प्रदेश सरकार

सुदूरपश्चिम प्रदेश

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय

प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम

प्रादेशिक सुशासन केन्द्र

पुन्ता, डोटी, नेपाल

मस्यौदा प्रतिवेदन

मार्मा गाउँपालिका, दार्चुला जिल्लाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा कार्यक्रम

समूह 'बी'

पेशकर्ता

A Joint Venture Of:

Cube Info Company (P) Ltd.
Bishalnagar, Kathmandu, Neal
Email: cubeconsultant.nepal@gmail.com
info@cubeinfo.com.np
Tel: 01-5900201

Pathway Nepal (P) Ltd.
Itahari-1, Sunsari, Nepal
Email: pathwaynepal@gmail.com
Tel: 025-585368

Bhugol Engineering Consultant (P) Ltd.
Subidhanagar-32, Kathmandu, Nepal
Email: bhugol.eng@gmail.com
Tel: 9851224024
Website: bhugol.com.np

विषय सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

परिच्छेद एक : परिचय		**१**
१.१	पृष्ठभूमि	१
१.२	राजस्व सुधार कार्ययोजनाको औचित्य	२
१.३	राजस्व सुधार कार्ययोजनाको उद्देश्यहरू	३
१.४	अपेक्षित परिणाम	४
१.५	राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया	४
१.६	राजस्व सुधार कार्ययोजनाका सीमाहरू	९
परिच्छेद दुई: गाँउपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय		**११**
२.१	गाँउपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय	११
२.२	गाँउपालिकाको मानव संसाधनको अवस्था	१६
२.३	गाँउपालिकाको भौतिक सम्पत्तिको अवस्था	१८
परिच्छेद तीन : स्थानीय तहको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाब्यता		**१९**
३.१	स्थानीय तहको राजस्व अधिकार सम्बन्धि संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था	१९
	३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था	१९
	३.१.२ कानूनी व्यवस्था	२०
३.२	गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था	२६
३.३	आन्तरिक राजस्व सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण	२६
	३.३.१ कर राजस्व	२९
	३.३.२ गैरकर राजस्व	३८
परिच्छेद चार: आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा सङ्कलन अवस्था		**५१**
४.१	राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति	५१
	४.१.१ राजस्व परिचालन संस्थागत तथा नीति विश्लेषण	५१
४.२	आय सङ्कलनको संस्थागत व्यवस्था तथा क्षमता	५४
	४.२.१ स्थानीय राजस्व परामर्श समिति	५५
४.३	गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालन	५६
४.४	राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू	५८
परिच्छेद पाँच: राजस्व सुधार कार्ययोजना		**६१**
५.१	गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना	६१
	५.१.१ राजस्व सुधारका क्षेत्रहरू	६१

परिच्छेद छः आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण **६५**
६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण ६५
६.२ गाउँपालिकाको आगामी ३ आर्थिक वर्षको आयको प्रक्षेपण ६८
परिच्छेद सातः अपेक्षित नतिजा **७६**
परिच्छेद आठः अनुगमन तथा मूल्यांकन **७७**
अनुसूचीहरू **८०**
अनुसूची १: सन्दर्भ सामग्रीहरूको सूची ८१
अनुसूची २: राजस्व सुधार कार्ययोजनाका सूचकहरू ८४
अनुसूची ३: विषयगत विश्लेषणसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलनको नमूना फाराम ८७
अनुसूची ४: वस्तुगत विश्लेषणसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलनको नमूना फारम ९३
अनुसूची ५: आय प्रक्षेपणको ढाँचा १०३

तालिका सूची

पृष्ठ सङ्ख्या

तालिका १: वडा अनुसार क्षेत्रफल १२
तालिका २: वडा अनुसार जनसङ्ख्या तथा घरधूरी १३
तालिका ३: जातजाती अनुसार जनसङ्ख्या विवरण १३
तालिका ४: मार्मा गाँउपालिकाको मानव संसाधनको अवस्था १७
तालिका ५: तहगत राजस्व अधिकार १९
तालिका ६: एकल कर प्रशासन अन्तर्गत उठेको राजस्वलाई स्थानीय र प्रदेश तह बीच बाँडफाँड व्यवस्था २१
तालिका ७: प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बांडफांड (प्रतिशतमा) २५
तालिका ८: कर राजस्वको बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था (प्रतिशतमा) २५
तालिका ९: गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था २७
तालिका १०: सम्भाव्य सम्पत्ति करदाता तथा सम्पत्ति कर ३०
तालिका ११: घरजग्गा बहाल करको सम्भाव्यता विवरण ३३
तालिका १२: व्यवसाय सम्बन्धी विवरण ३४
तालिका १३: जडीबुटीको विवरण ३७
तालिका १४: सिफारिश तथा प्रमाणित सम्बन्धी विवरण ४३
तालिका १५: पार्किङ शुल्क सम्बन्धी विवरण ४५
तालिका १६: अनुमानित सेवाशुल्कमार्फत सङ्कलन गर्न सकिने राजस्वको विवरण ४७
तालिका १७: अनुमानित पर्यटन प्रवेश शुल्क ४८
तालिका १८: गाउँपालिका/नगरपालिकाले निर्माण, संचालन तथा व्यवस्थापन गरेका सेवा ४९
तालिका १९: राजस्व परिचालन संस्थागत तथा नीति विश्लेषण विवरण ५२
तालिका २०: गाउँपालिकामा राजस्व सम्बन्धी काम गर्ने कर्मचारीहरूको विवरण ५५
तालिका २१: राजस्व परिचालनको वर्तमान अवस्था ५६
तालिका २२: राजस्व सुधार कार्ययोजनाहरू ६२
तालिका २३: गैरकर राजस्व सुधार योजनाहरू ६३
तालिका २४: आगामी आ.व.हरूका लागि राजस्व प्रक्षेपणका आधारहरू ६५
तालिका २५: चालु आ.व.को अनुमान तथा आगामी ३ आर्थिक वर्षको आय प्रक्षेपण ६९
तालिका २६: प्रक्षेपित आय संरचना ७६
तालिका २७: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिको संरचन ७७

चित्र सूचीहरू

पृष्ठ सङ्ख्या

चित्र १: राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको लागि अवलम्बन गरिएका चरणहरू	४
चित्र २: कार्ययोजना निर्माण विधि र प्रक्रिया	५
चित्र ३: मार्मा गाँउपालिका अवस्थिती नक्शा	१२
चित्र ४: स्थानीय तहको आन्तरिक आय	२२
चित्र ५: राजस्व परिचालन चक्र र प्रक्रिया	२२

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान, २०७२ ले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको सरकारहरूको सङ्घीय संरचनालाई अवलम्वन गरेको छ । संविधानले स्थानीय तहहरूमा कुशल र प्रभावकारी सेवाहरू प्रदान गर्न सवल स्थानीय तहहरूको परिकल्पना गरेको छ । यसै बमोजिम स्थानीय सरकारलाई संविधानद्वारा प्रदान गरिएको कार्यजिम्मेवारी पुरा गर्न आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको व्यवस्थाका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, समपुरक अनुदान र विशेष अनुदान दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट प्रदान गरिने यस्ता अनुदानले मात्र स्थानीय तहको खर्च आवश्यकता पुरा गर्न संभव नहुने र राज्य शक्तिको बाँडफाँड गर्दा राज्यको राजस्व अधिकारको समेत तहगत सरकारबीच शक्तिको बाँडफाँड गरिने हुँदा सङ्घीय कवित्त व्यवस्थाका मान्यता अनुसार स्थानीय तहलाई विभिन्न कर तथा गैर करहरू लगाउने र उठाउने गरी राजस्व अधिकार समेत संबैधानिक रूपमै प्रदान गरिएको छ । नेपालको संविधान (भाग १९, अनुसूचि ८) मा आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, वस्तु तथा सेवाको ओसार पसार, पूँजी तथा श्रम बजार, छिमेकी प्रदेश वा स्थानीय तहलाई प्रतिकुल नहुने गरि कानून बनाई कर लगाउन सक्ने व्यवस्था गरिए अनुरूप स्थानीय तहहरूले राजस्व अधिकारको प्रयोग गरि कर तथा गैरकर सङ्कलनका आधारभुत मान्यता अनुरूप राजस्व, कर, शुल्क र दस्तुर उठाउन सक्नेछन । अनुदान र राजस्व अधिकार बाहेक स्थानीय तहले संविधान र सङ्घीय कानून बमोजिम राजस्व बाँडफाँड वापत रकम प्राप्त गर्नसक्ने र नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृतिमा ऋण लिन सक्ने कानूनी व्यवस्था समेत गरिएको छ । त्यसैगरि स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ र अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई विभिन्न किसिमका राजस्वको श्रोत, संभाव्य राजस्व को पहिचान, सङ्कलन, राजस्व बाँडफाँडको अधिकारको प्रत्यायोजन गरेको छ । खासगरि स्थानीय तहको उद्देश्य भनेको स्थानीय सरकारलाई वित्तीय रूपमा सवल बनाउने, स्थानीय सरकारको खर्च व्यवस्थापन गर्ने र स्थानीय तहमा सुशासनको प्रत्याभूती गराउने पनि हो ।

स्थानीय तहहरूले आफूलाई तोकेको कार्य र जिम्मेवारी पुरा गर्नको लागि वित्तीय दृष्टिले सक्षम हुनु पर्दछ । वर्तमान अवस्थासम्म अधिकांश स्थानीय तहहरू सङ्घ र प्रदेशबाट प्रदान गरिएको बाह्य श्रोतमा निर्भर रहेको देखिन्छ । स्थानीय तहहरूलाई स्थानीय राजस्व उठाउने अधिकार प्रत्यायोजन गरिएको छ तापनि उनीहरू करको संभाव्यता पहिचान गर्न, कर सम्बन्धी डाटावेस बनाउन र कर प्रशासनलाई नियमन गर्न कमजोर देखिन्छन ।

संविधान र कानूनबाट प्राप्त अधिकारलाई उपयोग गर्ने क्रममा स्थानीय सरकारहरू प्रदेश र सङ्घको मुख मात्रै ताक्ने र आन्तरिक श्रोत र राजस्व परिचालनमा लामो समय उदासिन हुने हो भने त्यसले दीर्घकालमा स्थानीय सरकारको स्वायत्तता र दीगोपनमा प्रश्न उठ्न सक्ने कुरालाई नजर अन्दाज गर्न मिल्दैन । यसबाट छुट्कारा पाउनको लागि स्थानीय तहहरूको आन्तरिक राजस्व परिचालन क्षमतामा कानून सम्मत ढगंले बृद्धि गर्नुपर्ने अपरिहार्य आवश्यकता रहन्छ ।

उल्लेखित कार्य गर्नको लागि स्थानीय तहहरूसँग राजस्व सुधार कार्य योजनाको खाँचो देखिन्छ ।

यही खाँचोलाई पूरा गर्नको लागि प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयद्वारा राष्ट्रव्यापी रूपमा संचालित राजस्व सुधार कार्ययोजना सम्बन्धि कार्यक्रमले प्रदेश तथा स्थानीय शासन पद्दतिलाई दिगो, समावेशी र जवाफदेही बनाउने लक्ष्य लिएको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत संचालन हुने गतिविधिहरू प्रदेश तथा स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गर्नेतिर लक्षित रहेका छन । साथै, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धिमा पनि यस कार्यक्रमले सहयोग पुऱ्याउने प्रावधान रहेको छ । सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरीक्षदको कार्यालय बीच सम्झौता भइ प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेको छ । यसै सन्दर्भमा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरूको आन्तरिक आय परिचालनमा सुधार ल्याउनको लागि राजस्व सुधारका कृयाकलापहरू पहिचान गर्न र पहिचान गरिएका कृयाकलापहरूको कार्यान्वयनबाट स्थानीय तहको आन्तरिक आयमा पर्न सक्ने प्रभाव समेतका आधारमा आगामी दिनमा प्राप्त हुन सक्ने राजस्वको प्रक्षेपण गर्ने कार्यलाई मार्गदर्शन गर्न प्रादेशिक सुशासन केन्द्र, प्रदेश तथा स्थानीय शासन सहयोग कार्यक्रमको वित्तीय र क्युव-पाथवे-भूगोल जेभीको प्राविधिक सहयोगमा मर्मा गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्ने कार्य गरिएको छ ।

१.२ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको औचित्य

नेपालको संविधानले नेपालको राज्य संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग तीनै तहले गर्ने व्यवस्था गरेको छ । देशमा सङ्घियता आएपछि पहिले केन्द्रले दिने रकम तथा बजेटमा मात्र आश्रित स्थानीय तहहरूलाई पनि आफैंले राजस्व सङ्कलन गर्न सक्ने अधिकार प्रत्याभूत गरिएको छ । त्यसैले स्थानीय सरकारलाई सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट उपलब्ध हुने विभिन्न अनुदान तथा राजस्व विनियोजन बाहेक स्थानीय राजस्व अधिकार अन्तर्गत विभिन्न कर तथा सेवा शुल्क, पर्यटन शुल्क तथा दण्ड जरिवाना जस्ता गैर कर लगाउने अधिकार प्रदान गरिएको छ । साथै स्थानीय सरकारले अन्य स्वदेशी सङ्घसंस्थाबाट अनुदान रकम प्राप्त गर्नसक्ने, नेपाल सरकारको पूर्वस्वीकृति लिएर वैदेशिक अनुदान वा सहयोग लिन सक्ने तथा नेपाल सरकारको सहमति लिएर वित्त आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही आन्तरिक ऋण लिन सक्ने कानूनी व्यवस्था समेत छ ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ द्वारा अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरणलाई व्यवस्थापन गरिनुका साथै स्थानीय सरकारले कर लगाउदा वैज्ञानिक करका आधारभूत मान्यताहरूका आधारमा कर करदाताले तिर्न सक्ने क्षमता र कर प्रणाली समानता र न्यायमा आधारित रहने गरी स्थापना गर्न, स्वेछिक रूपमा कर तिर्न प्रेरीत हुने वातावरण सिर्जना गर्न र कर लगाउँदा करको आधार, करको दर र कर तिर्ने अवधि निश्चित गर्न, स्थानीय सरकारको आन्तरिक राजस्व सुधार कार्य योजनाको निर्माण अपरिहार्य छ ।

संवैधानिक अधिकारभित्र रही स्थानीय सरकार संचालन ऐन (२०७४) ले गाउँपालिका तथा

नगरपालिकालाई आन्तरिक आय परिचालन गर्नसक्ने उल्लेख्य अधिकार दिएको भए तापनि ती अधिकारलाई व्यवस्थित तरिकाले कार्यान्वयन गर्न सक्ने क्षमता सबैमा विकास भइसकेको छैन । यसको पछाडि अनेक कारणहरू हुनसक्छन जस्तै सङ्घिय संरचनाको अभ्यास नयाँ हुनु, आयका श्रोतहरूको पहिचान गर्नसक्ने खालको दक्ष जनशक्ति अधिकांश स्थानीय तहहरूमा नहुनु, स्थानीय तहहरूसँग रहेका संभाव्य श्रोतहरूका बारेमा तथ्यांक नहुनु, राजस्व सङ्कलन र त्यसको बाँडफाँड बारेमा जनतालाई बुझाउन नसक्नु, स्थानीय तहमा राजस्वको दायरा बृद्धि गर्ने सम्बन्धमा स्थानीय तहको नेतृत्वको इच्छाशक्ति कम हुनु आदि ।

स्थानीय तहहरूको राजस्व सम्बन्धी वर्तमान स्थितिको विश्लेषण गरि राजस्व सुधारका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरूको पहिचान गर्न र सोका आधारमा आगामी तीन वर्षको राजस्व प्रक्षेपण कार्यमा सहजीकरण गर्ने प्रयोजनका लागि सुदुरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतको प्रादेशिक सुशासन केन्द्रको चालु आ. व. २०७८/०७९को स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार मर्मा गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।

१.३ राजस्व सुधार कार्ययोजनाको उद्देश्यहरू

यस कार्यक्रमको समग्र उद्देश्य पालिकाहरूको आन्तरिक आय तथा राजस्व को विद्यमान अवस्था विश्लेषण गर्नु र व्यवहारिक तथा प्रभावकारी राजस्व प्रणालीको विकास गर्नु हो । यस उद्देश्यको प्राप्तिका लागि देहाय अनुसारका सहायक उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएको छ :

- स्थानीय तहका जनप्रतिनिधीहरू तथा कर्मचारीहरूलाई राजस्व सुधार कार्यायोजना सम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्ने ।
- स्थानीय तहमा शीर्षकगत रूपमा सम्भावित कर/गैर करका आधार तथा विगत तीन वर्षको आन्तरिक आयको अवस्थाको विश्लेषण गर्ने ।
- स्थानीय तहमा राजस्व का विभिन्न श्रोतहरूको लेखाजोखा (यथार्थ असुली सहित) गर्ने र वृद्धिका संभावनाहरू पहिचान गर्ने ।
- स्थानीय तहको राजस्व प्रशासनको सङगठनात्मक संरचना सङ्कलन तथा बिलिंग पद्दति र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सहित स्थानीय तहको समग्र राजस्व प्रशासन तथा यसको कार्य कुशलताको विश्लेषण गर्ने ।
- स्थानीय तहका आन्तरिक आय वृद्धिका संभावनाहरू पहिचान गरि आय सुधार कार्ययोजना र प्रक्षेपण सहितको आन्तरिक आय सुदृढीकरण कार्य योजना तयार गर्ने ।
- राजस्व सुधारका नयाँ संभावनाहरूको पहिचान गर्दै स्थानीय तहले अपनाउनुपर्ने भावी रणनीति सहित आगामी ३ आर्थिक वर्षका लागि कार्य योजना (२०७९/०८०-२०८१/०८२) सहित राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्ने ।
- स्थानीय तहको विद्यमान आर्थिक ऐन पुनरावलोकन गरी आगामी आर्थिक वर्षमा गर्नु पर्ने सुधारका लागि सुझाव सहित नमुना तयार गर्ने ।

१.४ अपेक्षित परिणाम

स्थानीय तहहरूलाई वित्तीय रूपमा सवल बनाउने र खर्च व्यवस्थापन गर्न सक्षम बनाई सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन राजस्व सुधार कार्ययोजना निर्माण गर्नु मुख्य अपेक्षित परिणाम हुनेछ साथै यस कार्ययोजना मार्फत तल उल्लेखित कुराहरू प्राप्त हुनेछन :

- सम्बन्धित स्थानीय तहहरूका जनप्रतिनिधीहरू, कर्मचारी सवैले राजस्व सुधार सम्बन्धी अभिमुखीकरण प्राप्त गरी आन्तरिक आय तथा कर सम्बन्धी विषयमा आवश्यक जानकारी हासिल गरेका हुनेछन् ।
- सहभागितामूलक विधिद्वारा तोकिएका स्थानीय तहको सूचना र तथ्याङ्कमा आधारित कार्यान्वयन योग्य राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार भएको हुनेछ ।
- आन्तरिक आयका नयाँ सम्भावनाहरूको पहिचान भई सो समेत समावेश भएको राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयनबाट स्थानीय तहको आन्तरिक आयमा बृद्धि भएको हुनेछ ।
- नमुना आर्थिक ऐन आगामी आर्थिक वर्षबाट यथार्थतामा कार्यान्वयनमा आएको हुनेछ ।

१.५ राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको लागि अवलम्बन गरिएका विधि तथा चरणहरूलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ (चित्र १) ।

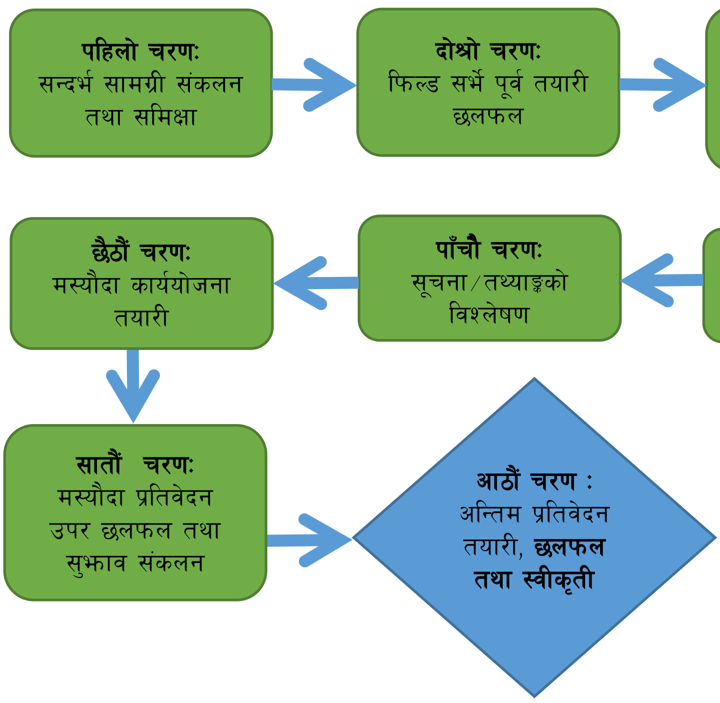

चित्र १: राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको लागि अवलम्बन गरिएका चरणहरू

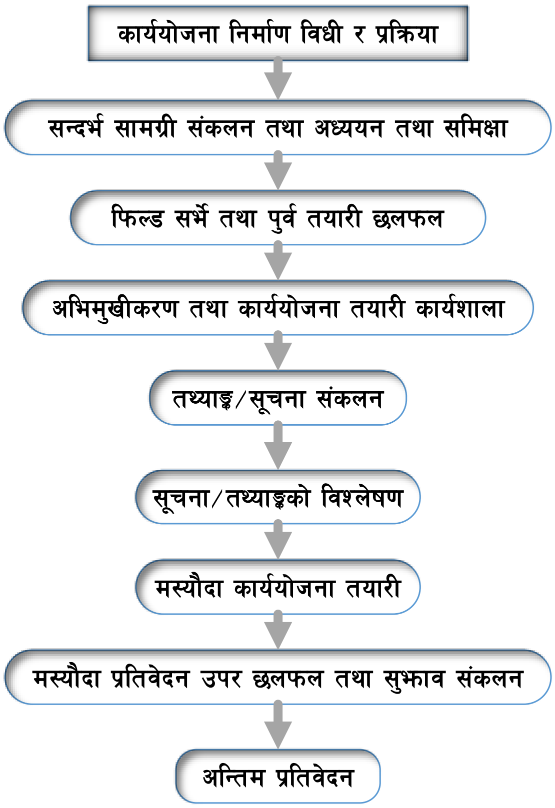

चित्र २: कार्ययोजना निर्माण विधि र प्रक्रिया

पहिलो चरण: सन्दर्भ सामाग्री सङ्कलन तथा समीक्षा

राजस्व सुधार कार्ययोजनासँग सान्दर्भिक विभिन्न सामाग्रीहरूको सङ्कलन तथा अध्ययन गरियो । यस अध्ययन कार्यको लागि पहिलो चरणमा परामर्शदाता समूहबाट विभिन्न स्रोतहरू मार्फत सन्दर्भ सामाग्रीहरू सङ्कलन, अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरिएको थियो । जसमध्ये नेपालको संविधान (२०७२), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ (संशोधन सहित), सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन २०७७, अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन २०७६, सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन २०७५, आपूर्ति नीति २०६९, औद्योगिक व्यवसाय ऐन २०७३ (संशोधन २०७६), कम्पनी ऐन, २०६३ (संशोधन २०७५), उपभोक्ता हित संरक्षण ऐन, २०७५, सहकारी ऐन २०७५ आदि रहेका छन् । यसैगरी प्रदेश सरकार अन्तर्गतका सम्बन्धित सन्दर्भ सामाग्रीहरूमा सुदूरपश्चिम प्रादेशिक आर्थिक ऐन, औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७५ आदि रहेका छन् । यसै क्रममा अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरिएका मुख्य-मुख्य सामाग्रीहरू अनुसूची १ मा दिइएको छ ।

दोस्रो चरण: फिल्ड सर्भे पूर्व तयारी छलफल

पालिकामा कार्ययोजना तर्जुमाका लागि आवश्यक तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन गर्न जानु भन्दा

पहिले प्रादेशिक सुशासन केन्द्र पुन्ना, डोटीमा मिति २०७९ जेष्ठ ११ मा एक दिबसीय छलफल कार्यक्रम राखिएको थियो । उक्त छलफल कार्यक्रममा क्युव-पाथवे-भूगोल जेभीबाट तयार पारिएको प्रश्नावली तथा चेकलिष्टका बारेमा विस्तृत छलफल भयो र उक्त छलफलमा प्रदेश सुशासन केन्द्रका तर्फबाट दिनुभएका सुझावहरूलाई समेत सम्बोधन गरी प्रश्नावली तथा चेकलिष्टलाई अन्तिम रूप दिइएको छ । उक्त कार्यक्रममा क्युव-पाथवे-भूगोल जेभीका तर्फबाट विषय विशेषज्ञले राजस्व सुधार कार्ययोजना सम्बन्धी सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षहरूको बारेमा प्रस्तुती दिनु भएको थियो र उक्त प्रस्तुतकीकरणको सिलसिलामा उठेका जिज्ञासाहरूलाई सम्बोधन पनि गर्नु भएको थियो ।

तेस्रो चरणः अभिमुखीकरण कार्यशाला

गाउँपालिकामा कार्य प्रारम्भ गर्नुभन्दा पहिले राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाको लागि क्युव-पाथवे-भूगोल जेभीबाट खटिने फिल्ड अनुसन्धान टोलीले स्थानीय तहका प्रमुख तथा उप-प्रमुख, स्थानीय तहको राजस्व परिचालन सम्बन्धि काम गर्ने कर्मचारीहरू र राजस्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरूलाई राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारी सम्बन्धमा अभिमुखीकरण गर्ने कार्य गरेको थियो ।

चौथो चरणः तथ्याङ्क/सूचना सङ्कलन

कार्ययोजना तर्जुमा सम्बन्धि कार्यका लागि संस्थागत सूचना तथा तथ्यांकहरू समेत आवश्यक पर्ने हुन्छ । यसका लागि स्थानीय तहको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम पुस्तिका, आर्थिक ऐनहरू, राजस्व सम्बन्धी कानूनहरू, प्रगति विवरणहरू तथा खर्चको फाँटवारी, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन, सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनहरू आदिबाट पनि आवश्यक सूचना र तथ्यांक प्राप्त गरियो । त्यस बाहेक, उद्योग वाणिज्य सङ्घ, यातायात व्यवसायीहरूको सङगठन, होटल व्यवसायीहरूको सङगठन आदि पेशागत एवम् व्यवसायीक संस्थाहरू लगायतका सरोकारवाला पक्षहरूसँगको छलफलबाट पनि आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरिएको थियो । राजस्व सुधार कार्ययोजना तयारीको क्रममा मुख्यतः निम्न प्रकारका सूचनाहरू सङ्कलन गरिएको थियो :

- राजस्व प्रशासनको वर्तमान अवस्था, राजस्व प्रशासनिक व्यवस्था तथा सूचना प्रवाह सम्बन्धि विवरण
- राजस्व परिचालनका लागि अवलम्बन गरिएका नीतिगत व्यवस्थाहरू
- कम्तिमा विगत तीन आर्थिक वर्षहरूको अनुमानित तथा यथार्थ आय विवरण
- गत वर्ष तथा चालु वर्षको हालसम्मको यथार्थ आय विवरण
- चालु वर्षको आर्थिक ऐन तथा बजेट

- आन्तरिक आय सङ्कलनको अवस्था, स्रोत, क्षेत्र तथा दर सम्बन्धी विस्तृत विवरण
- आन्तरिक आय सङ्कलनको संभावित नयाँ क्षेत्रहरू सम्बन्धि तथ्यांक तथा सूचना
- राजस्व सुधारका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू तथा सोको जिम्मेवारी, आदि ।

कुनै सूचनाहरू/तथ्याङ्कहरू नमिल्दा र असंगतिपूर्ण देखिन गएमा त्यसलाई पूनः प्रमाणिकरण गरिएको थियो । यसरी प्रमाणीकरण गरि सकिएको तथ्याङ्कलाई कार्ययोजनाको उद्देश्यहरूले खोजे अनुसार तालिकामा रूपान्तरण गरिएको थियो । वस्तुगत विश्लेषणको लागि आवश्यक तथ्याङ्क अनुसूची २ अनुसार र विषयगत विश्लेषणको लागि आवश्यक तथ्याङ्क अनुसूची ३ अनुसार सङ्कलन गरिएको थियो ।

पाँचौ चरणः सूचना/तथ्याङ्कको विश्लेषण

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको लागि आवश्यक सूचना/तथ्याङ्क सङ्कलन गरिसकेपछि त्यस्ता सूचनाहरूलाई विश्लेषण गरिएको छ । सूचना विश्लेषणको लागि तथ्याङ्कीय विधि तथा गुणात्मक विश्लेषण विधि दुवैलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ । राजस्व सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थाको विश्लेषण गरी सुधारका उपायहरू पहिचानको लागि गुणात्मक विश्लेषण विधि प्रयोग गरिएको छ भने राजस्व को बृद्धिदर तथा विद्यमान दायराको विश्लेषण तथ्याङ्कीय विधिद्वारा गरिएको छ ।

स्थानीय तहको राजस्व अधिकार, हाल गरिरहेको आय सङ्कलन अवस्था तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन पश्चात् आय सङ्कलनमा पार्ने प्रभावहरूको मूल्याङ्कनलाई ध्यान दिदैं आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण गरिएको थियो । यसरी तयार गरिने प्रक्षेपणले मार्मा गाउँपालिकाको बजेट तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्नेछ । यसैगरी मार्मा गाउँपालिकाको विगतको आयको वृद्धिदरको विश्लेषण गरी आय सङ्कलनको अवस्थालाई विश्लेषण गरिएको छ । शुरु र अन्तिम बिन्दुको आधारमा वार्षिक बृद्धिदरको गणना निम्न शूत्रको प्रयोग गरि गरिएको थियो ।

$$CAGR = \left(\frac{\text{Ending Value}}{\text{Beginning Value}}\right)^{\left(\frac{1}{\text{Number of Years}}\right)} - 1$$

जहाँ, CAGR =औसत वार्षिक बृद्धिदर
Ending Value = अन्तिम वर्षको यथार्थ रकम
Beginning Value = पहिलो वर्षको यथार्थ रकम
आय प्रक्षेपणसँग सम्बन्धित तथ्याङ्कको विश्लेषण **अनुसूची ४** अनुसार गरिने छ ।

छैठौं चरणः मस्यौदा कार्ययोजना तयारी

स्थलगत अध्ययनबाट आएका तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूलाई परिमाणात्मक तथा गुणात्मक विधिहरूको प्रयोग गरी मस्यौदा तयार गरिएको छ । लेखनको कार्य सकेसम्म भाषागत विज्ञता भएका व्यक्तिले गर्दा राम्रो हुने हुँदा लेखनको जिम्मेवारी कसले लिने हो पूर्व तयारी चरणमै निश्चित गरिएको थियो । प्रतिवेदनको विषय सूची निम्न अनुसार छ ।

परिच्छेद – एक : परिचय

१.१ पृष्ठभूमी

१.२ राजस्व सुधार योजनाको औचित्य

१.३ योजनाले राखेका उद्देश्यहरू

१.४ योजना तर्जुमा विधि र प्रक्रिया

१.५ योजनाका सीमाहरू

परिच्छेद – दुई : गाउँ/नगरपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय

२.१ गाउँ/नगरपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय

२.२ गाउँ/नगरपालिकाको मानव संसाधनको अवस्था

२.३ गाउँ/नगरपालिकाको भौतिक सम्पत्तिको अवस्था

परिच्छेद – तीन : स्थानीय तहको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाब्यता

३.१ स्थानीय तहको राजस्व अधिकार सम्बन्धि संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था

३.२ गाउँ/नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

३.३ आन्तरिक राजस्व सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण

३.३.१ स्थानीय कर राजस्व

३.३.२ गैर कर राजस्व

परिच्छेद – चार : आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा सङ्कलन अवस्था

४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति

४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता

४.३ गाउँ/नगरपालिकाको आन्तरिक आय परिचालन

४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू

परिच्छेद – पाँच : राजस्व सुधार कार्ययोजना

५.१ गाउँ/नगरपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना

परिच्छेद – छ : आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण

६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण

६.२ गाउँ/नगरपालिकाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण

परिच्छेद – सातः अपेक्षित नतिजा

परिच्छेद – आठः अनुगमन तथा मूल्यांकन

अनुसूचीहरूः

अनुसूची १: तथ्याङ्क सङ्कलन सूची

अनुसूची २: विषयगत विश्लेषणको नमूना फाराम

अनुसूची ३: वस्तुगत विश्लेषणको नमूना फाराम

अनुसूची ४: आय प्रक्षेपणको ढाँचा

सातौं चरणः मस्यौदा प्रतिवेदन उपर छलफल तथा सुझाव सङ्कलन

राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमाका उपरोक्त चरणहरूपश्चात् तयार गरिएको राजस्व सुधार कार्ययोजनाको मस्यौदा प्रतिवेदन सम्वन्धित सरोकारवालाहरू समक्ष प्रस्तुत गरी सुझाव लिइएको छ । यसका लागि परामर्श कार्यशाला/बैठकको आयोजन गरिएको छ । यस्तो छलफलबाट प्रतिवेदनमा छुट भएका विषय वा तथ्याङ्कीय कमजोरीहरूलाई सच्याउन र प्रतिवेदनका विषयमा सरोकारवालाहरूलाई जानकारी प्रदान गर्न पनि सहयोग पुग्ने छ ।

आठौ चरणः अन्तिम प्रतिवेदन तयारी, छलफल तथा स्वीकृती

मस्यौदा प्रतिवेदन प्राप्त भएका सुझाव समेतको आधारमा अन्तिम प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । यसरी तयार भएको कार्ययोजना सरोकारवालाहरूको बीचमा प्रस्तुत गरिएको छ । दिइएका सुझावहरूको यथोचित सम्बोधन गरि प्रतिवेदनलाई अन्तिम रूप दिइएको छ र स्थानीय राजस्व परामर्श समितिमार्फत् कार्यपालिकामा पेश गरी कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गराइएको छ । कार्यपालिकाबाट प्रतिवेदन स्वीकृत गराउँदा प्रतिवेदन कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने बजेट विनियोजन गर्ने कार्यमा पनि सहजता आउने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.६ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका सीमाहरू

यस गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना क्षेत्र व्यापक रहेको भएता पनि उपलब्ध सीमित स्रोत साधन, पर्याप्त सूचनाको अभाव, सीमित समयका कारण यस अध्ययन निम्न अनुसारको सीमामा रही तयार गरिएको छ ।

यस राजस्व सुधार कार्ययोजना गाउँपालिकाको कार्यालयबाट प्राप्त अभिलेख तथा दस्तावेज, स्थानीय पदाधिकारीहरू तथा सम्बन्धित कर्मचारीहरू र अन्य सरोकारवालाहरूसँग गरिएको छलफल, गोष्ठि, अन्तर्क्रिया तथा कार्यशालाबाट प्राप्त सल्लाह, सुझाव र सूचनाको आधारमा तयार गरिएको हो ।

१. सङ्घ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त गर्ने राजस्व बाँडफाँड र समानीकरण अनुदानको रकम प्रक्षेपण हालको अभिलेखलाई आधार मानी वार्षिक रूपमा बृद्धि हुने अनुमान गरी

लेखाजोखा गरिएको तथा स्थानीय तहबाट प्राप्त हुने राजस्व मा केन्द्रित रही योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

२. राजस्व प्रक्षेपणको लागि स्थानीय तहले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क तथा केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले विभिन्न सर्वेक्षण मार्फत उपलब्ध गराएको तथ्याङ्कको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३. वार्षिक रूपमा अनुगमन मुल्यांकन पश्चात राजस्व सुधार कार्ययोजनामा परिमार्जन गर्न सकिने छ ।

परिच्छेद दुई: गाँउपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय

यस परिच्छेदमा गाउँपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय, अवस्थिति, मानव संसाधन साथै भौगोलिक, आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था तथा गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमतालाई पनि चित्रण गरिएको छ ।

२.१ गाँउपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय

प्रशासनिक विभाजनः

नेपालको संविधान अनुसार राज्यको पुनरसंरचना हुँदा ७ प्रदेश र ७५३ स्थानीय तहमा विभाजन भए अनुसार मार्मा गाउँपालिका सुदुरपश्चिम प्रदेशमा पर्दछ । मार्मा गाउँपालिका साविकका पाँचवटा गाविसहरू सितोला (१-४, ९) गुल्जर (२-९), लटिनाथ, तपोवन र शेरी समायोजन भइ २०७३/११/२७ मा निर्माण भएको हो ।

अवस्थिति :

मार्मा गाउँपालिका सुदुरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत हिमाली जिल्ला दार्चुला जिल्लाको दक्षिण पूर्वी भागमा अवस्थित एक स्थानीय तह हो । यस गाउँपालिकाको पूर्वमा वझाङ जिल्लाको बुङ्गल नगरपालिका, पश्चिममा दार्चुला जिल्लाको नौगाड गाउँपालिका तथा शैल्यशिखर नगरपालिका, उत्तरमा दार्चुला जिल्लाको अपिहिमाल गाउँपालिका र दक्षिण सिमानामा बैतडी जिल्लाको डिलाशैनी गाउँपालिका पर्दछ । यस गाउँपालिको कुल क्षेत्रफल २०८.०६ वर्गकिलोमिटर रहेको छ । मार्मा गाउँपालिका ८०° ३९' ५४.७५'' देखि ८१° ५९' १६.९३'' पूर्वी देशान्तर र २९° ४१' २.४३'' देखि २९° ४७' ५३.०७'' उत्तरी अक्षांशमा फैलिएको छ । यस गाउँपालिको पूर्व पश्चिम लम्बाई ३१.३२ किलोमिटर तथा उत्तर दक्षिण लम्बाई १२.५० किलोमिटर रहेको छ । मार्मा गाउँपालिका जिल्ला सदरमुकाम खलंगा देखि करिव ४० किलोमिटर पूर्वमा पर्दछ । यस गाउँपालिकाको बनावट अधिकांस भू-भाग पहाडी भिरालो जमिन, केहि समथर जमिन र उच्च डाँडाहरू मिलेर बनेको छ । यस गाउँपालिकामा समशितोष्ण हावापानी पाइन्छ जुन समुद्र सतहबाट ९१५ मीटर देखि २१३४ मीटरको उचाईमा पाईन्छ । गृष्ममा धेरै गर्मी र हिँउदमा साह्रै चिसो अनुभुती नहुनु यहाँको मुख्य विशेषता हो (*स्रोतः केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८*) ।

बनजंगल बाहेकका भूभाग पहाड र कृषियोग्य भूमि रहेको छ भने कृषीयोग्य भूमिमा सिंचाइको कमी रहेको छ । यस गाउँपालिका भएर बग्ने ठूलो नदिमा चमेलिया नदि पर्दछ भने अरु धेरै स-साना खोलाहरू यस गाउँपालिका भित्र बाट वग्दछन् । यस गाउँपालिका भएर बग्ने मुख्य नदी तथा खोलाहरू चमेलिया नदी, नौगाड खोला, घट्टे खोला, मेलेगाड खोला, कचुलीगााड खोला आदि हुन् ।

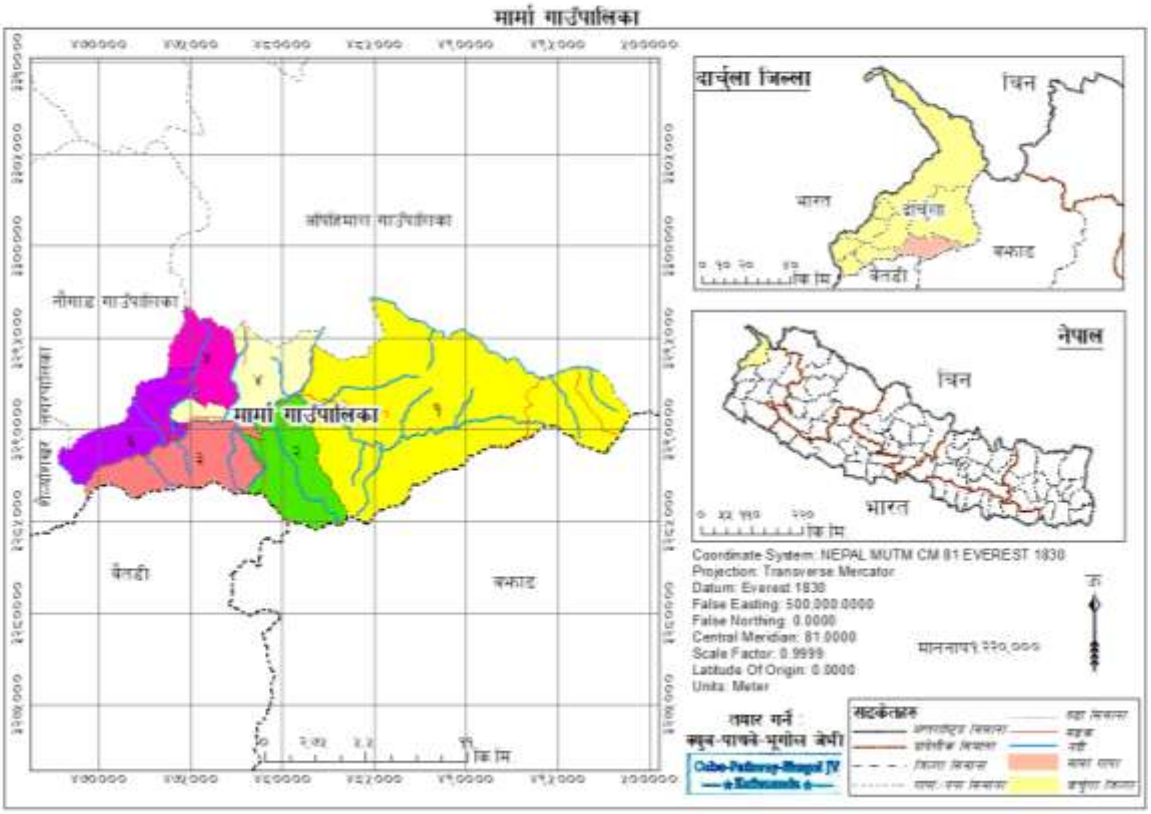

चित्र ३: मार्मा गाँउपालिका अवस्थिती नक्शा

क्षेत्रफल तथा वडा विभाजनः

यस गाउँपालिकालाई जम्मा ६ वटा वडामा विभाजन गरिएको छ । यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल २०८.०६ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । क्षेत्रफलका हिसावले वडा नं. १ सबैभन्दा ठूलो (१०७.७३ वर्ग किलोमिटर) छ भने सबैभन्दा सानो वडा नं. ५ रहेको छ, जसको क्षेत्रफल मात्र १३.२१ वर्ग किलोमिटर रहेको छ । यस गाउँपालिकाको प्रशासनिक विभाजन तथा क्षेत्रफल तलको तालिका १ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १: वडा अनुसार क्षेत्रफल

वडा नं.	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)
१	१०७.७३
२	२४.०१
३	२३.७७
४	१९.६
५	१३.२१
६	१९.७४
जम्मा	**२०८.०६**

जनसङ्ख्याः

केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको जनगणना २०६८ को नतिजा अनुसार मार्मा गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या १४९५६ रहेको छ। कुल जनसङ्ख्या मध्ये महिलाको संख्या ७६८८ र पुरुषको संख्या ७२६८ रहेको छ । जनगणना २०११ को तथ्याङ्कमा मार्मा गाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या २५०८ रहेको छ । पुरुषको कुल जनसङ्ख्याको तुलनामा महिलाको जनसङ्ख्याका केही बढी रहेको छ। साथै यस गाउँपालिकाको जनधनत्व करिव ७२ जना प्रति वर्गकिलोमिटर रहेको छ। सो घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या वडा नं. १ मा (३४०६) र सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या वडा नं. ५ मा (१६९३) रहेको छ। यस गाउँपालिकाको वडा अनुसार जनसङ्ख्या तथा घरधुरी विवरण तलको तालिका नं. २ मा दिइएको छ।

तालिका २: वडा अनुसार जनसङ्ख्या तथा घरधूरी

वडा नं.	घरधुरी संख्या	जनसङ्ख्या		
		पुरुष	महिला	जम्मा
१	५३४	१६६९	१७३७	३४०६
२	३७४	१२०४	१११८	१२०४
३	४१३	११४१	१२१२	२३५३
४	४७९	१३२५	१४०१	२७२६
५	२८५	८२६	८६७	१६९३
६	४२३	११८९	१२६७	२४५६
जम्मा	**२५०८**	**७२६८**	**७६८८**	**१४९५६**

स्रोत: केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०११

तालिका ३: जातजाती अनुसार जनसङ्ख्या विवरण

जातीगत	जम्मा	प्रतिशत	पुरुष	महिला
क्षेत्री	११६०५	७७.५९	५६७४	५९३१
पहाडी ब्राम्हण	१२७५	८.५३	६०२	६७३
ठकुरी	८८३	५.९	४०७	४७६
कामी	७६२	५.०९	३४१	४२१
दलित अन्य	२३८	१.५९	१३६	१०२
दमाई/ढोली	९७	०.६५	५२	४५
बादी	६३	०.४२	३६	२७
मगर	१६	०.११	११	५
अन्य	१७	०.११	९	८
कूल	**१४९५६**	**१००**	**७२६८**	**७६८८**

स्रोत: केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८

केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८ अनुसार मार्मा गाउँपालिकाको कूल जनसङ्ख्या १४९५६ मध्ये जातजती अनुसार क्षेत्रीको जनसङ्ख्या (११६०५) अधिक रहेको छ त्यस्तै पहाडी ब्राम्हण १२७५, दलित (कामी, दमाई/ढोली, बादी र अन्य) हरू ११६० र मगरको जनसङ्ख्या १६ रहेको छ । यस गाउँपालिकाको जातजाती अनुसार जनसङ्ख्या विवरण माथि उल्लेखित तालिका नं. ३ मा दिइएको छ ।

पेशागत विवरण :

यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने मानिसहरूको मुख्य पेशा कृषि नै रहे पनि आम्दानीको अन्य स्रोतहरू व्यापार व्यवसाय र वैदेशिक रोजगार रहेको देखिन्छ ।

पर्यटन (प्रसिद्ध स्थलहरू):

मार्मा गाउँपालिकामा धार्मिक एवम् पर्यटकीय क्षेत्रहरू प्रसस्तै रहेका छन् । त्यसै मध्यको एक प्रसिद्व स्थल मार्मा गाउँपालिकाको सबै भन्दा अग्लो स्थानमा रहेको परमचुली धाम पनि हो । त्यस्तै दार्चुला जिल्लाकै प्रसिद्व धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल तवोबन तातोपानी, लटिनाथ बाबाको मन्दिर (तलाईमाण्डौं) लटिनाथ, मटेलाको मस्टा मन्दिर, शेरीको क्वाकट्टे मन्दिर, गुल्जरको दुर्गाभवानी मन्दिर जस्ता धेरै धार्मिक एवम् पर्यटकीय ठाउँहरू एस मार्मा गाउँपालिका भित्र रहेका छन् । भौगोलिक हिसाबले विकट रहे पनि यो गाउँपालिका प्राकृतिक रूपमा एकदमै सुन्दर र रमणीय रहेको छ । यस्ता ठाउँहरूलाई पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा बिकास गर्न सके गाउँपालिका र स्थानीयलाई फाईदा पुग्ने देखिन्छ ।

सिंचाईः

यस गाउँपालिकामा रहेको खेजियोग्य जमिनमा सिंचाईको अभाव छ । सिंचाई अभाव हुदाँ पनि बर्षातको पानीकै भरमा धेरै स्थानमा खेती हुने देखिएको छ ।

यातायात पहुँच :

यस गाउँपालिका अहिले सम्म सडकको पहुँचबाट टाढा रहेको छ । सडक नभएको कारण कुनै सेवा सुविधा लिनको लागि हिडेर नै जान पर्ने वाध्याता रहेको छ ।

उद्यम, व्यापार, व्यवसाय :

यस गाउँपालिकाको व्यापारीक केन्द्रहरूमा बिभिन्न किसिमका पसलहरू रहेका छन् । खासगरि किराना पसल, चिया/खाज पसल, स्टेशनरी पसल तथा होटेल व्यवसायमा यस व्यापारीक केन्द्रहरूका मानिसहरू संलग्न रहेका छन् ।

मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरू :

यस गाउँपालिकामा स्थानीय बस्तीहरूलाई आधार मानेर बिभिन्न स्थानमा व्यापारिक केन्द्रहरू रहेका छन । व्यापारिक केन्द्रहरूमा स्थानीय उत्पादनका साथै, बाहिरबाट आएका सामानहरूको बिक्रि बितरण हुने गर्दछ । यस गाउँपालिकाको केन्द्र रहेको लटिनाथ बजार मार्मा गाउँपालिकाको मुख्य व्यापारिक केन्द्र हो ।

विद्युत सुविधा :

मार्मा गाउँपालिकाका अधिकांस घरधुरीमा विद्युतीकरण भएको छ । यहाँ उर्जाको रूपमा विद्युत (९९.५६%) र मट्टितेल (०.२%) मुख्य रूपमा प्रयोग गर्ने गरिन्छ । यस गाउँपालिकामा अधिकांश ठाउँमा बिजुली बत्ती भएको हुनाले मूख्य उर्जाको स्रोत विद्युत रहको छ । केही घरपरिवार मट्टितेल पनि प्रयोग गर्दछन् ।

संञ्चार सुविधाः

समाजको चौतर्फी बिकासको लागी छिटो, छरितो र सरल सुविधापूर्ण एवम् विश्वसनीय सञ्चार प्रणालीको महत्वपूर्ण भूमिका हुने गर्दछ । जिल्लामा बिगत एक दशक देखि सञ्चारको क्षेत्रमा प्रगति भएको छ । गाउँपालिका क्षेत्र भित्र आम जनसमुदायलाई सञ्चार सुबिधा पुर्‍याउन यहाँ टेलिफोन, मोवाइल, हुलाक, इमेल, इन्टरनेटको प्रचलन बढिरहेको छ । बिगतमा जिल्ला भित्र र बाहिर सम्पर्क गर्ने एक मात्र माध्यम हुलाक थियो भने हाल आएर इमेल, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोवाइलको प्रचलन रहेको छ ।

खानेपानी तथा सरसफाईः

यस गाउँपालिकामा ८०.७०% प्रतिशत अर्थात् २०२४ घरधुरीले व्यवस्थित खानेपानी (धारा/पाइप)को सुविधा प्राप्त गर्ने गरेका छन् । तथापी अझै पनि (२९.३ प्रतिशत) ले व्यवस्थित खानेपानी पाउन सकेका छैनन् । मार्मा गाउँपालिकामा शौचालयको प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या निकै कम रहेको छ । जसमा केवल १७.४६% घरधुरीले मात्र शौचालय प्रयोग गर्ने गरेको छन् । यहाँका १४.७५% घरधुरीमा शौचालय छैन भने ६७.७८% घरधुरीको शौचालय प्रयोग सम्बन्धि जानकारी उल्लेख भएको छैन् ।

भवन तथा आवास :

यस गाउँपालिकाको ९८.६२% घरधुरीको आफ्नै घर रहेको, १.१९% भाडाको घरमा बस्ने तथा ०.०६ % संस्थागत घरमा बस्ने गर्दछन् । यसै गरी ९८.०९% मानिसको घर माटोको जोडाईको रहेको, १.४५% को सिमेन्टको जोडाई रहेको घर छ । यसै गरी ९२.८२% घरधुरीको घरको भित्ता माटोको जोडाईको रहेको, ६.१४% को सिमेन्टको जोडाई रहेको छ ।

शिक्षाः

केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८ अनुसार मार्मा गाउँपालिकाको साक्षरता ६४.३० प्रतिशत रहेको छ । कुल जनसङ्ख्याको ८२६५ मानिसले पढ्न र लेख्न सक्ने छन् भने ४०३ जना व्यक्ति पढ्न सक्छन् तर लेख्न सक्दैनन् । यस गाउँपालिकामा साक्षर महिला ३४५५ भन्दा साक्षर पुरुष ४८१० को संख्या धेरै रहेको छ । त्यसैगरी यस गाउँपालिका बाट ४२८६ जनाले प्राथमिक तह, १६२९ जनाले निम्न माध्यमिक, ४०१ जनाले प्रमाणपत्र तह, र ९५ ले स्नातक तह पास गरेका छन् ।

स्वास्थ्य :

राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिका उद्देश्यहरू हासिल गर्नकालागि विभिन्न स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू पनि स्वास्थ्य नीतिले तय गरेको छ । सो अनुसार जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय. दार्चुला अन्तर्गत एकिकृत रूपमा प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र उपचारात्मक सेवाहरू संचालन भएका छन् । जसअन्तर्गत यस गाउँपालिकामा पनि विभिन्न स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू संचालनमा आएका छन् । जिल्लामा सरकारी, निजी र सामुदायिकस्तरबाट स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुदै आएको छ । गाउँपालिकामा स्तरिय स्वास्थ्य सेवा सुविधा नभएको हुनाले यहाका मानिसहरू उपचारको लागि गाउँपालिका बाहिर जान बाध्य छन् ।

फोहरमैला व्यवस्थापनः

यस गाउँपालिकामा फोहरमैला व्यवस्थापनको लागी छुट्टै डम्पिङ साइट निर्माण गरिएको छैन । बजार क्षेत्रको फोहर सङ्कलन गरी स्थानीय स-साना खाल्डोहरूमा राख्ने गरिन्छ भने अन्य क्षेत्रको फोहर स्थानीयले आफै व्यवस्थापन गर्ने गर्दछन् ।

प्राकृतिक हिसावले अत्यन्तै रमणीय स्वच्छ हावापानी, नदिनाला र वनजंगल भएको धार्मिक तथा पर्यटकीय हिसाबले प्रशस्त विकासका संभावनाहरू रहेको भएता पनि विकास हुन सकेको छैन । हालसम्म गाउँका कुनै वडा सडक सञ्जालले जोडिएको छैन । खानेपानी भने प्राय सबै वडामा पुगेको छ । शिक्षा र स्वास्थ्यको अवस्था कमजोर नै देखिन्छ । बजार क्षेत्र साँघुरो भै व्यवस्थित शहरीकरण भएको छैन भने फोहरमैला व्यवस्थापनको पूर्वाधार तयार गरिएको छैन ।

२.२ गाँउपालिकाको मानव संसाधनको अवस्था

नवगठित गाउँपालिकाको पहिलो निर्वाचन २०७४ वैशाख ३१ गते सम्पन्न भई हाल सोही निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू मार्फत् गाउँपालिकाको कार्य संचालन भई आएको छ । यस गाउँपालिकामा रहेको दरबन्दी अनुसार हाल निम्नानुसार कर्मचारीहरू कार्यरत रहेका छन् । जसको विवरण तलको तालिका नं. ४ र ५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४: मार्मा गाँउपालिकाको मानव संसाधनको अवस्था

क्र.सं.	पद	पदपुर्ति		
		स्थायी	करार	जम्मा
१.	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	२	०	२
२.	लेखापाल	१	०	१
३.	अ.स.ई.	६	०	६
४.	खरिदार	०	०	०
५.	कम्प्युटर सहायक	०	०	०
६.	का.स.	१६	९	२५
७.	सवारी चालक	३	०	३
८.	सामाजिक परिचालक	६	०	६
९.	ना.सु.	२	०	२
१०	हे.अ.	५	१	६
११	अ.हे.व	५	९	१४
१२.	अ.न.मि.	५	१४	१९
१३.	सि.अ.हे.व.	३	०	३
१४.	सि.अ.न.मि	४	०	४
१५.	इन्जिनियर	१	०	१
१६.	सव ईन्जिनियर	१	०	१
१७.	वडा सचिव	६	०	६
१८	रोजगार संयोजक	१	०	१
१९.	खा.पा.स.टे.	१	०	१
२०.	आ.ले.प.स.	१	०	१
२१.	स.ई.	१	०	१
२२.	क. अ.	१	०	१
२३.	स.ले.प.	१	०	०
२४.	स.म.वि.नि.	१	०	१
२५.	प्रा.स.	५	०	५
२६.	सू.प्र.अ.	१	०	१
२७.	सहायक पाँचौ	१	०	१
२८.	ए.आइ.एस. अपरेटर	१	०	१

क्र.सं.	पद	पदपुर्ति		
		स्थायी	करार	जम्मा
२९.	फिल्ड सहायक	२	०	२
३०.	इलेक्ट्रिक स.ई.	१	०	१
३१.	ह.स.चा.	१	०	१
३२.	कर संकलक	२	०	२
३३.	सु. भा.	२	०	२
३४.	ना.प्र.स.	३	०	३
३५.	स.सा.प.	१	०	१
३६.	सा.प.	१	०	१
३७.	उद्यम विकास सहजकर्ता	२	०	२
३८.	बैद्य	१	०	१
३९.	स.क.अ.	०	१	१
४०.	ज.स्वा.अ.	०	१	१
४१.	स्वीपर	०	५	५
४२.	मे.अ.	०	१	१
४३.	स्टाफ नर्स	०	२	२
४४.	ल्या.अ.	०	१	१
४५.	पाले	०	२	२
			जम्मा:	**२५**

श्रोतः फिल्ड सर्वेक्षण, २०७७ जेष्ठ ११

२.३ गाँउपालिकाको भौतिक सम्पत्तिको अवस्था

यस मार्मा गाउँपालिकाको आफ्नै कार्यालय भवनमा रहेका छन् । साथै यस वडाका ५ वटै वडा कार्यालयहरू आफ्नो भवनमा नै संचालन भैरहेका छन् । गाउँपालिकाको आफ्नै भवन भएतापनि कार्यकक्ष तथा कार्यस्थलको पर्याप्तता छैन । यस गाउँपालिकामा कम्प्युटर तथा प्रिन्टर, टेबुल, कुर्सी, सोफा, दराज लगायत कार्यालय सामग्रीहरू भएतापनि कार्यलयमा फर्निचर, कम्प्यूटर, प्रिन्टर, तथा अन्य भौतिक सुविधाहरू पर्याप्त छैनन् ।

परिच्छेद तीन : स्थानीय तहको राजस्व अधिकार तथा आय सम्भाब्यता

नेपालको संविधान २०७२ तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ लगायतले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेका राजस्व सम्बन्धि अधिकार र सो अधिकार कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाका तर्फबाट गरिएका कानूनी व्यवस्था र गाउँपालिकाको राजस्व सङ्कलनको अवस्था, सम्भावना, समस्या तथा चुनौतीहरूलाई यस परिच्छेदमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.१ स्थानीय तहको राजस्व अधिकार सम्बन्धि संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्था

३.१.१ संवैधानिक व्यवस्था

नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ८ अनुसार स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार अन्तर्गत स्थानीय तहहरूले सम्पत्ति कर (घरजग्गा कर) घरबहाल कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, भूमिकर (मालपोत), मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर र व्यवसाय कर लगाउन सक्नेछन् र गैरकर अन्तर्गत सेवा शुल्क, दस्तुर, पर्यटन शुल्क र दण्ड जरिवाना सङ्कलन गर्न सक्नेछन् । राजस्व अधिकार सम्बन्धि विभिन्न तहहरूको एकल तथा साझा अधिकार सम्बन्धि विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५: तहगत राजस्व अधिकार

सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय	साझा
भन्सार अन्तःशुल्क मूल्य अभिवृद्धि कर संस्थागत आयकर व्यक्तिगत आयकर पारिश्रमिक कर राहदानी शुल्क भिसा शुल्क पर्यटन दस्तुर सेवा शुल्क दस्तुर दण्ड जरिबार	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर मनोरञ्जन कर विज्ञापन कर पर्यटन कृषि आयमा कर सेवा शुल्क दस्तुर दण्ड जरिवाना	सम्पत्ति कर घर बहाल कर घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क सवारी साधन कर सेवा शुल्क दस्तुर पर्यटन शुल्क विज्ञापन कर व्यवसाय कर भूमिकर (मालपोत) मनोरञ्जन कर मालपोत सङ्कलन दण्ड जरिवान	सेवा शुल्क, दस्तुर, दण्ड जरिवाना प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी, पर्यटन शुल्क

स्रोत: नेपालको संविधान, २०७२

३.१.२ कानूनी व्यवस्था

(क) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ५४ देखि ६३ सम्म स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार सम्बन्धि व्यवस्था रहेको छ । यसमा कर अन्तर्गत प्रत्यक्ष करहरू जस्तै सम्पत्ति कर, भूमिकर (मालपोत), घर-जग्गा बहाल कर, पार्किङ शुल्क, जडिबुटी, कबाडी र जीवजन्तुकर आदि छन् भने अप्रत्यक्ष कर जस्तै व्यवसाय कर जस्ता करहरू रहेका छन् । यसरी नै गैरकर अन्तर्गत नगरपालिका वा गाउँपालिकाबाट विभिन्न सेवाहरू उपयोग गरे वापतको सेवाशुल्क जस्तै विभिन्न पर्यटन व्यवसायमा शुल्क, स्थानीय तहले निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार उपयोग शुल्क, स्थानीय तहले उपलब्ध गराएको कुनै सेवा उपयोग गरे वापत सेवा उपयोगकर्ताहरूबाट असूल गरिने सेवा व्यवस्थापन शुल्क, विभिन्न नियमन सेवा तथा सिफारिस वापत प्राप्त भएको दस्तुर वापतको रकम, नक्शापास दस्तुर र नगरपालिका वा गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिणाममा स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवं माटोजन्य वस्तु बिक्री र अन्य सम्पत्ति विक्री, सामुदायिक वनको आय र जनसहभागिता वापतको रकम आदि रहेको छन् ।

यसैगरी प्रदेश र स्थानीय तह दुबैले साझेदारीमा सङ्कलन गर्ने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर रहेको छ । यसको दर प्रदेशले तोक्ने र सङ्कलन स्थानीय तहले गर्ने प्रावधान रहेको छ । हालसम्म सङ्घीय तहबाट स्थानीय तहमा घरजग्गाको ल ागत स्थानान्तरण भै नसकेको र सङ्घीय सरकार मातहतको जिल्लास्थित मालपोत कार्यालयले नै घरजग्गा कर प्रदेश कानून बमोजिम असुलउपर गरी त्यसको ६०% सम्बन्धित स्थानीय नगरपालिका वा गाउँपालिका र ४०% सम्बन्धित प्रदेशमा पठाउने गरेको छ । स्थानीय गाउँपालिकामा देहायको चित्रमा देखाए बमोजिमका स्रोतबाट आम्दानी प्राप्त हुने गर्दछ ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहको वित्तीय अधिकारलाई थप स्पष्ट पार्न सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहले परिचालन गर्ने कर र गैह्र करका शीर्षकहरू निर्धारण गर्नुका साथै संविधानका अनुसूचीमा एकल अधिकारमा दोहोरो अधिकारक्षेत्रमा परेका र संयुक्त अधिकारक्षेत्रका राजस्वका शीर्षकहरूको सन्दर्भमा प्रदेश र स्थानीय तहबिच एकले कर प्रशासन सम्बन्धमा निम्नानुसारको थप व्यवस्था समेत गरेको छ । आर्थिक ऐन २०७५ ले परिमार्जन गरेको व्यवस्था देहाय बमोजिम रहेको छ ।

तालिका ६: एकल कर प्रशासन अन्तर्गत उठेको राजस्वलाई स्थानीय र प्रदेश तह बीच बाँडफाँड व्यवस्था

करका क्षेत्रहरू	**दर निर्धारण गर्ने**	**सङ्कलन गर्ने तह**	**राजस्व बाँडफाँड (प्रतिशतमा)**	
			प्रदेश	**स्थानीय तह**
सवारी साधन	प्रदेश	प्रदेश	६०	४०
रजिष्ट्रेशन शुल्क	प्रदेश	स्थानीय तह	४०	६०
मनोरञ्जन कर	प्रदेश	स्थानीय तह	४०	६०
विज्ञापन कर	स्थानीय तह	स्थानीय तह	४०	६०
अन्य सवारी साधन कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा र विद्युतीय रिक्सा)	स्थानीय तह	स्थानीय तह		१००

स्रोत: अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४(आर्थिक ऐन २०७५ द्वारा संशोधित) दफा ५ र ७

एकल कोषको व्यवस्थापनः

एकल कोषको व्यवस्थापन देहाय बमोजिम हुनेछः-

१. एकल कर बाँडफाँड प्रयोजनका लागि सङ्कलन गर्न तह (प्रदेश र स्थानीय) ले संकलित रकम विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

२. प्रदेशले सवारीसाधन करबाट उठेको रकम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गर्ने ।

३. प्रदेशले सवारी साधन करबाट उठेको रकम प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले निर्धारण गरेको आधार र ढाँचा बमोजिम प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई बाँडफाँड गर्ने र मासिकरूपमा सम्बन्धित स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने ।

४. स्थानीय तहले विभाज्य कोषमा रहेको रकमको ४०% आवधिक रूपमा प्रदेशको सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्ने ।

स्थानीय तहको आन्तरिक आयः-

स्थानीय तहलाई कानूनले नै कर, सेवाशुल्क, दस्तुर तथा दण्ड जरिवानाबाट राजस्व प्राप्त गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ। करको दायरामा रहेका व्यक्ति तथा संस्थाहरूले भुक्तानी गर्ने रकमहरू नै स्थानीयतहका राजस्वका स्रोतहरू भएको हुनाले नागरीकले आफूले तिरेको करको स्थानीयतहले कसरी उपयोग गरेको छ भन्ने विषयमा चासो र सरोकार राख्नु स्वभाविक हो भने स्थानीय सरकारले राजस्वको सदुपयोग गर्ने दायित्व निर्वाह गर्नुपर्दछ।

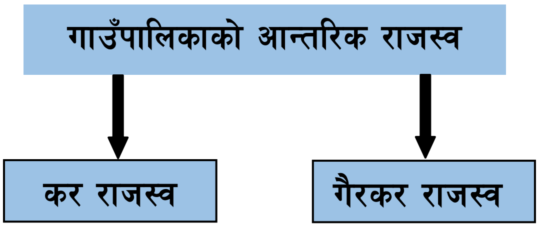

चित्र ४: स्थानीय तहको आन्तरिक आय

राजस्व परिचालन चक्र र प्रक्रियाः

नगरपालिका तथा गाउँपालिकामा राजस्व परिचालनलाई व्यवस्थित, सुदृढ र प्रभावकारी बनाउन विभिन्न चरणहरू चक्रीय प्रणालीको रूपमा अवलम्बन गर्न सकिन्छ जसलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ।

चित्र ५: राजस्व परिचालन चक्र र प्रक्रिया

स्थानीय तहमा राजस्व परिचालनलाई सुदृढ बनाउन राजस्व प्रशासन चक्रका प्रत्येक चरणहरूमा नगरपालिका तथा गाउँपालिकाको प्रशासकीय व्यवस्था, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, मेयर/प्रमुख र अन्य जनप्रतिनिधिहरू, लगायत समग्र कार्यपालिकाको समन्वय, सहयोग, सहजीकरण र अनुगमन अति आवश्यक पर्दछ ।

गाउँपालिकाको आन्तरिक राजस्वका स्रोतहरू:

१. सम्पत्ति कर सम्बन्धि व्यवस्था

गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको घर र घरजग्गामा सम्पत्ति कर लगाउने छ । यो व्यवस्था अनुसार सम्पत्ति कर लगाउँदा घर र सो घरले चर्चेको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाउने र बाँकी जग्गा र घर नभएका अन्य जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनु पर्ने छ ।

स्पष्टिकरण

घरले चर्चेको जग्गा भन्नाले घरले ओगटेको क्षेत्रफल बराबरको जग्गा र अधिकतम सो बराबरको थप जग्गा सम्झनु पर्दछ । यसरी सम्पत्ति कर लगाउँदा देहायबमोजिमका विषयलाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ:

(क) घर र जग्गाको आकार प्रकार र बनौट

(ख) घर र जग्गाको प्रचलित बजार मूल्य तथा घरको हकमा ह्रासमूल्य

(ग) घर र जग्गाको व्यापारिक वा आवासीय उपयोगको अवस्था

(२) भूमिकर (मालपोत) सम्बन्धी व्यवस्था

नगरपालिका तथा गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको जग्गामा त्यस्तो जग्गाको उपयोगको आधारमा भूमिकर (मालपोत) लगाउने छ । आर्थिक ऐन, २०७५ (पछि केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन २०७५ द्वारा संशोधित) ले घर र त्यसले चर्चेको निश्चित जग्गामा सम्पत्ति कर लगाएपछि सोभन्दा बढी जग्गामा भूमिकर (मालपोत) लगाउनु पर्ने व्यवस्था छ । तर सम्पत्ति कर लगाएको अवस्थामा भूमिकर (मालपोत) लगाइने छैन ।

(३) व्यवसाय कर

गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउन सक्नेछ ।

(४) घर जग्गा बहाल कर

गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति, वा संस्थाले भवन, घर, पसल, ग्यारेज, गोदाम, टहरा, छप्पर, कारखाना, जग्गा, पोखरी पुरै वा आंशिक तवरले बहालमा दिएको गाउँपालिकाले त्यस्तो बहाल रकममा बहाल कर लगाउन सक्नेछ ।

(५) सवारी कर

गाउँपालिकाले सिमित सवारी साधन (अटोरिक्सा तथा इ-रिक्सा, ठेला गाडा, टाँगा र रिक्सा) हरूको मात्र दर्ता, नवीकरण तथा वार्षिक सवारी कर सङ्कलन गर्न सक्ने अधिकार पाएको छ । मार्मा गाउँपालिकाले यसका लागि दर निर्धारण गरेको अवस्था छ ।

(६) विज्ञापन कर

गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सडक, चोक, सार्वजनिक स्थलमा विज्ञापन, प्रचारप्रसार आदिका लागि राख्न दिने साइन बोर्ड, ग्लो बोर्ड, स्टल आदिमा विज्ञापन कर लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(७) गैरकरहरू

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा गाउँपालिकाले पर्यटन शुल्क अन्तर्गत आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका केबलकार, ट्रेकीङ्ग, कायाकिङ्ग, क्यानोनिङ्ग, बञ्जी जम्प, जीपफ्लायर, ऱ्याफ्टिङ्ग, प्याराग्लाइडिङ्ग लगायतका स्थानीय पर्यटन, मनोरञ्जन तथा साहासिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा वा व्यवसायमा सेवाशुल्क लगाउने व्यवस्था रहेको छ ।

यसैगरी गाउँपालिकाबाट विभिन्न सिफारिसहरू, इजाजत पत्र तथा नवीकरण जस्तै एफएम रेडियो सञ्चालन, 'घ' वर्गको निर्माण इजाजत पत्र, निजी विद्यालय स्थापना, स्थानीयस्तरका व्यापारिक फर्म, सहकारी, प्राविधीक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, ट्युशन तथा कोचिङ सेन्टर, औषधि पसल, घरजग्गा कारोवार (प्लटिङ्ग) जस्ता व्यवसायिक संस्थाहरूको दर्ता, नवीकरण आदिमा विभिन्न दस्तुर सङ्कलन गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

(८) प्राकृतिक श्रोतको रोयल्टी बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४ अनुसार प्राकृतिक श्रोतको रोयल्टी बाँडफाँड अन्तर्गत पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज, पानी तथा अन्य प्राकृतिक श्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी बाँडफाँड सम्बन्धमा निम्न व्यवस्था गरेको छ ।

तालिका ७: प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बांडफांड (प्रतिशतमा)

श्रोतहरू	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
पर्वतारोहण	५०	२५	२५
विद्युत	५०	२५	२५
वन	५०	२५	२५
खानी तथा खनिज	५०	२५	२५
पानी तथा अन्य स्रोत	५०	२५	२५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्था ऐन, २०७४, अनुसूची ४

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने २५ प्रतिशत हिस्साको लागि प्रत्येक स्थानीय तहको प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति तथा प्राकृतिक स्रोतमा आधारित परियोजना वा उपयोगबाट प्रभावित क्षेत्र र जनसङ्ख्याको पहिचान गरी स्थानीय तहलाई रकम बाँडफाँड गर्न सिफारिस गरेको छ ।

(९) कर राजस्व बाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार मूल्य अभिबृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्त शुल्क रकम मध्येबाट उठेको रकमलाई सङ्घीय विभाज्य कोषमा राखी सो रकमबाट सङ्घीय सरकारले ७०%, प्रदेशले १५% र स्थानीय सरकारले १५% बाडँफाँट गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

तालिका ८: कर राजस्वको बाँडफांड सम्बन्धी व्यवस्था (प्रतिशतमा)

श्रोतहरू	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह
मूल्य अभिबृद्धि कर (भ्याट)	७०	१५	१५
अन्तशुल्क	७०	१५	१५

स्रोत : अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, परिच्छेद ३ (६)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ अनुसार विभिन्न तहका सरकारहरूका बीचमा अनुदान सिफारिस गर्दा लिइने आधारहरू, राजस्वको बाँडफाँड गर्दा लिईने आधारहरू र प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा लिईने आधार र मापदण्डहरू तयार गरी कार्यान्वयनका लागि सहजीकरण गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँड सम्बन्धी विषयमा सङ्घ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरू बीच उठ्न सक्ने सम्भावित विवादको विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गरी त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सम्बन्धित तहहरूलाई सुझाव दिने संबैधानिक व्यवस्था रहेको छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँड गर्दा सोसँग सम्बन्धित वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन र अनुसन्धान गरी

नेपाल सरकारलाई सिफारिस समेत गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

हाल राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले जनसङ्ख्या (कूल जनसङ्ख्या र आश्रित जनसङ्ख्या), क्षेत्रफल, मानव विकास सुचकांक, न्यून विकास सूचकांकको आधारमा प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई राजस्व बाँडफाँड गर्ने गरी आगामी ५ वर्षको लागि सिफारिस गरेको छ ।

क्र.सं.	आधारहरू	प्रदेश	स्थानीय तह
१	जनसङ्ख्याः कूल जनसङ्ख्या अनुपात ८० आश्रित जनसङ्ख्या अनुपात २०	७०	७०
२	क्षेत्रफल	१५	१५
३	मानव विकास सूचकांक	५	५
४	न्यून विकास सूचकांक (पुर्वाधार सूचकांक ७०%, खर्चको आवश्यकता सूचकांक २०% र सामाजिक तथा आर्थिक असमानता सूचकांक १०%)	१०	१०
	जम्माः	**१००**	**१००**

यस सूत्रबाट आएको रकममा ठूलो फरक देखिने र अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनको दफा २१ ले प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो प्रशासनिक खर्च आन्तरिक राजस्व तथा राजस्व बाँडफाँडबाट पुऱ्याउनु पर्ने हुनाले वित्त आयोगले प्रत्येक स्थानीय तहलाई न्यूनतम रकम र त्यसमा थप रकम सूत्र अनुसार रकम बाँडफाँड गर्ने गरेको छ । आयोगले गत आ.व. २०७६/७७ मा ३ करोड ५० लाख र आ.व. २०७५/७६ मा ३ करोड न्यूनतम रकम र त्यसपछि सुत्र अनुसारको रकम प्रत्येक स्थानीय तहलाई प्रदान गर्ने गरी नेपाल सरकारलाई राजस्व बाँडफाँड गर्न सिफारिस गरेको थियो ।

३.२ गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

यस मार्मा गाउँपालिकाको आन्तरिक आयका प्रमुख स्रोतहरूमा मालपोत, सिफारिश तथा अन्य दस्तुर, सेवा शुल्क दस्तुर, घर बहाल कर, व्यवसाय कर, पार्कीङ शुल्क, व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण दस्तुर आदि रहेका छन् । आ.व. २०७७/०७८ मा आन्तरिक राजस्व प्रस्तावित भन्दा यथार्थ आय रु. १,६७,५९,२९२ र आ.व. २०७८/०७९ मा अनुमानित रु. ७८,३९,६३३ भै अघिल्ला वर्षभन्दा केही कम आम्दानी प्राप्त भएको छ ।

३.३ आन्तरिक राजस्व सङ्कलनको प्रमुख क्षेत्र र सम्भावना विश्लेषण

मार्मा गाउँपालिका दार्चुला जिल्लाको मध्य क्षेत्रको पहाडी भागमा अवस्थित भू-भाग भएको हुनाले यहाँको आर्थिक क्रियाकलापको मुख्य आधार पर्यटन, कृषि, प्राकृतिक स्रोतसाधनहरू जस्तै ताल,

वनजंगल, खनिज, जडीबुटी, खोला नदी आदि रहेका छन् । यहाँको खेतीयोग्य जमिनमा फलफूल, आलु, तरकारी, आदिको व्यवसायिक उत्पादन, सुन्दर तथा मनमोहक दृष्य, ताल, घाँसेमैदान, आदिले पर्यटन व्यवसायको प्रचुर संभावना रहेको छ । यस्ता व्यवसायहरूको बिस्तार भएमा र उनीहरूलाई प्रत्यक्ष लाभदायी बनाई राजस्व सङ्कलन अभियानमा समावेश गराउन सकेमा करको दायरा थप फराकिलो हुने सम्भावना छ ।

गाउँपालिकाका सबै वडा र बस्तीहरूलाई सडकसञ्जालले जोड्ने कार्यहरू भैरहेका छन् जसले गाउँपालिकाको उत्पादनले बजारको पहुँचलाई सहज बनाउँदै लगेको छ । स्थानीय कच्चा पदार्थहरूमा आधारित प्रारम्भिक प्रशोधन तथा निकासीको प्रबल सम्भावनाहरू देखिएका छन् भने विभिन्न किसिमका घरेलु तथा साना उद्यम र व्यवसायको विकास तथा बिस्तार हुन सक्ने अवस्था रहेको छ ।

तालिका ९: गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालनको वर्तमान अवस्था

क.सं.	**आयका प्रकार**	**सम्भावनाको विवरण (छ/छैन)**	**दर निर्धारणको अवस्था भएको/नभएको**	**सङ्कलन भएको/नभएको**
क.	कर तर्फ			
	भूमि कर (मालपोत)	छ	छ	भएको
	सम्पत्ति कर	छ	छ	भएको
	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, इरिक्सा)	छैन	छैन	नभएको
	घर जग्गा बहाल कर	छ	छ	भएको
	व्यवसाय कर	छ	छ	भएको
	जडिबुटी, कवाडी र जिवजन्तु कर	छ	छ	भएको
	विज्ञापन कर	छ	छैन	नभएको
	मनोरन्जन कर	छ	छ	नभएको
ख.	अन्य राजस्व			
	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको विक्री	छ	छ	भएको
	काठ, दाउरा, जाराजुरी, दहत्तर, बहत्तर बिकी	छ	छैन	नभएको
	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) बिकी वापतको आय	छ	छैन	नभएको
	नक्सापास दस्तुर	छ	छ	भएको
	व्यक्तिगत घटना दर्ता बिलम्ब शुल्क	छ	छ	भएको

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (छ/छैन)	दर निर्धारणको अवस्था भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
	बहाल बिटौरी शुल्क	छ	छ	नभएको
	पार्किङ्ग शुल्क	छ	छ	नभएको
	अस्पताल संचालन	छ	छैन	नभएको
	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	छ	छैन	नभएको
	स्थानीय खानेपानी महसुल	छैन		
	स्थानीय विद्युत महसुल	छैन		
	केवलकार, टेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, वन्जीजम्प, जीपप्लायर, प्याराग्लाईडिङ्ग आदि मनोरंजन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क	छ	छैन	नभएको
	निर्माण, संचालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पुर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, घोविधाट, सडक, बसपार्क, पुलआदि	छ	छैन	नभएको
	मूल्यांकन सेवा शुल्क	छ	छ	छ।
	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो संचालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म आदि)	छ	छ	छ।
	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेटजस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग	छ	छैन	नभएको

क.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (छ/छैन)	दर निर्धारणको अवस्था भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
	शुल्क			
	वडा मार्फत गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर	छ	छ	भएको
	दण्ड जरिवाना	छ	छ	भएको

उल्लेखित तालिकाका आधारमा विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाले कर तर्फ ७ वटा शीर्षकहरूमा आय सङ्कलन गर्ने सम्भावना देखिन्छ । जसमध्ये गाउँपालिकाले हालसम्म ५ वटा शीर्षकहरू (सम्पत्तीकर, भूमि कर , बहाल कर, जडिबुटि, जिवजन्तु कबाडी कर, व्यवसायकर आदी) को करका दरहरू निर्धारण गरी राजस्व मात्र सङ्कलन गरिरहेको छ भने, विज्ञापन कर, मनोरञ्जन कर आदी को हालसम्म आर्थिक ऐनमा करको दर निर्धारण गरेता पनि राजस्व सङ्कलन गरेको छैन । त्यसैगरी गैर कर तर्फ समग्रमा जम्मा १८ वटा शीर्षकहरू मध्ये १६ वटा शीर्षकहरूबाट आय सङ्कलन गर्ने सम्भावना देखिन्छ । हालसम्म पालिकाले जम्मा ८ वटा शीर्षकहरूमा दर निर्धारण गरी आय सङ्कलन गरिरहेको छ । पालिकालाई ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेटजस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क, अस्पताल संचालन, बहाल बिटौरी शुल्क, वन पैदावर (सामुदायिक वनको) बिक्री वापतको आय, स्थानीय खानेपानी महसुल, स्थानीय विद्युत महसुल आदीको दर निर्धारण गरी आय सङ्कलन गर्ने अधिकार प्राप्त भएता पनि यसको हालसम्म दर निर्धारण तथा सङ्कलन भएको छैन ।

३.३.१ कर राजस्व

गाउँपालिकाको राजस्वका स्रोतहरूमध्ये कर राजस्व अन्तर्गत हाल परिचालन भैरहेको सम्भाव्य स्रोत र सोको परिचालनका लागि गर्नुपर्ने सुधारहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्:

**क.	सम्पत्ति कर**

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ५५ मा सम्पत्ति कर सम्बन्धि प्रावधान रहेको छ । उक्त प्रावधान अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका घर र सो घरले चर्चेको क्षेत्रफल बराबरसम्मको जग्गामा सम्पत्ति कर लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

विद्यमान अवस्थाः मार्मा गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन २०७८ को दफा २ मा अनुसूची १ अनुसार सम्पत्तीकरको रूपमा घर कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ । केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०७५ अनुसार एकिकृत सम्पत्तिकरलाई सम्पत्तिकर को रूपमा र भुमिकर छुट्टै रूपमा लिने व्यवस्था गरेको भएता पनि यस सम्बन्धमा गाउँपालिका अझै स्पषट भएको देखिदैन । साथै हालसम्म यस शीर्षकमा गाउँपालिकाले कर उठाएको देखिदैन ।

सम्भावनाः केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार यस गाउँपालिकामा जम्मा २५०८ घरपरिवार रहेका छन् । जम्मा घर परिवार मध्ये २४७३ को आफ्नै गर रहेको, ३१ घरपरीवार भाडाको घरमा बस्ने , ४ घरपरिवार संस्थागत तथा अन्य किसिमले बस्ने उल्लेख छ । सम्पत्ति कर संभाव्यता अनुमान प्रयोजनको लागी के.त.वि को तथ्याङकमा उल्लेख भए बमोजिम कूल घरधुरीको स्वामित्वमा भएका घरहरूलाई घरहरूलाई खर/परालले छाएको घर , टायल / स्लेट छाएको घर, जस्ता/टिनको छानो भएको घर, सिमेन्ट/ढलान आदी घर गरी ६ समूहमा विभाजन गरी यी छ किसिमका घरधुरीलाई तल उल्लेखित दरमा कर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुने प्रस्ताव गरिएको छ । यस अनुसार हुन आउने सम्पत्ति करको गणना निम्न अनुसार रहेको छ :

तालिका १०: सम्भाव्य सम्पत्ति करदाता तथा सम्पत्ति कर

क.सं.	घरको छानाको बनौट	घर परीवार	करको औसत दर (प्रस्तावित)	सम्भाव्य कूल आय रु.
१	खर/ फुस	७७	२००	१५४००
२	टायल/ स्लेट	२३३१	३००	६९९३००
३	जस्ता/ टिन	६९	८००	५५२००
४	सिमेन्ट/ढलान	१८	१०००	१८०००
५	काठ/माटो	४	२००	८००
६	नखुलेको	९	०	०
	जम्मा	**२५०८**		**७८८७००**

स्रोतः केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग, राष्ट्रिय जनगणना २०६८

यस आधारमा विश्लेषण गर्दा उक्त २५०८ सम्भाव्य करदाताबाट सम्पत्ति कर स्वरूप वार्षिक रु. ७,८८,७०० सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ । सम्पत्तिकर प्रयोजनको लागी यहाँ आवश्यक बिभिन्न तथ्याङ्कको अभावका कारण घरको छानोको बनौटलाई मात्र आधारमानि संभाव्यता निकालिएको छ । यद्यपी यस गाउँपालिकामा बिभिन्न संस्थागत तथा आवासिय भवन हरू समेत रहेको हुँदा सम्पत्तिकर यहाँ आँकलन गरीएको भन्दा निकै बढी सम्पत्तिकर उठ्ने सम्भावना रहेको छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूः गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका घरजग्गा गाउँपालिकाको एक भरपर्दो आम्दानीको स्रोत हो । घरजग्गाहरूको वास्तविक मूल्याङ्कन, परिमार्जन, जनताहरूलाई कर तिर्नु दायित्व हो भन्ने बोध गराउने, जनताहरूको करतिर्न सक्ने क्षमता अनुसारको दर निर्धारण गर्ने, समयमा कर नतिर्ने करदाताहरूलाई दण्डजरिवानाको व्यवस्था गर्ने, राजस्व प्रशासनको समयसापेक्ष सुधार गर्ने आदि उपायहरूको अबलम्बन गरी सम्पत्ति कर सम्बन्धि व्यवस्थामा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।

सम्पत्ति मूल्यांकन अनुसार कर निर्धारण गर्दा शुरु मूल्य रु. ५०,०००।- (पचासहजार) सम्मको

सम्पत्तिमा रु. ५०।- र त्यसपछि सम्पत्तिको मूल्य अनुसार थप पचास हजारको सम्पत्तिमा -०।२० पैसादेखि सम्पत्तिको मूल्य बढ्दै जाँदा थप प्रति हजारमा रु. २।- सम्म वार्षिक कर लाग्ने गरी सम्पत्ति करको दर निर्धारण गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसका लागि गाउँपालिकाले एउटा छुट्टै सम्पत्ति कर निर्देशिका जारी गरी सोही बमोजिम कार्यान्वयन गर्न उचित देखिन्छ । घरमुली महिला वा महिलाको स्वामीत्वमा रहेको सम्पत्ति भएमा त्यस्तो सम्पत्तिमा केही प्रतिशत छुट दिने गरी ऐनमा व्यवस्था गर्न सकिने छ । राजस्व शाखामा कम्प्युटर सफ्टवेयर जडान गरी कर निर्धारण तथा विल काट्ने गरिएमा काम छिटोछरितो, सजिलो हुनका साथै मानवीय कमजोरीबाट हुने त्रुटीमा कमी ल्याउन सकिन्छ ।

ख. भूमिकर

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ५६ अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको खेतीयोग्य जग्गामा त्यस्तो जग्गाको उपयोगका आधारमा भूमिकार (मालपोत) लगाउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । तर सम्पत्ति कर लगाएको जग्गामा भूमिकर (मालपोत) नलगाइने उल्लेख गरेको छ ।

विद्यमान अवस्था: भूमिकर, गाउँपालिकाको एउटा प्रमुख र दिगो राजस्वको स्रोत हो । गाउँपालिकाको कृषि क्षेत्रको अधिकांश भूमी खेतियोग्य भूमि लगाएत अन्य क्षेत्र रहेको देखिन्छ । घरघडेरीको रूपमा उपयोग हुने जमिनलाई छुट्याएर बाँकी रहेको जमिनमा भूमिकर लगाउन सकिन्छ । यस गाउँपालिकाले आर्थिक ऐन को दफा १ तथा अनुसूची १ मा जग्गाको किसिमको आधारमा ५ रोपनी सममको लागी एक मुष्ठ र ५ रोपनी भन्दा बढी प्रत्येक १ रोपनीको लागी जग्गाको किसिमको आधारमा रू १० देखि रू २० सम्म मालपोत कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ । यसै गरी बिलम्ब वापत शुल्क थपगर्ने व्यवस्था रहेको छैन ।

करको सम्भावना: यस गाउँपालिका भित्रको क्षेत्रमा सम्पत्ति कर लगाएको बाहेकको जमिनलाई उपयोगको आधारमा मूल्याङ्कन गरी भू-उपयोग ऐनको प्रावधान अनुसार कृषि क्षेत्र, आवासिय क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र लगायत अन्य तोकिएका क्षेत्रमा वर्गिकरण गरी कर निर्धारण गरिएमा हालको भन्दा बढीकर असुल हुन सक्ने संभावना रहेको देखिन्छ । जिल्लाको बस्तुगत बिबरण अनुसार यस जिल्लामा करीब २६% खेती योग्य जमिन रहेको अनुमान अनुसार यस गाउँपालिकामा ५४ वर्ग कि.मि. खेतियोग्य जमिन अर्थात १,०६,१४५ रोपनी खेति योग्य जमिन रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन अनुसार प्रति रोपनी औषत रू. १५ को दरले कर उठउने प्रस्ताव गरिए अनुसार कृषि योग्य जमिन बाट करिब रू. १५,९२,१७५ राजस्व उठ्ने देखिन्छ । तथ्याङ्कको अभावको कारण जिल्लाको बस्तुगत स्थितिलाई आधारमानि संभावना बिश्लेषण गरीएको हुँदा यहाँ निकलिएको संभावना भन्दा परक राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको भित्रको क्षेत्रमा घर बस्ती भएको क्षेत्रमा सम्पत्ति कर लगाएको बाहेकको जमिनलाई उपयोगको आधारमा मूल्याङ्कन गरी भू-उपयोग ऐनको प्रावधान अनुसार कृषि क्षेत्र, आवासिय क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र लगायत अन्य तोकिएका क्षेत्रमा वर्गिकरण गरी कर

निर्धारण गरिएमा हालको भन्दा बढीकर असुल हुन सक्ने संभावना रहेको देखिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू: गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेको जमिनलाई नयाँ भूमिसम्बन्धी ऐनको प्रावधान बमोजिम वर्गिकरण गरी भूमिको उपयोग अनुसार सम्पत्ति कर लगाए बाहेकको जमिनलाई खेतीप्रयोजनमा प्रयोग भएको, सडकले नछोएको जमिनमा मालपोत मात्र र सडक यायतायाले छोएको, घडेरीको रूपमा विकास हुन सक्ने जमिनमा थप भूमिकर लगाउने गरी प्रगतिशिल किसिमको भूमिकर लगाउने र बक्यौताको विवरण तयार गरी सो उठाउन पनि पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । प्रगतिशिल र व्यवहारिक भूमिकरको दर निर्धारण र असुली गर्न देहाय बमोजिमका उपायहरू उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

१. मालपोतको दर निर्धारण गर्दा जमिनको उत्पादकत्व, वार्षिक उत्पादनलाई विश्लेषण गरी निर्धारण गर्नु उचित हुन्छ ।
२. सडकयातायातको सुविधामा जोडिएको जमिनको व्यवसायिक महत्व बढी हुने भएकोले त्यस्ता जमिनमा थप भूमिकर लगाउनु उपयुक्त हुन्छ र त्यस्ता जमिनमा भौतिक संरचनाहरूको निर्माण भएमा स्वतः सम्पत्ति करको दायरामा आउने हुनाले बाँकी रहेको जमिनको करको दर सामान्य हुनुपर्छ ।
३. मालपोतको दर निर्धारण गर्दा जमिनको उत्पादनलाई मौद्रिक मूल्यमा रूपान्तरण गरी आय र लगानीको विश्लेषण गरी बचत रकमको ५ देखि १०% सम्म वार्षिक मालपोत लगाउनु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
४. प्रगतिशील मालपोत दर कायम गर्न शुरु दर कम राखी जग्गाको परिमाण अनुसार क्रमशः दर बढाउँदै जानु उपयुक्त हुन्छ ।
५. सामुहिक खेतीतर्फ आकर्षित गर्न, लैङ्गिक समानता कायम गर्न र आर्थिक रूपले विपन्न परिवारलाई सहुलियत दिन सहकारी मार्फत गरिने सामुहिक खेती, गरिब किसान र महिलाका नाममा भएको कृषि जमिनमा स्थानीय कानून अनुसार ५०% सम्म शुल्क छुट दिन सकिने व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
६. स्थानीय स्तरमा उद्योग प्रयोजनार्थ तथा व्यवसायिक हिसाबले जडिबुटी स्याउ, फलफूल बगैंचा, कृषिफार्म सञ्चालन गर्ने कृषकहरूलाई गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरी प्रोत्साहन स्वरूप २०% सम्म रकम छुट दिन सकिने व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

(ग) घरजग्गा बहाल करः

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ५७ मा गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति वा संस्थाले घर,पसल, ग्यारेज, गोदाम, भवन, टहरा, कारखाना, जग्गा वा पोखरी पूरै वा आंशिक रूपले बहालमा लिएकोमा गाउँपालिकाले त्यस्तो बहाल रकममा बहाल कर लगाउने व्यवस्था रहेको छ ।

विद्यमान अवस्था: गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरे बमोजिम घरजग्गा बहालमा लगाए वापत बहालमा लगाएको शुल्कको १०% का दरले घरजग्गा बहाल कर असुलउपर गर्दै आएको छ ।

करको संभावना: यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र एउटा बाणिज्य बैंक, दुई वटा सहकारी संस्था रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । यस गाउँपालिकामा करीब २० वटा वटा गै.स.स. रहेको अनुमान गरीएको छ । यसै गरी केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको आर्थिक गणना ,२०७५ अनुसार यस गाउँपालिकामा जम्मा २६४ वटा ब्यबसायिक संस्था रहेका छन् । यी मध्ये करिब ५० वटा ब्यबसायिक सस्था भाडामा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यसैगरी, केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको जनगणना २०६८ अनुसार यस गाउँपालिकामा भाडामा बस्ने घरपरिवार संख्या ३१ रहेको छ यसरी व्यक्ति र संस्था गरी गाउँपालिका भरीमा कूल १०४ जना घरबहालमा बस्ने अनुमान गरिएको छ । व्यक्ति र संस्थाका लागि प्रस्तावित विभिन्न दररेटको आधारमा घरबहाल कर सङ्कलन गर्दा कूल रु. १,८६,२४,००० घर बहाल उठ्ने र गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन अनुसार १०% का दरले घरबहाल कर सङ्कलन गर्दा वार्षिक कूल रु. १८,६२,४०० घर बहाल कर उठ्न सक्ने सम्भाव्यता पेश गरिएको छ । यसलाई तालिका ११ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ११: घरजग्गा बहाल करको सम्भाव्यता विवरण

क्र. सं.	**बहालमा बस्ने प्रयोजन**	**बहालमा बस्ने अनुमानित संख्या**	**अनुमानित औसत भाडा रकम**	**वार्षिक भाडा रकम**	**घरबहालको १०% का दरले हुने आम्दानी**
१	वित्तीय संस्था	३	३०,००० (प्रति महिना)	१०८००००	१०८०००
२	सामाजिक संस्था	२०	२०,००० (प्रति महिना)	४८०००००	४८००००
३	उद्योग/ व्यवसाय	५०	२०,००० (प्रति महिना)	१२००००००	१२०००००
५	बहाल (व्यक्ति)	३१	२,००० (प्रति महिना)	७४४०००	७४४००
जम्मा		**१०४**	**-**	**१८६२४०००**	**१८६२४००**

स्रोत: अनुमान, केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग २०६८ तथा केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको आर्थिक गणना ,२०७५

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू: व्यवसायिक तथा आवासिय प्रयोजनका लागि बहालमा प्रयोग भएका घर तथा जग्गाको परिमाण, मासिक भाडा अनुसारको लगत तयार गरी बहालकरको स्वीकृत दर बमोजिमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न घरजग्गा बहाल कर व्यवस्थापन कार्यविधी तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ । दुई-दुई वर्षमा घरजग्गा बहाल करको दर पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

(घ) व्यवसाय कर:

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ५८ मा गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालित व्यापार, व्यवसाय वा सेवामा पूँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा व्यवसाय कर लगाउने व्यवस्था रहेको छ ।

हालको अवस्था: गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका व्यवसायहरूलाई थोक तथा खुद्रा पसल, निर्माण सामाग्री, बिशेष परामर्स, उत्पादन मुलक, सेवा उद्योग, वित्तीय सेवा, स्टेशनरी तथा पुस्तक पसल, माछामासु तथा फलफुल पसल, अस्पताल, शिक्षण संस्था, शैलुन, लगायतका विभिन्न व्यवसाय किसिममा वर्गीकरण गरी वार्षिक व्यवसाय करको दर निर्धारण गरेको छ । व्यवसाय कर न्यूनतम रु. २५० देखि अधिकतम रु.२,५०० सम्म तोकिएको छ ।

करको संभावना: यहाँ सञ्चालनमा रहेका उद्योग व्यवसायहरूलाई होटल तथा रेष्टुरेण्ट, लघु तथा घरेलु उद्योग, बैंक तथा वित्तीय संस्था, किराना, इलेक्ट्रिक तथा इलेक्ट्रोनिक्स पसल, कस्मेटिक तथा व्युटी पार्लर, कपडा तथा फेन्सी, तथा अन्यमा वर्गिकरण गरी स्थानीय उद्योग वाणिज्य सङ्घको सहकार्यमा कर निर्धारण गरी राजस्व प्राप्त गर्ने सम्भावना रहेको देखिन्छ । हालै केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले प्रकाशन गरेको राष्ट्रिय आर्थिक गणना २०१८ को प्रारम्भिक नतिजा अनुसार यस गाउँपालिकामा २६४ वटा व्यवसाय रहेका र ७३२ जना व्यवसायमा संलग्न रहेको देखिन्छ ।

तालिका १२: व्यवसाय सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	व्यवसाय	संख्या	करको औषत दर (प्रस्तावित)	संभावित राजस्व (रू. मा)
१	कृषि, वन, माछा पालन	३	५००	१५००
२	निर्माण व्यवसाय	२६	१०००	२६०००
३	खानी, विद्युत, ग्याँस, खानेपानी तथा निर्माण	४	१०००	४०००
४	थोक तथा खुद्रा व्यापार	१३८	८००	११०४००
५	ढुवानी, भण्डारण, सूचना र सञ्चार	३	१५००	४५००
६	होटल, लज	१८	१५००	२७०००
७	वित्त, वीमा	९	२०००	१८०००
८	शिक्षा	३९	१५००	५८५००
९	मानव स्वास्थ्य र समाजिक कार्य	१७	१०००	१७०००
१०	घरजग्गा, पेशागत व्यवसाय, वैज्ञानिक, प्रशासनिक, कला, मनोरञ्जन र अन्य	१६	१०००	१६०००
	जम्मा	२६४		२,८२,९००

स्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०७५, केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग

यस टेबुलको आधारमा विश्लेषण गर्दा व्यवसाय कर असुली गर्दा रु.२,८२,९०० सङ्कलन हुने संभावना देखिन्छ । यसैगरी नयाँ व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण गर्दा यो राजस्व रकम अझ बढ्न सक्ने देखिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूः गाउँपालिकाको व्यवसाय कर सङ्कलनमा सुधार ल्याउन गाउँपालिका अन्तर्गतका सम्पूर्ण उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायहरूलाई अनिवार्य दर्ता प्रकृयामा ल्याई तिनीहरूको पूँजिगत लगानी, आम्दानी, मुनाफा, सेवा जस्ता पक्षहरूलाई विश्लेषण गरी करको दर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकाले कर प्राप्त गरे वापत करदाताहरूले अपेक्षा गरेअनुसार फोहरमैला व्यवस्थापन, सरसफाइको व्यवस्था, सुरक्षा निकायको उपस्थिति जस्ता केही सेवा र सुविधाहरूलाई राजस्व परिचालनसँग आवद्ध गरी कार्यान्वयन गर्नु उचित देखिन्छ । कर अभियान सञ्चालन गरी कर सचेतना अभिवृद्धि गर्नुका साथै यससम्बन्धि नागरिकका गुनासाहरूको सुनुवाई गरी जायज गुनासाहरूको सम्बोधन गर्नु पर्दछ । कर प्रशासनमा दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्थालाई नियमित प्रक्रियाको रूपमा स्थापित गर्नुपर्दछ ।

(च) विज्ञापन कर

विज्ञापन ऐन, २०७६ को दफा ४ अनुसार सार्वजनिक स्थलबाट देखिने गरी होर्डिङ बोर्ड राख्न र त्यसमा विज्ञापन गर्न चाहने व्यक्तिले सम्बन्धित स्थानीय तहबाट अनुमति लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सोही दफाको उपदफा ६, मा विज्ञापन सम्बन्धी निवेदन, दस्तुर, अवधि लगायतका विषयहरू सम्बन्धित स्थानीय कानून बमोजिम हुने समेत उल्लेख गरिएको छ । यस शीर्षक अन्तर्गत संकलित रकमको ४०% प्रदेश सरकारलाई दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

विद्यमान अवस्थाः गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७८ दफा ७ मो अनुसूची ७ अनुसार बिज्ञापन कर लगाइने र असुल उपर गरिनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । यस गाउँपालिकामा यो शीर्षकबाट हाल सम्म रकम असुल गरेको छैन ।

करको संभावनाः दार्चुला जिल्लाको मध्यपूर्व भागमा अवस्थित मार्मा गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल २०८.०६ वर्ग कि.मी. रहेको छ । सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, भौगोलिक, शैक्षिक, संचार र पूर्वाधारको क्षेत्रमापछाडी रहेको यो गाउँपालिका शैल्यशिखर नगरपालिकासंग जोडिएको भए तापनि भौगोलिक रूपमा विकट छ । मार्मा गाउँपालिका जिल्ला सदरमुकाम भन्दा १५ कोष टाडा रहेको छ । यस गाउँपालिकामा शेरी, तपोबन, लटीनाथ, गुल्जर र सितोला बजार लगाएत बजार क्षेत्र हरू रहेका छन् । सो बजार क्षेत्रमा गाउँपालिकाले बिभिन्न किसिमका होर्डिङ बोर्ड हरू लगाउन अनुमति दिइ बिज्ञापन कर लगाउन सक्छ । यस्ता क्षेत्रहरूमा विभिन्न विज्ञापन सामग्री राख्ने स्थानहरू रहेका र भविष्यमा अझ बढी वृद्धि हुँदै जाने सम्भावना रहेको हुनाले विज्ञापन कर शीर्षकमा आम्दानी बढ्न सक्ने संभावना रहेको छ । गाउँपालिकाको बजार क्षेत्रमा साना वोर्ड करिब २०० वटा, मझौला १०० वटा र ठूला साइजका बोर्ड करिब ५० वटा स्थापना हुन सक्ने देखिन्छ ठुलोसाइजको बोर्डको करीब प्रति बोर्ड रू. १५००, मझौला खालको बोर्डको

रू. १००० र साना बोर्डको रू. ५०० को दरले कर लगाई बिज्ञापन कर लिंदा करीब रू. २,७५,००० कर सङ्कलन हुने र सो को ६०% ले हुन आउने रकम रू. १,६५,००० रकम सङ्कलन हुने अनुमान गरिएको छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूः गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका विज्ञापन स्थल तथा व्यापारिक प्रयोजनका विज्ञापन सामग्रीहरूको लगत राखी सो को नियमन गर्ने र सङ्कलन हुनसक्ने रकम यकिन गरी ठेक्का अंक निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

ज) कृषि तथा पशुजन्य वस्तुको व्यवसायिक कारोवारमा लाग्ने कर

हालको अवस्था : हालैको स्थानीय शासन सञ्चालन ऐनको संशोधन पश्चात् गाउँपालिकाहरूले कृषि तथा पशु पंक्षीमा आधारीत ब्यबसायिक कारोबारको अनुमती तथा त्यस्तो कारोबारमा कर लिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यस गाउँपालिकाले यस शीर्षकमा हालसम्म राजस्व सङ्कलन गरेको छैन ।

सम्भावना : यस गाउँपालिकाको बाट करीब ५०० किलो मासु जन्य उत्पादन हरू छिमेकी जिल्लाहरू वा नजिक को स्थानीय तहमा निकाशी हुने अनुमान गर्न सकिन्छ । यसै गरी घ्यु, मह समेत निकासी हुने उल्लेख छ । यस अनुसार यस गाउँपालिकाले कृषि जन्य उत्पादनबाट करीब रू. ५०,००० राजस्व सङ्कलन गर्न सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू :

- गाउँपालिकाबाट हुने कृषि जन्य उत्पादनको निकासी सम्बन्धी अभिलेख सङ्कलन गर्ने ।
- आय सङ्कलन सम्बन्धी प्रावधान आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।
- गाउँपालिकाले कृषी उत्पादनको निर्यातमा लगाउने कर सम्बन्धमा कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयमा ल्याउने ।
- कार्यविधिमा उल्लिखित शर्तहरू पालना भए नभएको अनुगमन गर्ने ।

(ज) अन्य करः

१. जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तुको व्यवसायिक उपयोग कर

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ६१ मा गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कुनै ब्यक्ति वा संस्थाले ऊन, खोटो, जडीबुटी, प्रचलित कानून बमोजिम निषेधित जीवजन्तु बाहेकका अन्य मृत वा मारिएका जीवजन्तुको हाड, सीङ, प्वाँख, छाला वा यस्तै प्रकृतिका वस्तुको व्यवसायिक उपयोग गरे वापत गाउँपालिकाले जडीबुटी, कवाडी तथा जीवजन्तु कर लगाउने व्यवस्था रहेको छ ।

विद्यमान अवस्था: गाउँपालिका जडीबुटी, कवाडी र जीवजन्तुको व्यवसायिक करको प्रचुर सम्भावना रहेको भए तापनि कर सङ्कलनको अवस्था उत्साहजनक रहेको देखिँदैन ।

करको सम्भावना: यस गाउँपालिकामा विशेष गरेर पाँचऔले, कटुकी, वन लसुन , हर्रो/वर्रो जस्ता जडीबुटी उत्पादन हुने गरेका छन् । तसर्थ यहाँ व्यवसायीक किसिमले जडीबुटी सङ्कलन तथा विक्री वितरण गर्ने पेशा व्यवसायीहरू समेत रहेका छन् । यहाँको बजार क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका कवाडीवस्तु उत्पादन तथा बिक्री वितरण हुने भएता पनि यस्ता व्यवसायिहरू करको दायरामा आइसकेका छैनन् । गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका वनमा जडीबुटी खेती प्रवर्द्धन तथा बजारीकरण र जीवजन्तुहरूको व्यवसायिक कारोबारका लागि बजार केन्द्रको व्यवस्थापन गरी राजस्व वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

तालिका १३: जडीबुटीको विवरण

क. सं.	बस्तु	अनुमानित उत्पादन परीमाण (के.जी.)	करको दर	सङ्कलन हुन सक्ने रकम (रू.)
१	जडीबुटी	१०,०००	५	५०,०००
२	कवाडी	५०,०००	२	१,००,०००
जम्मा				**१,५०,०००**

यस टेबुलको आधारमा विश्लेषण गर्दा जडिबुटी, कवाडी र जीवजन्तुको व्यवसायिक उपयोग कर असुली गर्दा रु. १,५०,००० सङ्कलन हुने संभावना देखिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू: जडीबुटी, कवाडी र जीवजन्तुको व्यवसायिक उपयोग करमा सुधार गर्नका लागि ऐनले व्यवस्था गरे बमोजिमका सबै व्यवसायलाई गाउँपालिकामा दर्ता गर्न लगाई त्यस्ता व्यवसाय सञ्चालन गर्न इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था अनिवार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । करदाताहरूलाई आकर्षित गर्नका लागि छिमेकी पालिकाहरूसँग समन्वय गरी करमा एकरूपमा ल्याउनु पर्ने देखिन्छ । जडीबुटी, कवाडी र जीवजन्तुको व्यवसायिक कारोवार गर्ने व्यवसायीहरूको कारोवारको आधारमा कर निर्धारण गरी सङ्कलन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२. सामुदायिक वनको वन पैदावार बिक्रीबाट प्राप्त हुने आयकर

हालको अवस्था : हालैको स्थानीय शासन सञ्चालन ऐनको संशोधन पश्चात् सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावारको बिक्री वापत प्राप्त गर्ने रकमको दश प्रतिशत सम्बन्धित गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यस गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक वन तथा ती वनहरूबाट बिकी हुने वन पैदावरको परिमाण सम्बन्धी तथ्यांक छैन ।

सम्भावना : यस गाउँपालिकामा ४ वटा सामुदायिक वनहरू रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । स्थानीय जनताहरू यी वनहरूवाट धाँस, दाउरा, स्याउला, सोतर, काठहरूको उपभोग गरिरहेका छन् । यस गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका विभिन्न सामुदायिक वनहरूर तथा सरकारी वनहरूमा बिभिन्न जडीबुटीहरू पाइने गर्दछन् । जडिवुटीहरूका संरक्षण, सम्वर्द्धन र दिगो व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाको ध्यान पुग्न सकेमा यस भेगका वासिन्दाहरूको आयआर्जनमा अभिवृद्धि हुनका साथै गाउँपालिका समेत सम्पन्न हुनेमा कुनै शंका छैन । जडिवुटीवाट वार्षिक आम्दानी र राजस्व सङ्कलनमा वारेमा कुनै तथ्याङ्क प्राप्त हुन सकेको छैन । यसै गरी गाउँपालिकामा रहेका सामुदयिक वनबाट वन पैदावारको रूपमा फर्निचरको लागी आवश्यक काठ समेत निकासी गर्दछ । यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वनहरूबाट बिक्री हुने वन पैदावरको परिमाण सम्बन्धी तथ्यांक नभएकाले आगामी आ.व.मा गाउँपालिकाको कार्यपालिका बैठकको निर्णय बमोजिम जडिबुटी कर र काठ निर्यात कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकामा रहेका ४ वटा सामुदायिक वनले बिक्री गरेका वन पैदावार वापत प्रती सामुदायिक वनले रू २५,००० को दरले वन पैदावार वापत स्थानीय तहलाई तिर्नुपर्ने रकम तिर्दा रू १,००,००० रकम सङ्कलन हुने संभावना देखिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू :

- गाउँपालिकामा रहेका सामुदायीक वन तथा वन पैदावर सम्बन्धी अभिलेख सङ्कलन गर्ने ।
- सामुदायीक वन पैदाव बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धीको वार्षिक कार्ययोजना गाउँपालिकाले स्वीकृत गर्ने ।
- आय सङ्कलन सम्बन्धी प्रावधान आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने ।

३.३.२ गैरकर राजस्व

गाउँपालिकाले प्राप्त गर्न सक्ने राजस्वको एक प्रमुख स्रोतको रूपमा गैरकर राजस्व पनि हो । यस अन्तर्गत सेवा शुल्क, दस्तुर, विक्रीबाट प्राप्त आय लगायतका स्रोतहरू महत्वपूर्ण रहेका छन् ।

(क) स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवं माटोजन्य वस्तु बिक्री

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ६२ (क) मा खानीजन्य तथा प्राकृतिक वस्तुको विक्री गाउँपालिकाले गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटोजन्य वस्तु र सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा रहेका काठ, दाउरा, जराजुरी आदिको बिक्री गर्न सक्ने र विक्री गरेर प्राप्त गरिएको रकम गाउँपालिकाको संचित कोषमा दाखिला गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

विद्यमान अवस्थाः गाउँपालिका क्षेत्रमा स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवं माटोजन्य वस्तुको बिक्री

गरी गैरकर राजस्व प्राप्त गर्न सक्ने संभावना भएता पनि वर्तमान अवस्थासम्म प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन सकेको देखिँदैन । गाउँपालिकाले यस शीर्षक अन्तर्गत हाल सम्म राजस्व सङ्कलन गरेको छैन। निजी सम्पत्तिबाट साधारण निर्माणमुखी खानीजन्य पदार्थहरूको उत्खनन् तथा उपयोगका लागि गाउँपालिकाले नै कार्यविधी तर्जुमा गरी इजाजत दिने र त्यसबाट उत्पादित वस्तुमा दस्तुर लगाउन सकिने कानूनी व्यवस्था रहको हुनाले निजि जमिनबाट उत्पादित वस्तुमा दस्तुरको दर निर्धारण गरी राजस्व सङ्कलनको व्यवस्था गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।

करको संभावनाः यस गाउँपालिका स्थानीय पूर्वाधार विकासको प्रारम्भिक चरणमै रहेको हुनाले निर्माण सामग्रीहरूको अत्याधिक माग वृद्धि हुँदै जान सक्ने देखिन्छ । यहाँका नदी तथा खोलाहरू बाट र वनक्षेत्रबाट प्राकृतिक वस्तुहरूको उत्पादन र विक्री तथा उपयोगको प्रचुर संभावना रहेको देखिन्छ । यस गाउँपालिका भित्र बहने चौलानी नदी , नौगाड खोला, घट्टेगाड खोला , मेलेगाड खोला , कचुलीगाड खोला , दोगाडा खोला लगाएत खोलाहरू यस क्षेत्रमा रहेका छन् । यी नदी खोला हरूमा प्रचुर मात्रामा बालुवा, ढुङ्गाको संभावना रहेको हुँदा यी क्षेत्रहरू बाट करीब रू. ५,००,००० जति सङ्कलन गर्न सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूः गाउँपालिका अन्तर्गतका खानीजन्य तथा प्राकृतिक वस्तुहरूको परिमाण, गुणस्तर र वातावरणीय पक्षका विषयमा अध्ययन गरी सोको आधारमा परिचालनका लागि पहल गर्नुपर्ने र हालै नेपाल सरकारले जारी गरेको ढुंगा गिट्टी बालुवा उत्खनन् तथा विक्री वितरण सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ बमोजिम वातावरणीय परीक्षण तथा उत्खनन्, व्यवस्थापन र बिक्री वितरण गर्न आवश्यक सुधार समेत गर्नुपर्ने देखिन्छ । कानूनको मनसाय अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नै आर्थिक ऐन मार्फत यसको दर निर्धारण गर्नुपर्ने र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण पनि आफैले स्वीकृत गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(ख) बहाल बिटौरी शुल्क

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ५९ मा गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र आफूले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाटबजार वा पसल वा सरकारी जग्गामा बनेका भौतिक संरचनाको उपयोग वापत बहाल बिटौरी शुल्क लगाउन सकने व्यवस्था गरेको छ ।

विद्यमान अवस्थाः गाउँपालिकाको गाउँ क्षेत्रको सडकको दायाँबायाँ तथा गाउँपालिका भित्रका बजार क्षेत्रमा घरटहराहरू अस्थायी रूपमा बसोबास गरी विभिन्न व्यापार, व्यवसाय तथा जिविकोपार्जनका गतिविधीहरू गरिरहेको अनुमान गरिएको छ । गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन २०७८ को दफा ९ मा अनुसूची ९ अनुसार गाउँपालिका क्षेत्रभित्र आफूले निर्माण रेखदेख वा सञ्चालन गरेका हाटबजार वा पसलमा वा सरकारी जग्गाहरूमा बनेका संरचनाहरूको उपयोगवापत् बहाल बिटौरी शुल्क लगाइने र असुल उपर गरिने उल्लेख गरिएको तथा दर निर्धारण गरेको छ । यस शीर्षकमा गाउँपालिकाले हालसम्म शुल्क असुल गरेको छैन ।

शुल्कको संभावनाः गाउँपालिकाभित्रका अधिकांश वडाहरूमा सार्वजनिक जग्गा रहेको देखिन्छ । यी जग्गाहरू चरन, पुजापाठ, खेलकुद अन्न उत्पादन तथा घाँसे मैदानका रूपमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यहाँ गाउँपालिकाले बिभिन्न हाट बजारहरू संचालन गरी बहाल बिटौरी शुल्क ऊठाउन सक्छ । यसरी सबै तथ्याङ्क हरू अपडेट गरी आगामी वर्ष यस बिषयमा करिब रू. ५०,००० सङ्कलन गर्न सक्ने संभावना देखिन्छ । गाउँपालिकाभित्र सडकको दायाँ र बायाँ निर्माण भएका कतिपय संरचनाहरू सडक बिस्तारसँगै भत्काउनुपर्ने अवस्थामा रहेका देखिन्छन् भने बाँकी संरचनाहरू र अन्य सार्वजनिक जग्गामा बनेका घरटहरा लगायतका संरचनाहरूलाई स्थानीय कर अर्थात बहाल बिटौरी शुल्कको दायरामा ल्याउनुपर्ने हुनाले सरकारी जग्गामा निर्माण भएका यस्ता संरचनाहरूको पहिचान, लगत तयार पारी गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरिए बमोजिमो दर कायम गरी राजस्व असुली गर्न सकिने संभावना रहेको छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूः गाउँपालिकाभित्र रहेका सडक अधिकार भित्रका सार्वजनिक, ऐलानी, पर्ति सरकारी तथा सामुदायिक जग्गाको खोजीगरी लगत तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ । बहाल बिटौरी शुल्कको सम्भावना भएका हाट, बजार तथा बाटोको दायाँ बायाँ लगायत अन्य सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाहरूको पहिचान गरी यसको सम्भावना पहिचान गर्नुपर्ने देखिन्छ । सार्वजनिक, ऐलानी, पर्ति र सरकारी तथा सामुदायिक जग्गाको स्वामीत्व नेपाल सरकारको हुने भएता पनि यसको संरक्षण, मर्मत सम्भार र अन्य प्रवन्ध सम्बन्धित गाउँपालिकाले गर्नुपर्ने भएकोले उक्त पालिका क्षेत्रभित्रका यस्ता जग्गाहरूको खोजीगरी लगत व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसैले गाउँपालिकाले सर्वप्रथम आफ्नो क्षेत्रभित्र आफूले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाट, बजार वा पसल वा सरकारी जग्गामा बनेका संरचनाको लगत विवरण तयार गर्ने र आर्थिक ऐनमा दर निर्धारण गरी सो बमोजिम राजस्व असुली गर्नुपर्ने हुन्छ ।

(ग) नक्शापास दस्तुरः

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा २७ मा गाउँपालिकाबाट नक्शापास नगराई भवन निर्माण गर्न नहुने व्यवस्था गरिएको छ । यस ऐनको दफा ३३(४) मा भवन निर्माण गर्न अनुमती दिँदा लाग्ने दस्तुर गाउँपालिकाले तोके बमोजिम हुनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ ।

विद्यमान अवस्थाः गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन २०७८ को अनुसूची १३ मा नक्शापास दस्तुर निर्धारण गरिएको छ । गाउँपालिकाले आर्थिक ऐनमा नक्शापास सम्बन्धी व्यवस्थागरेतापनि हाल सम्म यो शीर्षकमा पालिकाले कुनै राजस्व उठाएको छैन ।

दस्तुरको संभावनाः गाउँपालिका भित्र बिस्तारै बजारीकरण हुँदै गएको कारण आगामी दिनहरूमा पक्की घरहरू निर्माण हुँदै जाने संभावना बढ्दै गैरहेको छ । अब नयाँ बन्ने संरचनाहरू राष्ट्रिय भवन मापदण्ड तथा गाउँपालिकाको आफ्नै भवन मापदण्ड तयार पारी सोही बमोजिम नियमन गर्नुपर्ने देखिन्छ । अब बन्ने संरचनाहरूका लागि नक्शापास अनिवार्य गराई सो कार्यका लागि प्राविधीक सेवा उपलब्ध गराए वापत शुल्क निर्धारण गर्दा राजस्व वृद्धि हुने संभावना देखिन्छ ।

पहिलेनै बनेका घरहरूको अभिलेखीकरण तथा नयाँ बन्ने घरको नक्सापास गर्ने गर्दा उल्लेख्य मात्रामा राजस्व सङ्कलन हुने देखिन्छ ।केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार यस गाउँपालिकामा जम्मा २५०८ घरपरिवार रहेका छन् । जम्मा घरपरीवार मध्ये २४७३ को आफ्नै गर रहेको , ३१ घरपरीवार भाडाको घरमा बस्ने , ४ घरपरिवार संस्थागत तथा अन्य किसिमले बस्ने उल्लेख छ । यस गा.पा. मा रहेका २४७३ वटा घरको अभिलेखिकरण गर्दा प्रती घर रू २०० को दरले कर उठाउँदा रू. ४,९४,६०० उठ्न सक्ने देखिन्छ । यसै गरी नयाँ घर बन्दा नक्शा पास , निर्माण सम्पन्न प्रमाण आदी बाफत यस शीर्षकमा राजस्व अझ बढी सङ्कलन हुन सक्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू: गाउँपालिकाले आफ्नै भवन निर्माण मापदण्ड निर्माण गरी त्यसले व्यवस्था गरेबमोजिम अब निर्माण हुने र निर्माण भैसकेका संरचना सम्बन्धि व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । मापदण्ड अनुसार भवन निर्माण भए नभएको निरन्तर अनुगमन गर्ने, र नक्शापास मापदण्ड बन्नु पूर्व निर्माण भएका घरहरूको अभिलेखीकरणका लागि दस्तुरको दर आर्थिक ऐनमा समावेश गरी त्यसको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

(घ) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुरः

विद्यमान अवस्थाः गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रका घरजग्गा एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा स्वामीत्व हस्तान्तरण गर्दा घरजग्गा लिने र दिने व्यक्तिबाट प्रदेश आर्थिक ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिमको असुल गरिएको राजस्वको ६०% रकम प्राप्त गर्दछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले यस्तो स्वामीत्व हस्तान्तरणको कार्य गाउँपालिकाले नै गर्ने उल्लेख गरेतापनि सङ्घीय सरकारको मातहतमा रहेको जिल्ला मालपोत कार्यालयबाट घरजग्गाको अभिलेख हस्तान्तरण भइनसकेको र गाउँपालिकामा जनशक्ति पर्याप्त नरहेकोले हालसम्म पनि जिल्ला मालपोत कार्यालयले नै तोकिएको दस्तुर असुलउपर गरी असुल भएको रकम प्रदेश कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले मासिक रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तह र प्रदेश सरकारको सञ्चित कोषमा दाखिला हुनेगरी पठाउने गरेको छ ।

घरजग्गा रजिष्ट्रेशनको दर निर्धारण गर्दा प्रत्येक जग्गाको न्यूनतम मूल्यांकन निश्चित गर्न मालपोत नियमावलीको प्रावधान बमोजिम प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा जिल्ला समन्वय समितिको प्रमुख, प्रमुख कर अधिकृत वा कर कार्यालय नभएको स्थानमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको प्रमुख, नापी शाखाको प्रमुख, उद्योग वाणिज्य सङ्घको प्रतिनिधि, प्रमुख नापी शाखा र मालपोत कार्यालयको प्रमुख सदस्य सचिव रहेको समितिले वार्षिक रूपमा गरेको न्यूनतम मूल्यांकन अनुसार जग्गाको थैली निश्चित हुने गरेको छ । गाउँपालिकाले यस्तो मूल्यांकन वास्तविक रूपमा कारोबार हुने गरेको मूल्य भन्दा फरक नपरोस भन्नाका लागि आफ्नो गाउँपालिकाको लगत तयार गरी मालपोत कार्यालयमा अध्यावधिक गराउने गर्नु पर्दछ । यसै सन्दर्भमा जग्गा जमीनको घर रजिष्ट्रेशन दस्तुर समेत ध्यानमा राखी गाउँपालिकाले जग्गाको

प्रचलित भाउ समेत सिफारिश गर्ने प्रणाली स्थापित गर्न सकिएमा यसरी जग्गाको न्यूनतम मूल्य फरक परेर राजस्वमा आउने कमीलाई व्यवस्थित गर्न सरल पर्ने देखिन्छ ।

सम्भावना : जग्गा जमीनको घर रजिष्ट्रेशन दस्तुर समेत ध्यानमा राखी गाउँपालिकाले जग्गाको प्रचलित भाउ समेत तोकी सोहि बमोजिम न्यूनतम थैली कायम गरी कर संकलीत गरेमा वार्षिक रु १,००,००० सम्म सङ्कलन हुन सक्ने संभावना देखिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू : गाउँपालिकाले मूल्यांकन वास्तविक रूपमा कारोबार हुने गरेको मूल्य भन्दा फरक नपरोस भन्नाका लागि आफ्नो क्षेत्रको लगत तयार गरी मालपोत कार्यालयमा अध्यावधिक गराउने गर्नु पर्दछ । जग्गा जमीनको घर रजिष्ट्रेशन दस्तुर समेत ध्यानमा राखी गाउँपालिकाले जग्गाको प्रचलित भाउ समेत सिफारिश गर्ने प्रणाली स्थापित गर्न सकिएमा यसरी जग्गाको न्यूनतम मूल्य फरक परेर राजस्वमा आउने कमीलाई व्यवस्थित गर्न सरल पर्ने देखिन्छ ।

(ङ). सिफारिश तथा प्रमाणितदस्तुर

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११(२) घ(७) मा गाउँपालिकाले प्रचलित कानून बमोजिम गर्ने सिफारिश तथा दफा १२ को (ङ) मा वडाले गर्ने सिफारिश तथा प्रमाणितगरे वापत गाउँपालिकाले दस्तुर प्राप्त गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

हालको अवस्था: आर्थिक ऐन मार्फत् गाउँपालिकाले विभिन्न किसिमका सिफारिश तथा प्रमाणित गरे वापतकार्यपालिकाको कार्यालय तथा वडाबाट शुल्क तथा दस्तुर सङ्कलन गर्दै आएको छ । आर्थिक ऐनले सेवा शुल्क वापत दफा १४ (अनुसूचि–१३) मा विभिन्न शीर्षकमा विभिन्न किसिमका शुल्क तथा दस्तुरको दर निर्धारण गरेको छ ।

सम्भावना: यो गाउँपालिकाको आम्दानीको एक मुख्य र भरपर्दो स्रोत हो । यस विषय अन्तर्गत कुल आम्दानीको तथ्यांक उपलब्ध भए पनि के कति पटकको सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुरबाट उक्त आम्दानी भएको हो भन्ने तथ्यांक उपलब्ध नहुँदा यस वर्षको बाँकी समयमा यस शीर्षकमा के कति आम्दानी हुन सक्छ भन्ने अनुमान गर्न कठिन छ । यस गाउँपालिकाको कार्यालय तथा सबै वडा कार्यालयहरूबाट वार्षिक तलको अनुमानित तालिका अनुसार करिव ४५० वटा विभिन्न किसिमका सिफारिश तथा प्रमाणित हुने अनुमान गरिएको छ । वर्तमान दर अनुसार वार्षिक सिफारिश तथा प्रमाणितबाट रु १,९७,५०० आय सङ्कलन हुने सम्भावना रहेको देखिन्छ ।

तालिका १४: सिफारिश तथा प्रमाणित सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	सिफारिसको प्रकार	सङ्ख्या	सिफारिस	संभावित सङ्कलन रकम (रू)
१	नागरिकता सिफारीस, बिबाह, नाता प्रमाणित लगाएत	१००	१००	१००००
२	पेन्सन सिफारिस	५०	१२००	६००००
३	खानेपानी बिद्युत जडान सिफारिस	५०	१०००	५००००
४	घर गोठ प्रमाणित	५०	२५०	१२५००
५	अंग्रेजिमा गरीने सबै सिफारिस	१००	४००	४००००
६	घरेलु उद्योग लगाएत बिभिन्न सर्जमिन सिफारिस	१००	२५०	२५०००
जम्मा		४५०		१,९७,५००

सुधारका पक्षहरू:

- शीर्षक अनुसार सिफारिस तथा दस्तुरहरूको छुट्टाछुट्टै अभिलेख राख्ने ।
- सिफारिश वा प्रमाणित गर्नु पूर्व दस्तुर तिरे नतिरेको एकीन गर्ने ।
- दस्तुर नबुझाएसम्म सम्वन्धित अधिकारीले सिफारिश वा प्रमाणित नगर्ने ।
- वडावाट संकलित दस्तुरहरू शीर्षक सहितको विवरण तयार गर्ने ।
- वडा कार्यालयहरूको कर सङ्कलनलाई पनि कम्प्युटर सफ्टवेयरमा आधारित बनाउने ।
- वडा कार्यालयहरूलाई गाउँपालिका कार्यालयसँग कम्प्युटर नेटवर्कीङ गरी अध्यावधि हुने व्यवस्था मिलाउने

(च). व्यक्तिगत घटना दर्ता (बिलम्ब) शुल्क

हालको अवस्था : यस गाउँपालिकाले व्यक्तिगत घटना दर्ता (बिलम्ब) गरे वापत कार्यपालिकाको कार्यालय तथा वडाबाट शुल्क तथा दस्तुर सङ्कलन गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनले सेवा शुल्क वापत दफा १२ (अनुसूचि–११) मा विभिन्न शीर्षकमा दररेटमा व्यक्तिगत घटना दर्ता बिलम्ब शुल्क रु.१०० निर्धारण भएको देखिन्छ ।

सम्भावना : व्यक्तिगत घटना दर्ता शुल्क गाउँपालिकाको न्यून तर प्रायः हरेक वर्ष आय हुने शीर्षक अन्तर्गत पर्दछ । अतः आउँदा दिनमा पञ्जिकरण ब्यबस्थित गरी विलम्म शुल्क सङ्कलन गर्न सक्नेछ । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको २०६८ को जनगरणा अनुसार यस गा.पा. मा रहेका २५०८ घर परीवार रहेको छ । सोही तथ्याङ्कलाई आधारमानी कुल घरपरीवारको करीब ८०% घरमा ब्यक्तीगत घटना घट्न सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । यस अनुसार २००६ वटा घटना यस

गाउँपालिकामा वर्ष भरीमा घट्न सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । सो घटनाको ६०% (१२०३ घटना) ले बिलम्ब गरी दर्ता गर्ने अनुमान गर्दा बिलम्ब शुल्क रु १०० को दरले गरणा गर्दा १,२०,३०० रकम सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू : गाउँपालिकाको कार्यपालिका बैठकमा पास गरेको दररेटमा व्यक्तिगत घटना दर्ता बिलम्ब शुल्क रु.१०० निर्धारण भएको देखिएकोले घटना घटेको ३५ दिन भित्रै घटना दर्ता गर्न प्रोत्साहित गर्नका लागि उपयुक्त हुने देखिन्छ । यसका साथै गाउँपालिकामा व्यक्तिगत घटना विशेष गरेर जन्मदर्ता गर्नको लागि प्रत्येक वडामा अभियानको रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी सबै बालबालिकाको राज्यबाट पाउने सुविधा र जन्मदर्ता हुन पाउने अधिकारको संरक्षण समेत गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ । व्यक्तिगत घटना दर्ता बिलम्ब शुल्कबाट प्राप्त आयको उचित रूपमा लेखा राख्न उपयुक्त हुने देखिन्छ । विपन्न तथा सिमान्तकृत समुदायलाई बिलम्ब शुल्कमा विशेष व्यवस्था गर्न सकिन्छ ।

(छ) व्यवसाय दर्ता/नविकरण शुल्कः

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ (२) ञ (६) मा स्थानीयस्तरका व्यापारिक फर्मको दर्ता, अनुमती, नविकरण लगायतको अधिकार स्थानीय तहलाई रहेको छ । सहकारी ऐन २०७४ ले सहकारीको दर्ता तथा नविकरण गर्ने अधिकार पनि गाउँपालिकालाई दिएको छ ।

विद्यमान अवस्थाः यस गाउँपालिकामा व्यापारिक फर्म, सहकारी तथा होटेल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी तथ्याङ्क नभएको हुँदा कती व्यवसाय दर्ता भइ सञ्चालनमा रहेका छन् अनुमान गर्न सकिदैन ।

शुल्कको संभावनाः केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको आर्थिक गरणा २०७५ अनुसार यस गाउँपालिकामा २६४ ओटा ब्यापारीक संस्था रहेको देखिन्छ । यी सबै ब्यापारीक संस्था दर्ता हुन बाँकि रहेको देखिन्छ । यसरी २६४ वटा ब्यापारीक संस्था दर्ता गर्दा औसत रू . ५०० को दरले दर्ता शुल्क लिंदा करिब रू १,३२,००० र दर्ता भएकाको नविकरण गर्दा औसत रू. २५० को दरले करिब रू. १०,००० गरी व्यवसाय रजिष्ट्रेशन तथा दर्ता शुल्क बाट रू. १,४२,००० सङ्कलन हुन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । यसै गरी नयाँ थपिने निर्माण जन्य व्यवसाय लगाएत अन्य व्यवसाय दर्ता गर्दा जम्मा व्यवसाय दर्ता शुल्क अनुमानित भन्दा अझ बढी उठ्न सक्ने संभावना रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूः गाउँपालिका क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका व्यवसायिक फर्म, उद्योग, सहकारी तथा अन्य सङ्घसंस्थाहरूको दर्ता तथा नविकरण प्रक्रियालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने, नयाँ व्यवसाय वा कारोवार सञ्चालन गर्नुपूर्व दर्ता तथा अनुमति प्रमाणपत्र अनिवार्य गर्ने अनुमति तथा दर्ता नगरी सञ्चालनमा रहेका फर्म तथा संस्थाहरूलाई नियमित गर्न दण्ड जरिवानाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- साना र मझौला व्यवसायहरूको तथ्याङ्क अध्यावधिक गर्ने ।
- व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर अध्यावधिक गर्दै जाने ।
- नयाँ व्यवसाय वा कारोबार संचालन गर्नुपूर्व दर्ता तथा अनु मति प्रमाणपत्र अनिवार्य गरी अनुमति नलिई सञ्चालनमा रहेकालाई नियमित गर्न दण्ड जरिवानाको व्यवस्था गर्ने ।
- दर्ता तथा अनुमतिका लागी छुट्टै कार्यविधि तर्जुमा गर्ने ।
- आर्थिक ऐनमा दर्ता तथा अनुमति दस्तुरको दर निर्धारण गर्ने ।
- 'घ' वर्गको निर्माण व्यवसायी ईजाजत पत्र सम्बन्धी कार्यबिधी बनाइ गाउँसभाबाट स्विकृत गरी लागु गर्ने ।

(ज). पार्किङ्ग शुल्क

विद्यमान अवस्थाः स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा ६० अनुसार गाउँपालिका / गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र कुनै सवारीलाई पार्किङ सेवा उपलब्ध गराए वापत पार्किङ शुल्क लगाउन सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । यस गाउँपालिकाले पनि आफ्नो आ.व. २०७८-७९ को आर्थिक ऐनमा दफा १० मा अनुसूची (९) बमोजिम पार्किङ शुल्कबारे उल्लेख गरी पार्किङ दर निर्धारण गरेको छ । हालसम्म यस गाउँपालिकाले यस शीर्षक अन्तर्गत रकम सङ्कलन गर्न सकेको छैन ।

सम्भावना :

यस गाउँपालिका को स्वामित्वमा रहेको एक जग्गा हाल पनि पार्किङको रूपमा रहेको भएता पनि सोलाई व्यवस्थित गरेको देखिदैन । सोलाई ब्यवस्थित गरेमा यो गाउँपालिकाको बजार क्षेत्रहरूमा रहेका पार्किङ् स्थल हरू बाट पार्किङ शुल्क राम्रो उठ्ने देखिन्छ ।

तालिका १५: पार्किङ शुल्क सम्बन्धी विवरण

क्र.सं	सवारी साधन	दैनिक अनुमानित संख्या	पार्किङ् शुल्क दर	वार्षिक सङ्कलन हुन सक्ने रकम (रू.)
१	मोटरसाईकल	२०	१०	७२०००
२	हलुका सवारी साधन	१०	२०	७२०००
३	भारी सवारी साधन	५	४०	७२०००
जम्मा				२,१६,०००

यसरी बिभिन्न सवारी साधन जुन यस गाउँपालिकामा आउँदछन् सोको तथ्याङ्क अद्याबदीक गरी

राजस्व सङ्कलन गरने हो भने करिब रू. २,१६,००० उठ्न सक्ने देखिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू :

- यस गाउँपालिकाको स्वामित्वमा रहेका जग्गा सम्बन्धि विवरणहरू अद्यावधिक गर्ने ।
- यस गाउँपालिकाको बजार क्षेत्रमा ब्यवस्थित पार्किङको लागि गाउँपालिकाको स्वामित्वमा रहेका जग्गाहरूमा पार्किङको लागि संरचना तयार गर्ने ।

(झ). सरकारी सम्पत्तिको बहालबाट प्राप्त आय :

हालको अवस्था: स्थानीय शासन संचालन ऐन बमोजिम गाउँपालिका/नगरपालिकाले उपकरण सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि तयार गरि स्काइभेटर, एम्बुलेन्स, जिप र प्रोजेक्टर लगाएत अन्य मेसिन भाडामा लगाई आम्दानी गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । विद्यमान भौतिक स्रोतहरूको प्रयोगको दर रेट आर्थिक ऐनमा तोकि कार्यविधि तयार गरेर आफै दर रेट निर्धारण गर्न सक्छ । यस गाउँपालिकाको स्वामित्वमा रहेका मेसिन र भौतिक सम्पत्तिहरू बहालमा परिचालन गर्न सकिने देखिन्छ । यसै अन्तर्गत आ.व. २०७७/७८ मा यस गाउँपालिकाले यस शुल्क वापत रू .... शुल्क ऊठाएको थियो ॥

सम्भावना: गाउँपालिकाको स्वामीत्वमा भएका भौतिक सम्पत्तिहरू स्काइभेटर, एम्बुलेन्स, जिप र प्रोजेक्टर को बहाल परिचालन सम्बन्धमा आवश्यक तथ्याङ्को आधार नभएकाले आगामी आ.व.मा देहायअनुसार आम्दानी गर्न सक्ने अनुमान गरिएको छ । जस अनुसार स्काइभेटरबाट १ लाख, एम्बुलेन्स बाट १ लाख र प्रोजेक्टरबाट पचार हजार गरी कुल जम्मा २ लाख पचास हजार आम्दानी गर्न सक्ने अनुमान गरिएको छ ।

सुधारका पक्षहरू:

- गाउँपालिकाको स्वामीत्वमा भएका र बहालमा लगाउन सकिने भौतिकसम्पत्तिहरूको विवरण तयार गरी सम्पत्तिको बहाल रकमको दर निर्धारण गर्ने ।
- गाउँपालिकाको स्वामीत्वमा रहेका मेशिन आदिहरू को मर्मत स्याहार गरी सञ्चालन गर्ने ।
- गाउँपालिकाको सम्पत्ति बहालमा लगाउने सम्बन्धमा कार्यविधी तर्जुमा गरी कार्यान्वयमा ल्याउने ।
- कार्यविधीमा उल्लिखित शर्तहरू पालना भए नभएको अनुगमन गर्ने ।

(ट) अन्य सेवा शुल्क :(फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क, पर्यटक प्रवेश शुल्क, स्थानीय पूर्वाधार उपयोगशुल्क, एम्बुलेन्स सेवा शुल्क, अन्य सेवा शुल्क)

हालको अवस्था: कार्यालयले लिने टिकट , बोल पत्र फारम बिक्रिको रकम, निबेदन दस्तुर, नो अब्जेक्सन सर्टिफिकेट , व्यवसायीक प्रमाण पत्र जारी आदि रकम हरू यस शीर्षक अन्तर्गत पर्दछ । यसै गरी फोहरमैला व्यवस्थापन सेवा शुल्क , पर्यटन प्रवेश शुल्क समेत यसै शीर्षक अन्तर्गत पर्दछ । यस गाउँपालिकाको आर्थिक ऐनमा पर्यटन प्रवेश शुल्क निर्धारण गरेता पनि अन्य गाउँपालिकाले निर्माण, संचालन वा व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पूर्वाधार र उपलब्ध गराइएको सेवामा सेवाग्राहीबाट शुल्क लगाइनेउल्लेख गरिएको छैन ।

शुल्कको सम्भावना : गाउँपालिकाले प्रदान गर्ने सेवाहरू (पशुपन्छी तथा बोका सरसफाई सेवा, पशु पन्छी स्वास्थ्य सेवा, खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता समिति शुल्क, गाउँपालिकाले निर्माण गरेको भौतिक पूर्वाधार उपयोग शुल्क आदि) बाट सेवा शुल्क आय गर्ने तथा सेवाहरू थप गर्दै सेवा शुल्कमा पनि बृद्धि हुने सम्भावना देखिन्छ । सेवा शुल्क सेवा दिए वापत लिइने भएकाले स्थानीय वासिन्दा सेवा लिएर शुल्क दिन तत्पर हुने गर्दछन् । आगामी आ.व. मा यस शीर्षकमा गाउँपालिकाले करीब रु. १०,००० उठाउन सक्ने देखिन्छ ।

यस मार्मा गाउँपालिकामा विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरू पनि रहेका छन । जस मध्ये मार्मा गाउँपालिकाको सबै भन्दा अग्लो स्थानमा रहेको परमचुली धाम पनि एक हो । यस्तै दार्चुला जिल्लाकै प्रसिद्ध धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल तपोवन तातोपानी, लटीनाथ बाबाको मन्दिर(तलाईमाण्डौ) लटीनाथ , मटेलाको मस्टा मन्दिर ,शेरीको क्वाकट्टे मन्दिर , गुल्जरको दुर्गाभवानी मन्दिर जस्ता थुप्रै धार्मीक तथा पर्यटकीय ठाउँहरू पनि यस मार्मा गाउपालिका भित्र रहेका छन । यस गाउँपालिकामा विभिन्न रमाइला डाँडाकाँडाहरू रहेका हुनाले प्याराग्लाइडिङको सुरुवात गरे राम्रै राजस्व सङ्कलन गर्न सकिने संभावना रहेको छ । यसका साथै अन्य भौतिक पूर्वाधार बनाएर सेवा प्रदान गर्न सके सेवाशुल्क मार्फत राम्रै आम्दानी गर्न सकिने अनुमान रहेको छ । आगामी आ.व. मा यस शीर्षकमा गाउँपालिकाले करीब रु. ५० हजारसम्म राजस्व उठाउन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

तालिका १६: अनुमानित सेवाशुल्कमार्फत सङ्कलन गर्न सकिने राजस्वको विवरण

कर शीर्षक	अनुमानित संख्या	दर (रु.)	संभाव्य रकम (रु.)
प्याराग्लाइडिङ शुल्क	अनुमानित २ ठाउँ र १५ पटकसम्म	५००	१५०००
एम्बुलेन्स सेवा शुल्क	अनुमानित ५० पटकसम्म प्रयोग हुनसक्ने	५००	२५०००
अन्य सेवा शुल्क	२०	२५० औषत अनुमानित	५०००
जम्मा			५००००

तत्कालै पर्यटन प्रवेश शुल्क सङ्कलनको सम्भावना नभएता पनि आगामी आ.व.मा गाउँपालिकाको पर्यटकीय क्षेत्रमा पिकनिक स्पट, भ्यु टावर, पार्क तयार गरी तथा पार्कहरूमा प्रवेश शुल्क अनिवार्य लगाई राजस्व सङ्कलन गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ । यसो गरेको खण्डमा करिव **रु. २३ हजार** जति राजस्व सङ्कलन हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

तालिका १७: अनुमानित पर्यटन प्रवेश शुल्क

कर शीर्षक	अनुमानित भ्रमण संख्या	दर (रु.)	संभाव्य रकम (रु.)
पर्यटकीय तथा वनभोज शुल्क	२० ठाउँ अनुमानित	२००	४०००
पार्क प्रवेश तथा भ्यु टावर प्रवेश शुल्क	३०० (आन्तरिक अनुमानित)	३०	९०००
	२०० (बाहय अनुमानित)	५०	१००००
जम्मा			२३०००

यस गाउँपालिका क्षेत्र भित्र फोहोरमैला व्यवस्थापनको उपयुक्त प्रबन्ध भएको छैन् । जनसङ्ख्याको बृद्धि, बढदो औद्योगिकीकरणका कारण फोहोरमैला निष्काशनमा पनि बृद्धि हुने र त्यसले समग्र पर्यावरणमा पनि असर गर्न सक्ने भएकोले घरबाट निष्काषित हुने कुहिने तथा नकुहिने फोहोरहरू साथै औद्योगिकजन्य फोहोरको व्यवस्थापन गर्न जरुरी देखिएको छ । यस गाउँपालिकामा शेरी, तपोवन, लटीनाथ गुल्जर र सितोला लगायत बजार क्षेत्रमा फोहरमैला व्यवस्थापनको लागी ल्याण्डफिल साइट हुन सक्ने संभावना रेहको उल्लेख छ । यी बस्ती बाट प्रती घर धुरी फोहरमैला व्यवस्थापन सुल्क लिंदा रू . १,००,००० राजस्व रकम उठ्न सक्ने संभावना देखिन्छ ।

सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू : गाउँपालिकाको भूगोलको आधारमा पर्यटन प्रवर्द्धन गर्न सकिने भएकोले गाउँपालिकाले तयार गरेको गुरु योजनाको कार्यान्वयन गर्दै आवश्यकता अनुसार थप अध्ययन तथा विश्लेषण गर्दै अगाडी बढ्नुपर्ने देखिन्छ । यसको लागि सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारले समेत सहयोग प्राप्त गर्न पहल र सहजीकरण गर्ने र निजीक्षेत्रसंग हातेमालो गर्दै जानु उपयुक्त हुन्छ । गाउँपालिकाले पर्यटन पूर्वाधार विकासमा सहकार्य तथा सहजीकरण गर्ने र प्रवर्द्धन गरी स्थानीय रोजगारी सिर्जनाका लागि पहल गर्नुपर्ने तथा शुल्क दोहोरो नपर्ने कुराको सुनिश्चित गर्न सम्बन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय तथा छलफल गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसैगरी यस पालिकाले स्थानीय वासिन्दालाई आवश्यक सेवाहरू पहिचान गरी सोका लागि आवश्यक पूर्वाधार विकासमा लगानी गर्ने, निर्मित तथा निर्माण हुने स्थानीय पूर्वाधार उपयोग वापत सेवा शुल्कको दर निर्धारण, स्वीकृति, सेवा शुल्क सङ्कलन गर्ने विधी निर्धारण तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसै गरी यस गाउँपालिका शहरोन्मुख नगर भएको हुँदा गाउँपालिकाले तुरुन्त फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि डम्पिङ साइट निर्माण गरी पोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क उठाउन सक्छ ।

- फोहरमैला व्यवस्थापनको लागी डम्पिङ् साईटको संभाव्य स्थलको खोजि गरी डम्पिङ् साइट निर्माण गर्ने ।

- बिभिन्न किसिमका सेवा बाफत लिने शुल्कको दर आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गर्ने ।
- तथ्याङ्क सङ्कलन तथा रेकर्ड राख्ने प्रकृया ब्यवस्थित गर्ने ।
- पर्यटन पूर्वाधारको बिकाश गर्ने ।

तालिका १८: गाउँपालिका/नगरपालिकाले निर्माण, संचालन तथा व्यवस्थापन गरेका सेवा

क्र.सं.	सेवाहरू	उपलब्ध गराईएको स्थान वा क्षेत्र	इकाई र परिमाण	सेवा शुल्कको संभावना (छ/छैन)	हालको अवस्था (आय)
१	फोहरमैला व्यवस्थापन	छ		छ	शुल्क लिएको छैन ।
२	स्थानीय खानेपानी	छ			
३	बिजुली	-			
४	धारा	-			
५	अतिथि गृह	-			
६	धर्मशाला	छ			शुल्क नलिएको
७	पुस्तकालय	-			
८	सभागृह	-			
९	ढल निकास	छैन			शुल्क नलिएको
१०	सडक बत्ति	छैन			शुल्क नलिएको
११	सार्वजनीक शौचालय	छैन			शुल्क नलिएको
१२	पार्क	-			
१३	पौडी पोखरी	-			
१४	व्यायमशाला	-			
१५	पर्यटकिय स्थल	छ			शुल्क नलिएको
१६	हाट बजार	-			
१७	पशु बधशाला	-			
१८	शवदाह गृह	-			
१९	बसपार्क	छ			
२०	अन्य पार्किङ्ग क्षेत्र	छ			शुल्क नलिएको
२१	सिफारिश तथा प्रमाणित	छ			शुल्क लिएको
२२	दर्ता, अनुमाति, नविकरण दस्तुर	छ			शुल्क लिएको
२३	मूल्यांकन सेवा शुल्क	छ			शुल्क लिएको

क.सं.	सेवाहरू	उपलब्ध गराईएको स्थान वा क्षेत्र	इकाई र परिमाण	सेवा शुल्कको संभावना (छ/छैन)	हालको अवस्था (आय)
२४	नक्सापास	छ			शुल्क लिएको
	अन्य				
	जम्मा				

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण तथा आर्थिक ऐन, २०७८

समग्रमा यस गाउँपालिकामा आन्तरिक राजस्वका विभिन्न शीर्षकहरूमा थप स्रोतसाधन परिचालन हुने संभावना रहेकोले आगामी वर्षहरूमा औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्ने नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम बमोजिम स्थानीय स्तरमा छरिएर रहेका उद्योग व्यवसायहरूलाई एकिकृत रूपमा व्यवस्थित गरी रोजगारीका थप अवसरहरू श्रृजना गर्न सकिने छ । यसबाट दुर्गम क्षेत्रमा रहेका विपन्न महिला, बालबालिका, दलित तथा अन्य सिमान्तकृत समुदायको जीवनस्तर सुधारमा महत्वपूर्ण सहयोग पुग्ने छ ।

गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन हेर्दा एकिकृत सम्पत्ती करको रूपमा मालपोत कर र सम्पत्ती कर लाई लिइ सोहि अनुसार करको दर निर्धारण गरेको देखिन्छ। यस सन्दर्भमान माथि परिच्छेद ३.१ मा उल्लेख भए बमोजिम समपत्ती करको लागि घर र घरले चर्चेको जगगाको मुल्याङ्कन गरी तथा मालपोत कर बाँकी अन्य जग्गामा लगाउन उपयुक्त हुने देखिन्छ। यसै गरी आर्थिक ऐनमा सवारी कर उल्लेख छ। यस सम्बन्धमा गाउँपालिको साना सवारी साधनमा (अटो रिक्सा, ई-रिक्सा, टाँगा) मात्र कर लगाउने अधिकरा रहेकोहुँदा सोही बमोजिम सवारी करको दर निर्धारण गर्नु पर्ने हुन्छ। यसै गरी पर्यटन शुल्क समेत सम्बन्धित राष्ट्रिय निकुञ्ज ले लगाउने हुँदा गाउँपालिकाले पर्यटन प्रवेश शुल्कमात्र लगाउन सक्दछ ।

प्राय गाउँपालिकाको बिबिध शीर्षकमा रकम धेरै जम्मा भएको देखिदा गाउँपालिकाले स्थानीय सरकार संचाल ऐन लगाएत अन्य ऐनको अधिनमा रहि महालेखा नियन्त्रक को कर्यालयले आर्थिक कारोबारको लागी बनाएको **“एकिकृत आर्थिक संकेत तथा बर्गिकरण र ब्याख्या, २०७४ (दोस्रो परिमार्जन)**“ मा उल्लेख भए अनुसार शीर्षकगत रकम छुट्टाएर राजस्व रकम को तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने परिपाटिको बिकास गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

परिच्छेद चारः आय सङ्कलनको संस्थागत क्षमता तथा सङ्कलन अवस्था

यस परिच्छेदमा गाउँपालिकाले राजस्व परिचालन गरेका प्रयासहरू तथा आय सङ्कलनको अवस्थालाई सङ्क्षिप्त व्याख्या गरिएको छ । यसले गाउँपालिकाको आय सङ्कलनको लागि संस्थागत क्षमतामा सुधार गर्न गर्नुपर्ने कार्यहरू पहिचान गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

४.१ राजस्व परिचालन सम्बन्धी नीति

यो परिच्छेद चारमा गाउँपालिकाले राजस्व परिचालनमा गरेका प्रयासहरू तथा आय सङ्कलनको अवस्थालाई मुख्य रूपमा व्याख्या गरिएको छ । यस विश्लेषणले गाउँपालिकाको थप आय सङ्कलनको लागि तथा संस्थागत क्षमतामा सुधार गर्न गर्नुपर्ने कार्यहरू पहिचान गर्न सहयोग पुग्ने छ ।

४.१.१ राजस्व परिचालन संस्थागत तथा नीति विश्लेषण

गाउँ सभाले आ.व. २०७८/७९ का लागि गरेका राजस्व सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमहरू :

- गाउँपालिकाको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने आर्थिक क्रियाकलापलाई करको दायरामा ल्याई राजस्व वृद्धि गर्ने नीति अवलम्वन गरिनेछ ।
- कर सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी करको दायरा बिस्तार गरिनेछ ।
- गाउँपालिकाको करको संरचना र करका दरहरू समय सापेक्ष हुने गरी कर प्रणालीलाई थप प्रगतिशिल एवं समन्यायिक बनाइनेछ ।
- करको दर तथा दायरा फराकिलो पारी आत्मनिर्भर गाउपालिका बन्न आन्तरिक स्रोतको खोजी गरिनेछ ।
- गाउँपालिकास्तरमा कर असुल उपर गर्न, चुहावट नियन्त्रण गर्न, समन्वय र अनुगमन गर्न तथा सङगठन संरचना तयार गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- घरजग्गाको विद्यमान मूल्याङ्कन प्रणालीलाई समयानुकूल सुधार गरी प्रचलित बजार मूल्य र न्यूनतम मूल्याङ्कन बीच रहेको दूरी कम गरी सम्पत्ति कर लागू गर्न कार्यविधि बनाइनेछ ।

तालिका १९: राजस्व परिचालन संस्थागत तथा नीति विश्लेषण विवरण

नीति निर्धारणका क्षेत्रहरू	हालको अवस्था	नीतिगत सुधारको लागि सुझावहरू
क) सङ्गठनात्मक व्यवस्था		
राजस्व शाखाको व्यवस्था सङ्गठन संरचनामा छ छैन ?	छ	
राजस्व शाखामा कुन तहका कति दरवंदी छन् ? र हालको पदपुर्तिको अवस्था कस्तो छ ?	१ पाँचौ	जनशक्तिको कमी
राजस्व शाखाले गर्ने कामका लागि कार्य विवरण छ की छैन ?	छ	
कर्मचारीहरूलाई उनीहरूको जिम्मेवारी स्पष्ट र लिखित रूपमा दिईएको छ छैन ?	छ	
कर्मचारीहरूलाई आवश्यक पर्ने स्थान, फर्निचर, यातायात साधन, कम्प्युटर, मसलन्द आदिको व्यवस्था कस्तो छ ?	छ	
सूचना प्रविधीको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ ? (सफ्टवयर, एसएमएस, इमेल, टेलिफोन आदि)	छ	नगरीक वडापत्र टास गर्नुपर्ने
कर्मचारीको राजस्व परिचालन सम्बन्धी क्षमता विकासको लागि के गरिएको छ ?	छैन	समय समय मा क्षमता बिकास तालिम को व्यवस्था गर्नु पर्ने
राजस्व परिचालनका लागि वडालाई दिईएको जिम्मेवारी के छ ?	सिफारिस	सिफारिस (घरजग्गा, नागरिकता, जन्मदर्ता) आदी
ख) राजस्व प्रशासन संचालनको अवस्था		
करदाताहरूको नाम तथा कर लाग्ने आधारको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ ? कर अभिलेख आवश्यक पर्ने स्रोतहरू – सम्पत्ति, व्यवसाय, सवारी साधन, विज्ञापन, बहाल आदि	छ	करको रकम नखोलिएको तर अभिलेख राखेको ।
गाउँ/नगरपालिकाको स्वामीत्वमा रहेका स्थायी सम्पत्तिहरूको विवरण तथा सोको परिचालन कस्तो छ ?	छैन	सम्पुर्ण तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने र अध्यावधिक गर्ने
कर निर्धारणको लागि सम्पत्ति वा आय वा खर्च वा कारोवारको मूल्यांकन कत्तिको	छ	

नीति निर्धारणका क्षेत्रहरू	हालको अवस्था	नीतिगत सुधारको लागि सुझावहरू
सहि रूपमा भएको छ ? मूल्यांकन अनुसार कर निर्धारण भएको छ छैन ?		
चुहावट हुन सक्ने सम्भावनाहरू के के छन् र तिनको नियन्त्रणको लागि कस्तो नीति लिईएको छ ?	छैन	
व्यवस्थाको वर्खिलाप गरेमा दण्डको व्यवस्था कस्तो छ ?	छ	
समयमा तिर्नेलाई छुट र ढीलो बुझाएमा जरिवाना लाग्ने व्यवस्था सबै आय स्रोतहरूमा कसरी लागु गरिएको छ ?	छ	
करदाताहरूलाई उनीहरूले तिर्नुपर्ने कर रकम बारे अग्रिम जानकारी गराउने व्यवस्था के छ र कत्तिको प्रभावकारी छ ?	छ	
गाउँ/नगरपालिकाले निर्धारण गरेको कर तथा शुल्कमा चित्त नबुझेमा गुनासो वा उजुरी गर्ने सक्ने व्यवस्था केकस्तो छ ?	उजुरी पेटिका छ	जनचेतना गर्नुपर्ने
राजस्व शाखाको कार्य प्रकृया, चुहावट नियन्त्रणको प्रयास, लक्ष तथा असुली अवस्थाको अनुगनमनको व्यवस्था के छ ?	छ	सफ्टेवरमा प्रणालीमा लिनुपर्ने
सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणाको कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ ?	छैन	सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणा अन्तर्गत काम गर्नुपर्ने
ग) सूचना तथा समन्वयको अवस्था		
करदाताहरूलाई कर तथा शुल्क सम्बन्धी जानकारी दिन के कस्तो कार्य गरिएको छ ? (शिक्षामूलक कार्यक्रम, प्रचार प्रसार, होर्डिङ्ग वोर्ड, बेव साईट आदि)	छ	बेबसाईट र शिक्षामुलक कार्यक्रम मार्फत
करको दर निर्धारण तथा समिक्षामा सरोकार पक्षहरूको सहभागीता कस्तो छ ?	सन्तोषजनक छ	सहभागिता अनिवार्य गराउनु पर्ने
राजस्व परामर्श समिति तथा अन्य समितिहरूको प्रभावकारीता कस्तो छ ? (बैठक संख्या, निर्णयहरू आदि)	प्रभावकारी रहेको	बैठक प्रत्येक महिनामा राख्नुपर्ने

नीति निर्धारणका क्षेत्रहरू	हालको अवस्था	नीतिगत सुधारको लागि सुझावहरू
राजस्व असुलीमा सरोकार पक्षहरूको सकारात्मक सहभागीताको अवस्था कस्तो छ ?	राम्रो	जन चेतना फैलाउने
राजस्व शाखालाई अन्य शाखा तथा निकायबाट प्राप्त सहयोग कस्तो छ ?	राम्रो	
आयका स्रोतहरूको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ ?	प्रभावकारी रहेको	
गाउँ/नगरपालिकाको आयको आय विवरण सार्वजनिक हुने गरेको छ छैन?	छ	
आयको आलेप तथा मलेप हुने गरको छ छैन ? छ भने आएका बेरुजुहरू कसरी संवोधन भएका छन् ?	छ	वेरुजु कायम भए अनुसार संम्बोधन

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण तथा आर्थिक ऐन, २०७८

स्थानीय जनता जगरूक नहुँदा वा जानकार नहुँदा सबै करदाताहरूले समयमै कर नबुझाउने तथा कर आवश्यक काम पर्दा मात्र राजस्व बुझाउने चलन रहेको छ।

४.२ आय सङ्कलनको संस्थागत व्यवस्था तथा क्षमता

गाउँपालिकाको राजस्व सङ्कलन सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था देहाय अनुसार रहेको छ।

- गाउँपालिकाको सङगठन संरचना तयार भएको।
- गाउँपालिकामा हाल कुल २६ जना कर्मचारी कार्यरत रहेको देखिन्छ भने राजस्व सम्बन्धि काम गर्न पाचौ तहको १ जना कर्मचारी खटाएको देखिन्छ।
- राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीको सेवाग्राही प्रतिको व्यवहार सामान्य र नम्र रहेको।
- राजस्व सङ्कलनका लागि गाउँपालिकामा कम्प्युटर सफ्टवेयर प्रयोग भएको।
- कम्प्यूटर विलिङ्ग प्रणालिको प्रयोग नभएको
- वडा कार्यालयबाट पञ्जीकरण, सिफारिश गर्ने गरेको तथा अन्य कर तथा गैरकर गाउँपालिकाको कार्यालयबाटै सङ्कलन हुने गरेको।
- राजस्व सङ्कलन सम्बन्धमा कुनैपनि कार्यविधी नभएकाले राजस्व सङ्कलन गर्दा शीर्षकहरू चयनमा अस्पष्टता रहेको।

- राजस्व सङ्कलनको जिम्मेवारी सहित कार्यरत कर्मचारीहरूका लागि तालिम तथा अभिमुखीकरण नभएको ।
- हालसम्म राजस्व सङ्कलन तथा त्यसको प्रभावकारीताका लागि अनुगमन तथा मुल्यांकन भएको तर अपुग रहेको ।

४.२.१ स्थानीय राजस्व परामर्श समिति

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ६५ मा स्थानीय राजस्व परामर्श समिति सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । यस समितिले राजस्व सम्बन्धी नीति तथा कानून तर्जुमा, संशोधन, परिमार्जन र सोको परिपालना सम्बन्धि परामर्श, राजस्वको स्रोत, दर, दायरा विश्लेषण गरी प्राप्त हुनसक्ने राजस्वको विश्लेषण, अनुमान, कर, गैरकर, सेवा शुल्क, दस्तुर आदिको दर सम्बन्धमा परामर्श दिने जस्ता कार्यहरू गर्दछ । यस गाउँपालिकामा स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको गठन देहाय अनुसार भएको छ ।

तालिका २०: गाउँपालिकामा राजस्व सम्बन्धी काम गर्ने कर्मचारीहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	पद	जिम्मेवारी
१.	शर्मिला कुमारी चन्द (सिंह)	गा.पा. उपाअध्यक्ष	संयोजक
२.	राम कु. राना	नि. प्र.प्र.अ.	सदस्य
३.		कार्यपालिका सदस्य	सदस्य
४.		कार्यपालिका सदस्य	सदस्य
५.	राम सिंह महर	प्रशासन सहायक	सदस्य सचिव
६.		उद्योग वाणिज्य सङ्घ, मार्मा	सदस्य
७.		घरेलु तथा साना उद्योग, मार्मा	सदस्य

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण, २०७८

राजस्व शाखा तथा राजस्व प्रशासन

यस गाउँपालिकाको सङगठन संरचनामा राजस्व प्रशासन रहेको र यसमा स्थायी दरबन्दीमा प्रमुखको रूपमा पाँचौ तहको कर्मचारीले काम गरी रहनु भएको छ । राजस्वमा काम गर्न कम्पयुटर लगायत भौतिक साधनहरूको व्यवस्था गरिएको छ । यसै गरी राजस्व प्रशासन संचालनको लागि स्थानीय सञ्चित कोष व्यवस्थापन प्रणाली (SuTRA) प्रयोग गरिएको छ । राजस्व प्रशासनमा करदाताको विवरण अद्यावधिक पनि भएको देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको राजस्व प्रशासनलाई अझ प्रभावकारी बनाउने नीति चालु बजेट मार्फत पनि गाउँपालिकाले लिएको छ । यसको प्रभावकारिताका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरूमा जनशक्ति व्यवस्थापन, राजस्व शाखाको संस्थागत विकास, राजस्व सम्बन्धी कार्ययोजना तर्जुमा, मालपोत

कार्यालयबाट स्थानीय जग्गाको लगत अद्यावधिक, करदाताहरूको पहिचान र लगत अभिलेखीकरण, कर तथा गैर करका स्रोतहरूको पहिचान गर्नुपर्ने रहेको छ । यसैगरी राजस्व प्राप्त हुने पूँजीगत निर्माण, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको प्रवर्द्धन, ऐतिहासिक स्थलहरूको प्रचार प्रसारका र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने छ । वडास्तरमा काम गर्ने कर्मचारीलाई प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयका राजस्व प्रशासनसँग सम्बन्धित कर्मचारीहरूलाई राजस्व र आयका शीर्षकका विषयमा अभिमुखीकरण र अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास महत्वपूर्ण हुने देखिन्छ । यसै गरी राजस्व सङ्कलनको लागि स्थानीय स्तरमा जनजागरण कार्यक्रमहरू संचालन गरी जनतामा "कर तिर्नु कर्तब्य मात्र होइन गौरब पनि हो" भन्ने भावनाको विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

४.३ गाउँपालिकाको आन्तरिक आय परिचालन

गाउँपालिकाको आ.व. २०७७/७८ र २०७८/७९ को यथार्थ आयको अध्ययन गरी आ. व. २०७८/०७९ का लागी कुल संभावित तथ्यांक निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । यी दुई वर्षको आय अध्ययन गर्दा उक्त वर्षहरूमा गाउँपालिकाको आय परम्परागत स्रोतहरू मूलतः मालपोत, दर्ता, नवीकरण, सिफारिश लगायतमा आधारित भएको पाइन्छ । यस गाउँपालिकाले विगत आ.व.हरूमा सङ्कलन गरेको यथार्थ आन्तरिक आय सम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका २१: राजस्व परिचालनको वर्तमान अवस्था

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (वार्षिक)	दर निर्धारण भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
क.	कर तर्फ			
	भूमि कर (मालपोत)	रु. १५,९२,१७५ सङ्कलन गर्न सक्ने	भएको	भएको
	सम्पत्ति कर	रु.७,८८,७०० सङ्कलन हुन सक्ने	भएको	भएको
	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, इरिक्सा)	संम्भावना भएको	भएको	नभएको
	घर जग्गा बहाल कर	रु १८,६२,४०० उठ्न सक्ने सम्भावना	भएको	नभएको
	व्यवसाय कर	रु.२,८२,९०० सङ्कलन हुने संभावना	भएको	नभएको
	जडिबुटी, कवाडी र जिवजन्तु कर	रु. १,५०,००० सङ्कलन हुने संभावना	भएको	नभएको

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (वार्षिक)	दर निर्धारण भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
	विज्ञापन कर	रू. १,६५,००० सङ्कलन हुने संभावना	भएको	नभएको
	मनोरन्जन कर	सम्भावना भएको	भएको	नभएको
ख.	अन्य राजस्व			
	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको बिक्री	रू. ५,००,००० उठाउन सकिने	भएको	भएको
	काठ, दाउरा, जाराजुरी, दहत्तर, बहत्तर बिक्रि	सम्भावना भएको	भएको	नभएको
	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) बिक्रि वापतको आय	रु १,००,००० सङ्कलन हुन सक्ने	भएको	नभएको
	नक्सापास दस्तुर	रु. ४,९४,६०० आम्दानी हुने सम्भावना	भएको	नभएको
	ब्यक्तिगत घटना दर्ता बिलम्ब शुल्क	रु १,२०,३०० सम्म सङ्कलन गर्न सक्ने	भएको	नभएको
	बहाल बिटौरी शुल्क	रू. ५०,००० उठाउन सकिने	भएको	नभएको
	पार्किङ्ग शुल्क	रू. २,१६,००० उठाउन सकिने	नभएको	नभएको
	अस्पताल संचालन	सम्भावना भएको	भएको	नभएको
	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क	सम्भावना नभएको	नभएको	नभएको
	स्थानीय खानेपानी महसुल	सम्भावना भएको	भएको	नभएको
	स्थानीय विद्युत महसुल	सम्भावना भएको	भएको	नभएको
	केवलकार, टेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, वन्जीजम्प, जीपप्लायर, प्याराग्लाईडिङ्ग आदि मनोरंजन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क	सम्भावना भएको	नभएको	नभएको
	निर्माण, संचालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पुर्वाधार तथा सेवामा सेवा शुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह	रु. ८३,००० उठाउन सक्ने	नभएको	नभएको

क.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (वार्षिक)	दर निर्धारण भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
	गृह, घोविधाट, सडक, बसपार्क, पुलआदि			
	मूल्यांकन सेवा शुल्क	उठाउन सकिने	भएको	नभएको
	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो संचालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म आदि)	रु. १,४२,००० उठाउन सकिने	भएको	नभएको
	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेट जस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क	सम्भावना नभएको	नभएको	नभएको
	सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर	रु. १,९७,५०० उठाउन सकिने	भएको	भएको
	दण्ड जरिवाना	उठाउन सकिने	भएको	भएको

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण तथा आय विवरण विश्लेषण, २०७८

माथिको तालिकाबाट यस गाउँपालिकाको आय संरचना हेर्दा आन्तरिक आयमा विभिन्न शीर्षकमा उठाउन सकिने देखिन्छ । यद्यपि गाउँपालिकाको समग्र आयको प्रमुख स्रोतको रूपमा सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त हुने अन्तर सरकारी वित्त हस्तान्तरण र कार्यक्रम वापतको अनुदान नै रहेको देखिन्छ ।

४.४ राजस्व परिचालनमा रहेका सवालहरू

गाउँपालिकाको स्थानीय आन्तरिक आय परिचालनमा नयाँ व्यवस्था अनुसारको क्षमता विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ । आन्तरिक आय परिचालनमा देखिएका सवालहरूलाई संवोधन गर्न निम्न कार्य गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

क. राजस्व प्रशासनका लागि उपयुक्त सङगठन निर्माण तथा क्षमता विकास

गाउँपालिकामा राजस्व र योजना सम्बन्धी काम गर्न पाचौ र चौथौ तहका १ जनालाई जिम्मेवारी दिइएको र गाउँपालिकाको छुट्टै शाखा गठन भएको देखिँन्छ । गाउँसभाले सङगठन चार्ट स्वीकृत गरी कार्यबोझका आधारमा शाखा, उपशाखा तथा इकाइहरूको लागि आवश्यक कर्मचारीको व्यवस्था गर्नुपर्ने र जिम्मेवारी अनुसार सान्दर्भिक तालिम तथा अन्य क्षमता अभिवृद्धिका अवसर समेत उपलब्ध गराउँदै जानुपर्ने देखिन्छ ।

ख. तथ्यांक सङ्कलन तथा नियमित अद्यावधीकरणको पद्दति स्थापना

हाल गाउँपालिकामा भूमि कर तथा अन्य कर र गैरकर बुझाउनेको संख्या के कति छ भन्ने तथ्यांक उपलब्ध छ यसर्थ सबै किसिमका करदाताको विवरण सङ्कलन गरी नियमित अद्यावधिकरणको व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ, यसले करको दर, दायरा तथा समग्र राजस्वको सम्भावित आकार अनुमान गर्न आधार प्रदान गर्दछ । अद्यावधिक अभिलेख विना राजस्व सम्बन्धी नीति निर्धारण, प्रक्षेपण, असुली व्यवस्थाको अनुगमन प्रभावकारी हुन नसक्ने भएकाले तथ्यांक सङ्कलन तथा नियमित अद्यावधिकरणको पद्धति स्थापना हुनु अति जरुरी छ ।

ग. आन्तरिक आय परिचालन नीति तथा कार्यविधी

गाउँपालिकाले आय परिचालन सम्बन्धी नीति तथा मूख्य आय शीर्षकहरूबाट आय सङ्कलन गर्ने कार्यविधी तयार गरी वडा समितिहरूलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्दछ । यसमा आय सङ्कलन गर्ने तरिका, प्रतिवेदन बुझाउने ढाँचा, नगद दाखिला सम्बन्धी व्यवस्था, अनुगमन जस्ता विषय वस्तु पर्दछन् । हाल कुन कुन शीर्षकमा के कति राजस्व सङ्कलन भइरहेको छ भन्ने अष्पटताको अवस्था अन्त्य गरी शीर्षकगत रूपमा आय स्पष्ट हुने गरी लेखा राख्नु जरुरी छ ।

घ. राजस्वका दर निर्धारण तथा प्रचार प्रसार

गाउँपालिकाले हालको कानूनी व्यवस्था अनुसार राजस्व सङ्कलनका लागि दर निर्धारण गरी त्यसको प्रचारप्रसार गर्न आवश्यक देखिन्छ । त्यसैगरी करदातालाई तिर्नुपर्ने कर रकम सम्बन्धि जानकारी उपलब्ध गराउन कर शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका अतिरिक्त समयमा राजस्व नतिरेमा दण्ड जरिवाना लाग्ने विषयमा पनि प्रचारप्रसार गर्नु पर्दछ ।

ङ. समन्वय संयन्त्र

राजस्व परिचालन सम्बन्धि नीति निर्माण, शुल्क तथा दस्तुरको दर निर्धारण, राजस्व सङ्कलन विधी निर्धारण जस्ता कार्यमा सम्बन्धित आन्तरिक तथा बाह्य निकायहरूसँग समन्वय अपरिहार्य हुन्छ । यसका लागि राजस्वका आधार निर्धारण तथा दरहरूमा परिमार्जनका लागि राजस्व परामर्श समितिको भूमिकालाई स्थापना गर्नु पर्दछ । आय सङ्कलनमा वडा समितिको भूमिकालाई स्पष्ट व्याख्या गरी वडा र राजस्व शाखा बीच निरन्तर समन्वय हुन जरुरी देखिन्छ । त्यसैगरी राजस्व बाँडफाँड सम्बन्धमा केन्द्र, प्रदेश तथा अन्य स्थानीय तहहरूसँग समन्वय गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

च. चुहावट नियन्त्रण, पारदर्शिता र जवाफ देहिता

आयको सङ्कलन अवस्थाको अनुगमन गरी राजस्व चुहावट भएको पाइएमा त्यसलाई नियन्त्रण गर्न तत्काल आवश्यक कार्य गर्नु पर्दछ । गाउँपालिकाले आय व्ययको विवरण आवधिक रूपमा

प्रकाशमा ल्याउनु, करदातासँग निरन्तर संबाद गर्नु, सूचना प्रविधी तथा सामाजिक मिडिया मार्फत् राजस्व र खर्चको विवरणबारे जनता तथा सरोकारवालालाई जानकारी गराउनु यस दिशातर्फको केही सकारात्मक प्रयासहरू हुन सक्दछन् ।

परिच्छेद पाँचः राजस्व सुधार कार्ययोजना

यस परिच्छेदमा सूचना विश्लेषण तथा सहभागितामूलक छलफलबाट तयार पारिएको गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना प्रस्तुत गरिएको छ । यस कार्ययोजनालाई कार्यपालिकाबाट स्वीकृत एवं बजेट व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

५.१ गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजना

५.१.१ राजस्व सुधारका क्षेत्रहरू

राजस्व सुधारका लागि अपनाउनु पर्ने क्रियाकलापहरू तपशिलमा उल्लेख गरिएको छ ।

दायरा : राजस्व सुधारको लागि संविधान तथा कानूनले व्यवस्था गरेको गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने हुनु पर्दछ । क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने राजस्वको सङ्कलन तथा परिचालन गर्ने संभावना के कस्तो छ सो को पहिचान गर्नु पर्दछ । करको आधार (सम्पत्ति, आय, वस्तु तथा सेवाको परिमाण, मूल्य र उपयोग) को पहिचान गर्नु पर्दछ । करदाता, उपभोगकर्ता र सेवाग्राहीको पहिचान पश्चात तीनीहरूको एकिन तथ्याङ्क पत्ता लगाई त्यसको दायरा एकिन गर्नु पर्दछ ।

दर : करदाताको पहिचान पश्चात् गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने करदातालाई करदाताको सामर्थ्यका आधारमा न्यायोचित ढंगबाट करको दर निर्धारण गर्नुपर्दछ । करको दर निर्धारण गर्दा समान दर, प्रगतिशिल वा अनुदारवादी के कस्तो छ सो को समिक्षा गरी प्रगतिशिल कर लगाउनु पर्दछ । करको दर निर्धारण गर्दा तपशिलमा उल्लेखित विषयमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

- विगत वर्षहरूको करको दर
- छिमेकी स्थानीय सरकारको करको दर
- करदाताको कर तिर्ने क्षमता
- करको आधार (सम्पत्ति, आय, वस्तु तथा सेवा)
- सेवा तथा दस्तुरको लागत
- राजस्व सङ्कलनको अवस्था
- सम्पत्तिको मुल्य तथा उपयोग
- पुँजिगत लगानी र आर्थिक कारोबार

व्यवस्थापनः करदाताको पहिचान, संख्या निर्धारण तथा दायरा निश्चित गरी करका दरहरू न्यायोचित ढंगबाट निर्धारण पश्चात राजस्व प्रशासनमा सुधार ल्याउन नीतिगत व्यवस्था,

सङ्गठन संरचनामा सुधार भौतिक सुविधा, मानव संशाधन, प्रविधी र सफ्टवयर, सूचना तथा अभिलेख राख्नुपर्दछ । राजस्वको सुधारको लागि हरेक तथ्याङ्कको अभिलेख राखि राजस्व चुहावट हुन नदिन अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

क. कर राजस्व सुधारका योजनाहरू

तालिका २२: राजस्व सुधार कार्ययोजनाहरू

क.स	सुधारका लागि गर्नु पर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	**भूमिकर तथा मालपोत**		
	जग्गाको मूल्यांकनको दर निर्धारण गरी मालपोतको दर परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त	राजस्व परामर्श समिति
	घुम्ती सेवा सञ्चालन गरी समयमा मालपोत तिर्न प्रोत्साहित गर्ने ।	२०७९ पौष देखि अर्धवार्षिक रूपमा नियमित	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
२	**सम्पत्ति कर**		
	आर्थिक ऐन बनाई सोमा सम्पत्ति कर लगाउने स्पष्ट व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त	राजस्व परामर्श समिति
	सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधीलाई अद्यावधिक गर्ने ।	२०७९ पौषसम्म	राजस्व परामर्श समिति
	वडामा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	२०७९ मंसिर देखि नियमित	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
	सम्बन्धित कर्मचारी तथा पदाधिकारीका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने । र कर्मचारी थप गर्ने ।	२०७९ चैत्र मसान्तसम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
३	**घर जग्गा बहाल कर**		
	प्रतगतिशिल करको दर अवलम्बन गर्ने	२०७९ असार मसान्त	राजस्व परामर्श समिति
	बहालमा भएका घर तथा जग्गाहरूको लगत सङ्कलन गर्ने ।	२०७९ पौषसम्म	राजस्व शाखा वडा कार्यालय
	बहालमा लगाएका घरधनीहरूलाई जानकारी गराई करको दायरमा ल्याउने ।	२०७९ भाद्र देखि निरन्तर	राजस्व शाखा, राजस्व परामर्श समिति, वडा कार्यालय
४.	**व्यवसाय कर**		
	व्यवसाय कर व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधी तर्जुमा गरी लागु गर्ने ।	२०७९ माघसम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

क.स	सुधारका लागि गर्नु पर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
	व्यवसाय कर सम्बन्धमा दण्ड सजाय तथा पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ माघसम्म	राजस्व परामर्श समिति
	दर्ता भएका व्यवसायहरूको लगत अद्यावधिक गर्ने तथा दर्तामा नआएकालाई दर्ता गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।	नियमित	राजस्वा शाखा वडा कार्यालयहरू
	व्यवसाय दर्ता तथा कर सङ्कलनका लागि वडा वडामा घुम्ती सेवा तथा अभियान सञ्चालन गर्ने ।	२०७९ षौष देखी अर्धवार्षिक रूपमा	राजस्व शाखा वडा कार्यालयहरू
५.	**जडीबुटी, कवाडी र जीवजन्तु कर**		
	जडिबुटि तथा कवाडी सङ्कलनको सम्भाव्य क्षेत्र पहिचान गरी बिक्री हुने परिमाण यकिन गर्ने ।	२०७९ आषाढ मसान्त	राजस्व शाखा राजस्व परामर्श समिति
	जडिबुटि र कवाडी करको दर अध्यावधिक गरी सो अनुसार ठेक्का वन्दोवस्त गर्ने ।	२०७९ आषाढ मसान्त	गाउँसभा, कार्यपालिका

ख. गैरकर राजस्व सुधार योजना

तालिका २३: गैरकर राजस्व सुधार योजनाहरू

क.स.	सुधारका लागि गर्नु पर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
१	**कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था**		
	१. आर्थिक ऐन तयार गर्ने । हालको राजस्व अधिकारका सम्भाव्य शीर्षकहरू अनुसार शीर्षक हेरफेर गर्ने । व्यवहारिक नदेखिएका, लागु नहुने तथा सङ्घीय कानूनसँग बाझिने प्रावधानहरूलाई हटाउने । राजस्व असुलीको व्यवस्थासंगै दण्ड, सजाय तथा पुरस्कारको व्यवस्था पनि उल्लेख गर्ने । जग्गाको मूल्यांकनको दर निर्धारण गरी मालपोतको दर परिमार्जन गर्ने ।	२०७९ असार मसान्त	राजस्व परामर्श समिति
	२. राजस्व नीति सामर्थ्यमा आधारित	२०७९ कार्तिक मसान्त	गाउँपालिका

क.स.	सुधारका लागि गर्नु पर्ने कार्यहरू	समयावधि	जिम्मेवारी
	तथा Tax-benefit Principle मा आधारित बनाउने		
२	**सांगठनिक व्यवस्था (शाखा, जनशक्ति, पूर्वाधार र सूचना व्यवस्था)**		
	राजस्व शाखाका लागि थप कर्मचारी, सफ्टवेयर तथा भौतिक सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ चैत मसान्तसम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	राजस्व सफ्टवेयर सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ असारसम्म	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	विभिन्न स्रोतका आन्तरिक आयलाई सम्बन्धित शीर्षक अन्तर्गत आम्दानी बाँध्ने ।	२०८० असारमसान्त	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, आर्थिक प्रशासन शाखा
३	**करदाता लक्षित कार्यक्रम तथा पारदर्शिता**		
	विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट कर असुलीका लागि चेतनामूलक सूचनाहरू प्रचार प्रसार गर्ने ।	२०७९ मंसिरदेखि निरन्तर	राजस्व परामर्श समिति र वडा कार्यालय
	चौमासिक रूपमा खर्चसँगै आन्तरिक आय सङ्कलनको विवरण सार्वजनिक गर्ने ।	चौमासिक	आर्थिक प्रशासन शाखा, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
४.	**राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन**		
	यस कार्ययोजनामा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्ने ।	२०७९ साउन देखि निरन्तर	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
	कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने बजेट व्यवस्था गर्ने ।	२०७९ माघ मसान्त	कार्यपालिका गाउँ सभा

परिच्छेद छः आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण

यस परिच्छेदमा आगामी तीन आर्थिक वर्षहरूका लागि गाउँपालिकाको राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ । राजस्व प्रक्षेपण गर्दा महालेखा परीक्षकले स्वीकृत गरेको एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ उल्लेखित शीर्षकगत रूपमा गरिएको छ । गाउँपालिकाको राजस्व अधिकार, हालको आय सङ्कलन अवस्था तथा राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन पश्चात आय सङ्कलनमा पार्ने प्रभाव समेतलाई मध्यनजर गर्दै आगामी तीन वर्षको आय प्रक्षेपण गरिएको छ । यस प्रक्षेपणले गाउँपालिकाको आय बजेट तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्नेछ ।

६.१ राजस्व सुधार कार्ययोजनाका आधारमा राजस्व प्रक्षेपण

राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पश्चात् आगामी तीन वर्ष (आ.व. २०७९/८० देखि २०८१/८२) को लागि आय प्रक्षेपण गरिएको छ । यो आय अनुमान राजस्व सुधार योजनामा प्रस्ताव गरिएका क्रियाकलापहरूको आधारमा गरिएको छ । धेरैजसो शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण प्राप्त तथ्यांकमा आधारित छ भने भविष्यमा आयका आधारको दायरा बढ्न गई सोबाट हुने योगदानलाई समेत मध्यनजर गरिएको छ । त्यसैगरी केही शीर्षकहरूको आय प्रक्षेपण गर्दा विगतको आय सङ्कलनको वृद्धिदरलाई आधार मानिएको छ ।

तालिका २४: आगामी आ.व.हरूका लागि राजस्व प्रक्षेपणका आधारहरू (रु. हजारमा)

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	कुल सम्भाव्यता	आगामी आ.व.हरूको लागि प्रक्षेपणको आधार
क.	आन्तरिक आय तर्फ		
११३१३	सम्पत्ति कर	७८८।७	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
११३१४	भूमी कर (मालपोत)	१५९२	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
११३२१	घर बहाल कर	१८६२।४	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
११३२२	बहाल बिटौरी शुल्क	५०	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
११४५१	साना सवारी साधनमा कर (सवारी दर्ता, वार्षिक सवारी कर)		अनुमान नगरिएको
११४७२	विज्ञापन कर	१६५	आ.व. २०७९/८० मा कूल संभावनाको ७० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा २०

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	कुल सम्भाव्यता	आगामी आ.व.हरूको लागि प्रक्षेपणको आधार
			प्रतिशतले बढ्दै जाने
११६३१	कृषि तथा पशुजन्य वस्तुको व्यवसायिक कारोवारमा लाग्ने कर	५०	आ.व. २०७९/८० मा कूल संभावनाको ७० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा २० प्रतिशतले बढ्दै जाने
११६९१	अन्य कर (जडिबुटी तथा कवाडी कर)	१५०	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
	सामुदायिक वनको वन पैदावार बिक्रीबाट प्राप्त हुने आय	१००	आ.व. २०७९/८० मा कूल संभावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको बहालबाट प्राप्त आय	२५०	आ.व. २०७९/८० मा ब्याकहो लोडर, एक्साभेटर, लोडर, रोलर, पानी ट्यांकी, टिप्पर भाडाबाट प्राप्त हुने रकमको ९० प्रतिशत र त्यसपछिका वर्षहरूमा १० प्रतिशतले बढ्दै जान
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा बिक्रि	८३	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
	ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा विक्री	५००	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
	फोहरमैला व्यवस्थापन सेवा शुल्क	१००	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१४२२१	न्यायिक दस्तुर		अनुमान नगरिएको
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी		अनुमान नगरिएको
१४२२४	परीक्षा शुल्क		अनुमान नगरिएको
१४२४१	पार्किङ्ग शुल्क	२१६	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१४२४२	नक्सापास दस्तुर	४९४१६	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१४२४३	सिफारिस दस्तुर	१९७१५	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ९० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १० प्रतिशतले बढ्दै जान
१४२४४	व्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर र व्यक्तिगत घटना दर्ता (बिलम्ब) शुल्क	१२०१३	आ.व. २०७९/८० मा कुल सम्भावनाको ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जान

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	कुल सम्भाव्यता	आगामी आ.व.हरूको लागि प्रक्षेपणको आधार
१४२४५	नाता प्रमाणित दस्तुर		अनुमान नगरिएको
१४२४९	अन्य दस्तुर (दर्ता, अनुमति, इजाजत आदि)		अनुमान नगरिएको
१४२५३	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१४२	आ.व.२०७९/८० मा ९० प्रतिशत र त्यसपछिका वर्षहरूमा १० प्रतिशतले बढ्दै जाने
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत		अनुमान नगरिएको
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत		अनुमान नगरिएको
१४३१५	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर		अनुमान नगरिएको
१४५२९	अन्य राजस्व		अनुमान नगरिएको
१४६११	व्यवसाय कर	२८२१९	आ.व. २०७९/८० मा ८० प्रतिशत र त्यसपछिका आ.व.मा १५ प्रतिशतले बढ्दै जान
ख	**राजस्व बाँडफाँट**		
ख.१	**नेपाल सरकार**		
११४११	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने मु.अ.कर	८२८४४	गत आ.को प्राप्त रकममा क्रमश: ५ प्रतिशतका दरले वृद्धि हुँद जाने अनुमान
१४४२१	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने अन्त:शुल्क		
१४१५३	बाँडफाँड भई प्राप्त वन रोयल्टी		अनुमान नगरिएको
ख.२	**प्रदेश सकार**		
११३१५	बाँडफाँडबाट प्राप्त घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर		चालु आ.व.मा का लागि गरिएको अनुमान रकममा क्रमश: ५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
११४५६	बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने सवारी साधन कर	१११७	चालु आ.व.मा का लागि गरिएको अनुमान रकममा क्रमश: ५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
११४७१	बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने मनोरञ्जन कर		अनुमान नगरिएको
११४७२	बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने विज्ञापन कर		अनुमान नगरिएको
ग.	**अनुदान तथा वित्तीय हस्तान्तरण**		
ग.१	**नेपाल सरकार**		
१३३११	समानीकरण अनुदान	९८७३३।५	चालु आ.व.मा का लागि गरिएको अनुमान रकममा क्रमश: ५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१३३१२	ससर्त अनुदान चालु	१४२१५२।७	चालु आ.व.मा का लागि गरिएको अनुमान रकममा क्रमश: ५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१३३१३	ससर्त अनुदान पूँजीगत		

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	कुल सम्भाव्यता	आगामी आ.व.हरूको लागि प्रक्षेपणको आधार
१३३१४	विशेष अनुदान चालु	५३५००	चालु आ.व.मा का लागि गरिएको अनुमान रकममा क्रमशः ५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१३३१५	विशेष अनुदान पूँजीगत		
१३३१६	समपुरक अनुदान चालु	६००१।६	गत आ.व.मा प्राप्त यथार्थ रकममा क्रमशः ५ प्रतिशतले बढ्दै जाने
१३३१७	समपुरक अनुदान पूँजीगत		
१३३१८	अन्य अनुदान चालु (सामाजिक सुरक्षा समेत)		अनुमान नगरिएको
१३३१९	अन्य अनुदान पूँजीगत		
ग.२	**प्रदेश सरकार**		
१३३११	समानीकरण अनुदान	७०५३	चालु आ.व.को अनुमानमा ५ प्रतिशतका दरले वृद्धि हुँदै जाने
१३३१२	ससर्त अनुदान चालु	०	गत आ.व.को यथार्थ रकममा ५ प्रतिशतका दरले वृद्धि हुँदै जाने
१३३१३	ससर्त अनुदान पूँजीगत		
१३३१४	विशेष अनुदान चालु	३३०९।४	गत आ.व.को यथार्थ रकममा ५ प्रतिशतका दरले वृद्धि हुँदै जाने
१३३१५	विशेष अनुदान पूँजीगत		
१३३१६	समपुरक अनुदान चालु	२१४३।४	चालु आ.व.को अनुमानमा ५ प्रतिशतका दरले वृद्धि हुँदै जाने
१३३१७	समपुरक अनुदान पूँजीगत		
१३३१८	अन्य अनुदान चालु		अनुमान नगरिएको
१३३१९	अन्य अनुदान पूँजीगत		
ग.३	अन्य आन्तरिक अनुदान		
१३४११	अन्य संस्थागत आन्तरिक अनुदान		अनुमान नगरिएको
१३४१२	अन्य व्यक्तिगत आन्तरिक अनुदान		
कूल जम्मा			

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण तथा आय विवरण विश्लेषण, २०७८

६.२ गाउँपालिकाको आगामी ३ आर्थिक वर्षको आयको प्रक्षेपण

आय शीर्षकको संभाव्य आधार तथा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको कार्यान्वयनलाई आधार मानी गाउँपालिकाको आगामी ३ वर्षको प्रक्षेपित आयको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रक्षेपणको लागि राजस्व संकेत वर्तमानमा सिफारिश गरिएको लेखा कोडको आधारमा गरिएको छ । तालिकामा दिए अनुसार गाउँपालिकाको आगामी आ.व. २०७९/८० मा कुल रु. ४५ करोड ५४ लाख २२ हजार ११० आम्दानी हुने प्रक्षेपण गरिएको छ ।

तालिका २५: चालु आ.व.को अनुमान तथा आगामी ३ आर्थिक वर्षको आय प्रक्षेपण (हजारमा)

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			अनुमानित आय (चाल आ.व.को)	कुल संभावना	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९		२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१००००	राजस्व तथा अनुदान								
११०००	कर		४०९८०००	४५९०६००	५०९०६००				
११३००	सम्पत्ती कर								
११३१०	अचल सम्पत्तीमा लाग्ने कर								
११३११	व्यक्तिगत सम्पत्तीमा लाग्ने वार्षिक कर								
११३१२	संस्थागत सम्पत्तीमा लाग्ने वार्षिक कर								
११३१३	सम्पत्ति कर					७८८७००	६३०९६०	७२५६०४	८३४४४४.६
११३१४	भूमी कर (मालपोत)					१५९२१७५	१२७३७४०	१४६४८०१	१६८४५२१.२
११३१५	बाँडफाँड बाट प्राप्त घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर								
११३२०	खुद सम्पत्तिमा लाग्ने चालु कर								
११३२१	घर बहाल कर					१८६२४००	१४८९९२०	१७१३४०८	१९७०४१९.२
११३२२	बहाल बिटौरी शुल्क					५००००	४००००	४६०००	५२९००
११३५०	वित्तीय र पूँजीगत कारोबारमा लाग्ने कर								
११३५१	व्यवसाय कर								
११४००	वस्तु तथा सेवामा आधारित कर								
११४१०	मुल्य अभिवृद्धि कर								
११४११	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने मु.अ.कर		६१६५६९९५	६४९०२१००	६८३१८०००	८२८४४०००	८२८४४०००	८६९८६२००	९१३३५५१०
११४२०	अन्त:शुल्क								
११४२१	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने अन्त:शुल्क								
११४४०	विशेष सेवामा लाग्ने कर								
११४४२	स्वास्थ्य सेवा कर								
११४४३	शिक्षा सेवा शुल्क: शैक्षिक संस्था								
११४४४	शिक्षा सेवा शुल्क : वैदेशिक अध्ययन								
११४५०	पुर्वाधार सेवाको उपयोग तथा सवारी साधनमा लाग्ने कर								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			अनुमानित आय (चाल आ.व.को)	कुल संभावना	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९		२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
११४५१	सवारी साधनमा कर (सवारी दर्ता, वार्षिक सवारी कर)								
११४५२	पुर्वाधार सेवाको उपयोगमा लाग्ने कर								
११४५६	बाँडफाँडबाट प्राप्तहुने सवारी साधन कर		८६३६९२५	९०९१५०	९५७०००	१११७०००	१११७०००	११७२८५०	१२३१४९२५
११४७०	मनोरंजन कर								
११४७१	सिनेमा डकुमेन्ट्री								
११४७२	विज्ञापन कर					१६५०००	११५५००	१३८६००	१६६३२०
११४७३	अन्य मनोरंजन कर								
११६००	अन्य कर								
११६१०	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने								
११६१३	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर								
११६१४	रेडियो, एफ.एम. संचालन दस्तुर								
११६२०	व्यवसाय बाहेक अन्यले भुक्तानी गर्ने								
११६२१	चालक अनुमती पत्र, सवारी दर्ता किताब सम्बन्धी दस्तुर								
११६३०	कृषि तथा पशुजन्य कारोवारमा लाग्ने कर								
११६३१	कृषि तथा पशुजन्य वस्तुको व्यवसायिक कारोवारमा लाग्ने कर					५००००	३५०००	४२०००	५०४००
११६३२	ओखेटोपहारमा लाग्ने कर								
११६९०	अन्य कर								
११६९१	अन्य कर (कवाडी कर)					२५००००	२०००००	२३००००	२६४५००
१३०००	अनुदान								
१३१००	द्विपक्षीय वैदेशिक अनुदान								
१३११०	द्विपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान								
१३१११	द्विपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान								
१३१२०	द्विपक्षीय वैदेशिक पुँजीगत अनुदान								
१३१२१	द्विपक्षीय वैदेशिक पुँजीगत अनुदान								
१३२००	बहुपक्षीय वैदेशिक अनुदान								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			अनुमानित आय (चाल आ.व.को)	कुल संभावना	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९		२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१३२१०	बहुपक्षीय वैदेशिक चालु अनुदान								
१३२११	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालु अनुदान								
१३२१२	गैह्र सरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालु अनुदान								
१३२२०	बहुपक्षीय वैदेशिक पूँजीगत अनुदान								
१३२२१	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पूँजीगत अनुदान								
१३२२२	गैह्र सरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पूँजीगत अनुदान								
१३३००	अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण								
१३३१०	अन्तरसरकारी अनुदान								
१३३११	समानिकरण अनुदान		१०५७८६५३७५	१११३५४२५०	११७२१५०००	१२४१४८००००	१२४१४८००००	१३०३५५४००	१३६८७३१७०
१३३१२	शसर्त अनुदान		१४२१५२७७५	१४९६३४५००	१५७५१००००	१६५८०००००	१६५८०००००	१७४०९००००	१८२७९४५००
१३३१३	विषेश अनुदान		५६८०९६६७५	५९७९९६५०	१०३१७०००	१०८६००००	१०८६००००	११४०३०००	११९७३१५०
१३३१४	समपुरक अनुदान		८१४५०६२१५	८५७३७५०	६१६५५०००	६४९०००००	६४९०००००	६८१४५०००	७१५५२२५०
१३३१५	अन्य अनुदान								
१३३२०	अन्तरसरकारी पूँजीगत अनुदान								
१३३२१	शसर्त पूँजीगत अनुदान								
१३३२२	विशेष पूँजीगत अनुदान								
१४०००	अन्य राजस्व								
१४१००	सम्पत्तिबाट प्राप्त आय								
१४११०	व्याज								
१४१११	वित्तीय निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४११२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४११३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४११४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त व्याज								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			अनुमानित आय (चाल आ.व.को)	कुल संभावना	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९		२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१४११९	अन्य निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४१२०	लाभांश								
१४१२१	वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२९	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१५०	भाडा तथा रोयल्टी								
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको बहालबाट प्राप्त आय					२५००००	२२५०००	२४७५००	२७२२५०
१४१५२	क्यासिनोबाट प्राप्त रोयल्टी								
१४१५९	अन्य स्रोतबाट प्राप्त बाँडफाँड नहुने रोयल्टी								
१४१७०	राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय								
१४१७१	वन रोयल्टी								
१४१७२	खानी रोयल्टी								
१४१७३	जलस्रोत रोयल्टी								
१४१७४	पर्वतारोहण रोयल्टी								
१४१७५	पदयात्रा रोयल्टी								
१४१७६	पर्यटन सेवा शुल्क रोयल्टी								
१४१७७	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन रोयल्टी								
१४१७८	सवारी साधन कर								
१४१७९	अन्य बाँडफाँड हुने राजस्व								
१४१९१	पर्यटन शुल्क								
१४२००	बस्तु तथा सेवा बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२१०	बस्तु तथा सेवा बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२११	कृषी उत्पादनको बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२१२	सरकारी सम्पत्ती बिक्रिबाट प्राप्त रकम								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			अनुमानित आय (चाल आ.व.को)	कुल संभावना	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९		२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१४२१३	अन्य बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२१६	निजी धारा वापतको शुल्क								
१४२१७	खानेपानी, नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क								
१४२१८	विद्युत्त सेवा शुल्क								
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा बिक्रि					६८३०००	५४६४००	६२८३६०	७२२६१४
१४२२०	प्रशासनिक सेवा शुल्क								
१४२२१	न्यायिक दस्तुर								
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी								
१४२२४	परीक्षा शुल्क								
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी								
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क								
१४२४०	दस्तुर								
१४२४१	पार्किङ्ग शुल्क					२१६०००	१७२८००	१९८७२०	२२८५२८
१४२४२	नक्सापास दस्तुर					४९४६००	३९५६८०	४५५०३२	५२३२८६।८
१४२४३	सिफारिश दस्तुर					१९७५००	१७७७५०	१९५५२५	२१५०७७।५
१४२४४	व्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर					१२०३००	९६२४०	११०६७६	१२७२७७।४
१४२४५	नाता प्रमाणित दस्तुर								
१४२४६	मुल्यांकन दस्तुर								
१४२४९	अन्य दस्तुर								
१४२५३	व्यवसाय रविष्ट्रेशन दस्तुर					१४२०००	१२७८००	१४०५८०	१५४६३८
१४२९१	पर्यटन शुल्क								
१४३००	दण्ड, जरिवाना र जफत								
१४३१०	दण्ड, जरिवाना र जफत								
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत								
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत								
१४३१५	घर जग्गा रजिष्टेशन दस्तुर								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			अनुमानित आय (चाल आ.व.को)	कुल संभावना	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९		२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१४४००	अनुदान बाहेकको हस्तान्तरण								
१४४१०	चालु हस्तान्तरण								
१४४११	चालु हस्तान्तरण								
१४४२०	पूँजीगत हस्तान्तरण								
१४४२१	पूँजीगत हस्तान्तरण								
१४५००	विविध राजस्व								
१४५१०	चालु दावी तथा अन्य शुल्कहरू								
१४५११	बीमा दावी प्राप्ती								
१४५२०	अन्य राजस्व								
१४५२१	प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क								
१४५२२	साना सवारी कर								
१४५२३	लागत सहभागिता								
१४५२९	अन्य राजस्व (विविध आय)								
१४५३०	पूँजीगत राजस्व								
१४५३१	सरकारी घर, जग्गा, गुडविल बिक्रीबाट प्राप्त आय								
१४६१०	व्यवसाय कर								
१४६११	व्यवसाय कर					२८२९००	२२६३२०	२६०२६८	२९९३०८।२
१५०००	बेरुजु								
१५१००	बेरुजु								
१५११०	बेरुजु								
१५१११	बेरुजु								
३३०००	दायित्व								
३३१००	आन्तरिक दायित्व								
३३१९०	खुद आन्तरिक ऋण								
३३१९१	ऋण पत्र मार्फत् प्राप्त ऋण								
३३१९२	अन्य आन्तरिक सरकारबाट प्राप्त ऋण								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			अनुमानित आय (चाल आ.व.को)	कुल संभावना	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८	२०७८/०७९		२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
३३१९३	अन्य सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त ऋण								
३३२००	वाह्य वित्तीय दायित्व								
३३२४०	खुद वैदेशिक ऋण								
३३२४१	वैदेशिक ऋणको प्राप्ति								
	जम्मा राजस्व , अनुदान तथा दायित्व		३७९५१२७३०	३९९७६४०००	४२१०६२६००	४५६८१३५७५	४५५४२२११०	४७८७४९५२४	५०३३२६५५७

परिच्छेद सातः अपेक्षित नतिजा

सारांशमा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको पूर्ण कार्यान्वयन पश्चात् गाउँपालिकाको आय संरचनालाई तलको तालिकामा दिईएको छ ।

तालिका २६: प्रक्षेपित आय संरचना

राजस्व शीर्षक	यथार्थ	यथार्थ	अनुमानित	प्रक्षेपित आय		
	०७६।७७	०७७।७८	०७८।७९	०७९।८०	०८०।८१	०८१।८२
आन्तरिक आय	४०९८०००।००	४५९०६००।००	५०९०६००।००	५७५३११०।००	६५९७०७४।००	७५६६४८४।८
सङ्घीय राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय	६१६५६९९५।००	६४९०२१००।००	६८३१८०००।००	८२८४०००।००	८६९८६२००।००	९१३३५५१०।००
प्रदेशबाट एकल कर प्रशासन अन्गार्तको राजस्व वाँडफाँडबाटप्राप्त हुने आय	८६३६९२।५	९०९१५०।००	९५७०००।००	१११७०००।००	११७२८५०।००	१२३१४९२।५
अनुदान (सङ्घ तथा प्रदेश)	३१२८९४०४२।५	३२९३६२१५०।००	३४६६९७०००।००	३६५७०८०००।००	३८३९९३४००।००	४०३१९३०७०।००
लागत सहभागिता	०।००	०।००	०।००	०।००	०।००	०।००
जम्मा	३७९५१२७३०।००	३९९७६४०००।००	४२१०६२६००।००	४५५४२२११०।००	४७८७४९५२४।००	५०३३२६५५७।३
कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशतमा)	१।०	१।१	१।२	१।२	१।३	१।५

स्रोत: फिल्ड सर्वेक्षण तथा आय विवरण विश्लेषण, २०७८

प्रस्तुत विवरणले गाउँपालिकाको आन्तरिक आय आगामी आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा रु ५७ लाख ५३ हजार ११० हुने अनुमान गरिएको छ, जुन कुल आय को १.२६ प्रतिशत हुन आँउछ । यो रकम सङ्कलन गर्न पनि गाउँपालिकाले वर्तमान संरचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीमा ठुलै परिवर्तन गर्न आवश्यक देखिन्छ । गाउँपालिकाले यस तर्फ निम्न कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ

- आय सङ्कलनको लागि आवश्यक ऐन तथा कार्यविधीको तयारी
- आर्थिक ऐनमा कर तथा शुल्कका दर निर्धारण वा परिमार्जन तथा जरिवाना निर्धारण
- राजस्व परामर्श समितिको परिचालन
- राजस्व शाखाको क्षमता विकास

परिच्छेद आठः अनुगमन तथा मूल्यांकन

स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ मा गरिएको व्यवस्था अनुसार यस राजस्व सुधार कार्ययोजनाले राजस्व परामर्श समितिलाई राजस्वका स्रोत, दायरा तथा दरको विश्लेषण गरी अन्तरिक आम्दानीका स्रोतहरू पहिचान गर्न र स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिलाई आय अनुमान गर्ने कार्यमा सहयोग गर्दछ ।

मार्मा गाउँपालिकाको राजस्व सुधार कार्ययोजनाले निर्धारण गरेको अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न कार्ययोजनामा तय गरिएका कार्यनीति र कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय राजस्व परामर्श समितिलाई बढी जिम्मेवारी बनाईनेछ । साथै स्थानीय राजस्व परामर्श समितिलाई सहजीकरण गर्न गाउँपालिका प्रमुखको संयोजकत्वमा राजस्व सुधार कार्ययोजनाको प्रगति सम्वन्धि अनुगमन गर्न एक अनुगमन तथा मूल्यांकन समिति गठन गरिनेछ ।

तालिका २७: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिको संरचना

१)	गाउँपालिका प्रमुख (अध्यक्ष)	:	संयोजक
२)	गाउँपालिका उपप्रमुख (उपाध्यक्ष)	:	उपसंयोजक
३)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	:	सदस्य
४)	आर्थिक विकास समिति संयोजक	:	सदस्य
५)	प्रतिनिधी, मार्मा उद्योग बाणिज्य सङ्घ	:	सदस्य
६)	प्रतिनिधि, नागरिक समाज वा टोल विकास संस्था	:	सदस्य
७)	राजस्व उपशाखा प्रमुख	:	सदस्य सचिव

उद्योग बाणिज्य सङ्घ र नागरिक समाजको तर्फका प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यलाई यस समितिले निर्णय गरी आमन्त्रित सदस्यका रूपमा समितिमा समावेश गर्न सक्नेछ ।

गाउँकार्यपालिकाले आवश्यकता महशुश गरेमा अन्य विषय विज्ञ व्यक्तिहरूलाई पनि आमन्त्रित सदस्यका रूपमा समितिमा राख्न वा समितिको बैठकमा बोलाई आवश्यक सल्लाह सुझाव लिन सक्नेछ । अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिको बैठक कम्तिमा चौमासिक रूपमा बस्नेछ तर समितिले आवश्यकता ठानेमा आवश्यकता अनुसार जति पटक पनि बैठक बस्न सक्नेछ । अनुगमन समितिले निम्नानुसार कार्य गर्नेछ ।

- राजस्व सुधार कार्ययोजनामा समावेश भएका क्रियाकलापहरूका लागि आवश्यक पर्ने बजेटको व्यवस्थाका लागि आवश्यक कार्य गर्ने र गाउँसभाबाट परित गराउने ।
- सबै क्रियाकलापहरूलाई अलग अलग रूपमा बजेट विनियोजन गर्न संभव नभएको अवस्थामा कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि एकमुष्ठ बजेटको माग गर्ने ।

- स्वीकृत कार्ययोजनामा समावेश भएका क्रियाकलाप छुट्याई जिम्मेवार सम्बद्ध शाखा/उपशाखाका कर्मचारीलाई जिम्मेवारी तोक्ने ।
- जिम्मेवार शाखा वा कर्मचारीले आफुसँग सम्बन्धित कार्यजिम्मेवारी पुरा गरे नगरेको अनुगमन गर्नु पर्नेछ ।
- जिम्मेवार शाखा/उपशाखा वा पदाधिकारीहरूबाट उनीहरूको जिम्मेवारी भित्रका क्रियाकलापको प्रगति विवरण चौमासिक रूपमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत मार्फत सङ्कलन गरी समीक्षा गर्ने ।
- अनुगमन तथा मूल्यांकन समितिबाट प्राप्त सुझावहरूलाई राजस्व परामर्श समितिमा वा नगरकार्यपालिकाको बैठकमा पेश गरी आवश्यक कार्वाही गराउने ।
- राजस्व सुधार कार्ययोजनामा भएको क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनको अवस्थाको समीक्षा गरी आवश्यक परेमा क्रियाकलाप संसोधन वा थप गर्न तथा जिम्मेवारीहरूको हेरफेर गर्नको लागि राजस्व परामर्श समिति समक्ष सिफारिस गर्ने ।

प्रक्षेपित राजस्व असुलीमा देखिएका समस्याहरूको समधानका लागि आवश्यक कार्यका लागि गाउँकार्यपालिकामा प्रस्ताव पेश गर्ने । यो राजस्व सुधार कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्यांकनको लागि निम्न चार तहको अनुगमन तथा मूल्यांकन व्यवस्था सिफारिस गरिएको छ ।

(क) कार्यालय स्तरको अनुगमन :

यो राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन तथा मूल्यांकनको लागि प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, राजस्व उपशाखा तथा अन्य सम्बन्धित शाखाका प्रतिनिधिहरू तथा वडा सचिवहरूलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ ।

गाउँपालिकाले कम्तिमा महिनाको एक पटक बैठक बसी कार्ययोजनामा उल्लेख गरिएका क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भए नभएको, राजस्व असुलीको लक्ष्य अनुसार असुली भए नभएको, लक्ष हासिल गर्ने दिशातर्फ उन्मुख भए नभएको समीक्षा गरी आवश्यक नीतिगत एवं कार्यगत निर्णयहरू गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ ।

(ख) राजस्व परामर्श समितिबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन :

राजस्व परामर्श समितिले राजस्व सुधार योजनाको कार्यान्वयनको अवस्था तथा आय सङ्कलनको अवस्थाको नियमित अनुगमन गरी कार्यपालिकालाई चौमासिक रूपमा आवश्यक परामर्श प्रदान गर्नुपर्दछ । त्यसैगरी आगामी आ.व.को लागि आयको अनुमान गर्नुभन्दा पूर्व विगतको आर्थिक ऐनको मूल्यांकन गरी आयका स्रोत, दर तथा दायरा र व्यवस्थापनमा हेरफेर गर्नुपर्ने भएमा सुधारको लागि कृयाकलाप सिफारिस गर्ने र त्यसैको आधारमा आयको अनुमान गर्नु पर्दछ । यसका अतिरिक्त आर्थिक वर्षको समाप्ति पश्चात राजस्व सुधार योजनाको समिक्षा गर्नुपर्दछ ।

(ग) कार्यपालिकाबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन :

कार्यपालिकाको बैठकले राजस्व परामर्श समितिले प्रस्तुत गरेका सुझावहरूलाई छलफलमा ल्याई आवश्यक निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । समितिले प्रस्तुत गरेका सुझावहरूमा आवश्यक छलफल गरी राजस्व सुधार योजना तथा आय असुली अवस्थाको समीक्षा गरी आवश्यक नीतिगत तथा कार्यगत निर्णय गर्नुपर्ने भएमा आवश्यक निर्णय गर्नुपर्दछ ।

(घ) वाह्य अनुगमन तथा मूल्यांकन :

राजस्व सुधार कार्ययोजना कार्यान्वयनको पश्चात आन्तरिक राजस्वमा के कति सुधार भयो वा सुधारोन्मुख छ भनी गाउँपालिकाले गरेको राजस्वको प्रक्षेपणलाई आधार मानेर संघिय अर्थ मन्त्रालय तथा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, प्रदेश मन्त्रालय, दातृ निकायहरू आदिले अनुगमन गर्न सक्नेछन ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: सन्दर्भ सामग्रीहरूको सूची

सन्दर्भ सामाग्री	अध्ययनको विषय क्षेत्र	श्रोत
▪ नेपालको संविधान २०७२	राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँड (भाग १९ : धारा २२८ देखी २३० सम्म) स्थानीय आर्थिक प्रणाली (भाग १९ : धारा २२८ देखी २३० सम्म) सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारको अधिकार सूची (अनुसूची ५ देखी ९ सम्म)	नेपाल कानून आयोग
▪ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४	गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार (परिच्छेदः ३) गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको वित्तीय अधिकार क्षेत्र (परिच्छेदः ९) गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको आर्थिक कार्य प्रणाली (परिच्छेदः १०)	नेपाल कानून आयोग
▪ अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४	राजस्वको अधिकार (परिच्छेदः २) राजस्वको बाँडफाँड (परिच्छेदः ३) अनुदानको व्यवस्था (परिच्छेदः ४) वैदेशिक सहायता तथा ऋण (परिच्छेदः ५) आय व्ययको प्रक्षेपण गर्ने (दफा १८) राजस्व प्रस्ताव तयार गर्ने (दफा १९) वित्तीय अनुशासन (परिच्छेदः ८) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले लगाउन सक्ने कर (अनुसूची १,२ र ३) प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँड (अनुसूची ४)	नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय https://www.mof.gov.np/site/publication-category/93
▪ राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४	प्राकृतिक स्रोतको परिचालन, राजस्व बाँडफाँड तथा अनुदान (परिच्छेद ४)	नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय https://www.mof.gov.np/site/publication-category/93
▪ केही नेपाल ऐनलाई संसोधन गर्न बनेको ऐन, २०७५	स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा स्थानीय तहको राजस्व अधिकार सम्बन्धी विषयमा भएका गरिएका संशोधनहरू	नेपाल कानून आयोग
▪ नेपाल सरकारको वार्षिक वजेट वक्तव्य र आर्थिक ऐनहरू	स्थानीय तहको राजस्व अधिकार क्षेत्रमा भएका वा हुने संशोधित प्रावधानहरू	नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय
▪ प्रदेश सरकारको वार्षिक	स्थानीय तह र प्रदेश सरकारबीच साझा	सुदूरपश्चिम प्रादेशिक सरकार,

सन्दर्भ सामाग्री	अध्ययनको विषय क्षेत्र	श्रोत
वजेट वक्तब्य र प्रदेश आर्थिक ऐनहरू	अधिकार सूचीका विषयमा प्रदेश कानूनले गरेका व्यवस्थाहरू	आर्थिकक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
▪ स्थानीय तहको आर्थिक ऐन २०७४/०७५		नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
▪ एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गिकरण र व्याख्या, २०७४	स्थानीय तहको राजस्व प्रक्षेपणको ढाँचामा एकरूपताका लागी	नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय
▪ स्थानीय तहको आर्थिक ऐनको नमूना, २०७४		नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
▪ एकीकृत सम्पत्ति कर व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७४		नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
▪ स्थानीय तहमा सेवा प्रवाह सम्बन्धी व्यवस्था, २०७४		नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
▪ नेपाल सरकारको आर्थिक ऐन, २०७५		नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय
▪ प्रदेश तथा स्थानीय कर सम्बन्धी अध्ययन तथा सुझाव प्रतिवेदन, २०७५ - नेपाल सरकार (मन्त्रिपरीक्षद्) निर्णयबाट गठिन कार्यदलले अर्थ मन्त्रालय समक्ष पेश गरेको		नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय
▪ स्थानीय तहको वस्तुगत विवरण (प्रोफाईल)	स्थानीय तहको राजस्व अधिकार क्षेत्रमा पर्ने स्रोतहरूको आधार (द्यबकभ) बारेको सूचना र तथ्यांक	सम्बन्धित स्थानीय तह
▪ स्थानीय तहका विभिन्न आर्थिक वर्षहरूको योजना, बजेट तथा कार्यक्रमहरू	स्थानीय राजस्व र आयको प्रबृत्ति विश्लेषण	सम्बन्धित स्थानीय तह
▪ सङ्घ तथा प्रदेशले उपलब्ध गराएका कार्यविधि, दिग्दर्शन, ऐन कानुनका नमुनाहरू	स्थानीय तहको राजस्व अधिकारको उपयोगका लागी कानूनी र नीतिगत व्यवस्था	नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय लगायतका सम्बन्धित निकायहरू
▪ अन्य स्थानीय तहले विगतमा तर्जुमा गरेका	सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा	अन्य स्थानीय तहहरू

सन्दर्भ सामाग्री	अध्ययनको विषय क्षेत्र	श्रोत
कार्ययोजनाहरू		
▪ अध्ययन क्षेत्रमा रहेका कलष्टर अर्न्तगतका स्थानीय तहसंग आधारित विभिन्न आर्थिक वर्षहरूको नगरपालिका विकास योजना, गाउँपालिकाका विकास योजना बजेट तथा कार्यक्रमहरू		सम्बन्धित स्थानीय तह
▪ सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयका प्रगति प्रतिवेदनहरू		सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय
▪ अन्य दस्तावेजहरू	सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा	विभिन्न निकायहरू

अनुसूची २: राजस्व सुधार कार्ययोजनाका सूचकहरू

(दफा ८.३ सँग सम्बन्धित)

१ .... गाउँपालिका/नगरपालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय तथा हालको अवस्था

तालिका १: पालिकाको सङ्क्षिप्त परिचय तथा हालको अवस्था

क्षेत्र / शीर्षक	विवरण
१.१ सङ्क्षिप्त परिचय	
नामांकरण	
घरधुरी (संख्या)	
जनसङ्ख्या (संख्या)	
क्षेत्रफल (वर्ग किलोमिटर)	
वडा विभाजन (संख्या)	
प्रशिद्ध स्थलहरू (स्थान नाम)	
१.२ मुख्य पूर्वाधारको अवस्था	
सडक (किलोमिटर)	
बाटो (किलोमिटर)	
पुल (मिटर)	
बिजुली (घरधुरी संख्या)	
खानेपानी तथा सिंचाई	
सावर्जनिक भवन तथा पूर्वाधारहरू (संख्या)	
फोहरमैला व्यवस्थापन (फोहरको परिमाण केजीमा	
फोहरको व्यवस्थापनको अवस्था	
१.३ आर्थिक अवस्था	
उद्योग, तथा कलकारखाना (संख्या र नाम)	
व्यापार / व्यवसाय (संख्या)	
मुख्य व्यापारिक केन्द्रहरू (स्थान नाम)	
प्राकृतिक तथा पर्यटकिय सम्पदा (नाम)	
च्यवनबच जनसङ्ख्या (प्रतिशत)	

२. पालिकाको सङ्गठन तथा राजस्व प्रशासन

२.१ कर्मचारीहरूको विवरण

तालिका २: कर्मचारीहरूको विवरण

क.सं.	पद	स्वीकृत दरवंदी	पदपुर्ति	
			स्थायी	करार
१.				
२.				
३.				
४.				
५.				

तालिका ३: पालिकाको भौतिक सुविधाहरू (नाम र संख्या समेत)

क.सं.	नाम	नाम	संख्या
१	कार्यालयका भवनहरू (वडा भवन समेत)		
२	सवारी साधन		
३	फर्निचर		
४	कम्प्युटर		
५	प्रिन्टर		
६	अन्य (उल्लेख गर्ने)		

२.२ राजस्व शाखा तथा राजस्व प्रशासन

तालिका ४ : राजस्व शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरूको विवरण

क.सं.	नाम	पद	जिम्मेवारी
१			
२			
३			
४			
५			
६			

२.३ राजस्व प्रशासन शाखाका भौतिक सुविधाहरू

क्र.सं.	नाम	विवरण
१	कार्यकक्ष तथा कार्य स्थलको पर्याप्तता	
२	फर्निचर, कम्प्यूटर, प्रिन्टर तथा अन्य भौतिक सुविधाहरू	
३	राजस्व सम्बन्धी डाटा वेस, राजस्व प्रशासनमा सफ्फट्वेयर र त्यसको प्रयोग	
४	कप्यूटर विलिङ्ग प्रणालिको प्रयोग	
५	अन्य (उल्लेख गर्ने)	

- राजस्व परामर्श समिति

क्र.सं.	नाम	पद	जिम्मेवारी
१			
२			
३			
४			
५			
६			
७			

.... **गाउँपालिका/नगरपालिकाको आय (आन्तरिक तथा वाह्य) सम्बन्धी विवरणः**

- विगत तीन आर्थिक वर्षहरूको यथार्थ आय विवरण
- चालु आर्थिक वर्षको अनुमानीत/बजेट विवरण
- चालु आर्थिक वर्षका लागी गाउँ सभाले पारित गरेको आर्थिक ऐन (कर, शुल्क, दस्तुरका दरहरू)

अन्य दस्तावेज तथा सूचनाहरू

- राजस्वसंग सम्बन्धित अन्य नीति तथा कार्यक्रमहरू
- राजस्व ठेक्कासम्बन्धी विवरण
- .... गाउँपालिका/नगरपालिकाको बस्तुस्थिति विवरण
- राजस्व परिचालनका लागी भएका प्रभावकारी प्रयासहरू

अनूसुची ३: विषयगत विश्लेषणसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलनको नमुना फाराम

(दफा ८.३ सँग सम्बन्धित)

१. राजस्व परिचालन संस्थागत तथा नीति विश्लेषण

नीति निर्धारणका क्षेत्रहरू	हालको अवस्था	नीतिगत सुधारको लागी सुझावहरू
क) सङगठनात्मक व्यवस्था		
राजस्व शाखाको व्यवस्था सङगठन संरचनामा छ छैन ?		
राजस्व शाखामा कुन तहका कति दरवंदी छन् ? र हालको पदपुर्तिको अवस्था कस्तो छ ?		
राजस्व शाखाले गर्ने कामका लागी कार्यविवरण छ की छैन ?		
कर्मचारीहरूलाई उनीहरूको जिम्मेवारी स्पष्ट र लिखित रूपमा दिईएको छ छैन ?		
कर्मचारीहरूलाई आवश्यक पर्ने स्थान, फर्निचर, यातायात साधन, कम्प्युटर, मसलन्द आदिको व्यवस्था कस्तो छ ?		
सूचना प्रविधिको प्रयोगको अवस्था कस्तो छ ? (सफ्टवयर, एसएमएस, इमेल, टेलिफोन आदि)		
कर्मचारीको राजस्व परिचालन सम्बन्धी क्षमता विकासको लागी के गरिएको छ ?		
राजस्व परिचालनका लागी वडालाई दिईएको जिम्मेवारी के छ ?		
ख) राजस्व प्रशासन संचालनको अवस्था		
करदाताहरूको नाम तथा कर लाग्ने आधारको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ ? कर अभिलेख आवश्यक पर्ने स्रोतहरू – सम्पत्ति, व्यवसाय, सवारी साधन, विज्ञापन, बहाल आदि		
गाउँ/नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका स्थायी सम्पत्तिहरूको विवरण तथा सोको परिचालन कस्तो छ ?		
कर निर्धारणको लागी सम्पत्ति वा आय वा खर्च वा कारोवारको मूल्यांकन कत्तिको सहि रूपमा भएको छ ? मूल्यांकन अनुसार कर निर्धारण भएको छ छैन ?		
चुहावट हुन सक्ने सम्भावनाहरू के के छन् र तिनको नियन्त्रणको लागी कस्तो नीति लिईएको छ ?		
व्यवस्थाको वर्खिलाप गरेमा दण्डको व्यवस्था कस्तो छ ?		
समयमा तिर्नेलाई छुट र ढीलो बुझाएमा जरीवाना लाग्ने व्यवस्था सबै आय स्रोतहरूमा कसरी लागु गरिएको छ ?		

नीति निर्धारणका क्षेत्रहरू	हालको अवस्था	नीतिगत सुधारको लागी सुझावहरू
करदाताहरूलाई उनीहरूले तिर्नुपर्ने कर रकम बारे अग्रिम जानकारी गराउने व्यवस्था के छ र कत्तिको प्रभावकारी छ ?		
गाउँ/नगरपालिकाले निर्धारण गरेको कर तथा शुल्कमा चित्त नबुझेमा गुनासो वा उजुरी गर्नेसक्ने व्यवस्था केकस्तो छ ?		
राजस्व शाखाको कार्य प्रकृया, चुहावट नियन्त्रणको प्रयास, लक्ष तथा असुली अवस्थाको अनुगनमनको व्यवस्था के छ ?		
सार्वजनिक निजी साझेदारी अवधारणाको कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ ?		
ग) सूचना तथा समन्वयको अवस्था		
करदाताहरूलाई कर तथा शुल्क सम्बन्धी जानकारी दिन के कस्तो कार्य गरिएको छ ? (शिक्षामूलक कार्यक्रम, प्रचार प्रसार, होर्डिङ्ग वोर्ड, बेव साईट आदि)		
करको दर निर्धारण तथा समिक्षामा सरोकार पक्षहरूको सहभागीता कस्तो छ ?		
राजस्व परामर्श समिति तथा अन्य समितिहरूको प्रभावकारीता कस्तो छ ? (बैठक संख्या, निर्णयहरू आदि)		
राजस्व असुलीमा सरोकार पक्षहरूको सकारात्मक सहभागीताको अवस्था कस्तो छ ?		
राजस्व शाखालाई अन्य शाखा तथा निकायबाट प्राप्त सहयोग कस्तो छ ?		
आयका स्रोतहरूको अभिलेख व्यवस्था कस्तो छ ?		
गाउँ/नगरपालिकाको आयको आय विवरण सार्वजनिक हुने गरेको छ छैन?		
आयको आलेप तथा मलेप हुने गरको छ छैन ? छ भने आएका बेरुजुहरू कसरी संवोधन भएका छन् ?		

निश्कर्षः गाउँ/नगरपालिकाले राजस्व परिचालनको अवस्थामा सुधार ल्याउनको लागी लिन सक्ने नीतिगत व्यवस्था

क.

ख.

ग.

२. स्थानीय तहलाई प्राप्त आन्तरिक राजस्व अधिकार र परिचालनको अवस्था

क.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/नभएको	दर निर्धारण भएको/नभएको
क.	**कर तर्फ**			
	भूमि कर (मालपोत)			
	सम्पत्ति कर			
	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, इरिक्सा)			
	घर जग्गा बहाल कर			
	व्यवसाय कर			
	जडिबुटी, कवाडी र जिवजन्तु कर			
	विज्ञापन कर			
	मनोरन्जन कर			
ख.	**अन्य राजस्व**			
	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको बिक्री			
	काठ, दाउरा, जाराजुरी, दहत्तर, बहत्तर बिक्री			
	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) बिक्री वापतको आय			
	नक्सापास दस्तुर			
	व्यक्तिगत घटना दर्ता बिलम्ब शुल्क			
	बहाल बिटौरी शुल्क			

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/नभएको	दर निर्धारण भएको/नभएको
	पार्किङ्ग शुल्क			
	अस्पताल संचालन			
	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क			
	स्थानीय खानेपानी महसुल			
	स्थानीय विद्युत महसुल			
	केवलकार, टेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, वन्जीजम्प, जिपप्लाईर, प्याराग्लाईडिङ्ग आदि मनोरंजन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क			
	निर्माण, संचालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पुर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, घोविधाट, सडक, बसपार्क, पुलआदि			
	मूल्यांकन सेवा शुल्क			
	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम रेडियो संचालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक			

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण	सङ्कलन भएको/नभएको	दर निर्धारण भएको/नभएको
	फर्म आदि)			
	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेटजस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क			
	वडा मार्फत गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर			
	दण्ड जरिवाना			

माथि उल्लेखित बाहेक कुनै थप आन्तरिक राजस्व उठाएको भएमा सोको विवरण :

क.

ख.

ग.

आन्तरिक आय उठाउन सक्ने तर हालसम्म नउठाएका आय शीर्षकहरू तथा सोको परिचालन गर्ने उपाय:

सम्भाव्य भए पनि हालसम्म नउठाएका आय शीर्षकहरू	लागु नहुनुको कारण	परिचालन गर्ने उपाय

अनुसूची ४: वस्तुगत विश्लेषणसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलनको नमूना फारम

(दफा ८.३ सँग सम्बन्धित)

१. ....गाउँपालिका/नगरपालिकाका आयका स्रोतहरू तथा हालको अवस्था

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (छ/छैन)	दर निर्धारणको अवस्था भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
क.	**कर तर्फ**			
	भूमि कर (मालपोत)			
	सम्पत्ति कर			
	सवारी कर (टाँगा, रिक्सा, अटोरिक्सा, इरिक्सा)			
	घर जग्गा बहाल कर			
	व्यवसाय कर			
	जडिबुटी, कवाडी र जिवजन्तु कर			
	विज्ञापन कर			
	मनोरन्जन कर			
ख.	**अन्य राजस्व**			
	स्लेट, ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा एवम् माटोजन्य वस्तुको बिक्री			
	काठ, दाउरा, जाराजुरी, दहत्तर, बहत्तर बिक्री			
	वन पैदावर (सामुदायिक वनको) बिक्री वापतको आय			

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (छ/छैन)	दर निर्धारणको अवस्था भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
	नक्सापास दस्तुर			
	व्यक्तिगत घटना दर्ता बिलम्ब शुल्क			
	बहाल बिटौरी शुल्क			
	पार्किङ्ग शुल्क			
	अस्पताल संचालन			
	फोहरमैला व्यवस्थापन शुल्क			
	स्थानीय खानेपानी महसुल			
	स्थानीय विद्युत महसुल			
	केवलकार, टेकिङ्ग, कायाकिङ्ग, वन्जीजम्प, जिपप्लाईर, प्याराग्लाईडिङ्ग आदि मनोरंजन तथा साहसी खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवाशुल्क			
	निर्माण, संचालन र व्यवस्थापन गरेका स्थानीय पुर्वाधार तथा सेवामा सेवाशुल्क (खानेपानी, विजुली, धारा, अतिथि गृह, धर्मशाला, पुस्तकालय, सभागृह, ढल निकास, सडक वत्ति, शौचालय, पार्क, पौडी पोखरी, व्यायामशाला, पर्यटकिय स्थल, हाटबजार, पशु वधशाला, शवदाह गृह, घोविधाट, सडक, बसपार्क, पुलआदि			
	मूल्यांकन सेवा शुल्क			
	दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर (एफएम			

क्र.सं.	आयका प्रकार	सम्भावनाको विवरण (छ/छैन)	दर निर्धारणको अवस्था भएको/नभएको	सङ्कलन भएको/नभएको
	रेडियो संचालन, घ वर्गको निर्माण इजाजतपत्र, विद्यालय स्थापना, स्थानीय स्तरका व्यापारिक फर्म आदि)			
	ढुङ्गा, गिट्टी, वालुवा, नुन, माटो, खरीढुङ्गा, स्लेटजस्ता वस्तुको सर्भेक्षण, उत्खनन तथा उपयोग शुल्क			
	वडा मार्फत गरिने सिफारिश तथा प्रमाणित दस्तुर			
	दण्ड जरिवाना			

२. .... गाउँपालिका/नगरपालिकाको स्वमित्व वा भोगचलनमा रहेका जग्गा

क.सं.	ज्गा रहेका स्थान	कि. नं	क्षेत्रफल	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
क.	स्वामित्वमा रहेको जग्गा				
ख.	भोगचलनमा रहेको जग्गा				

३. .... गाउँपालिका/नगरपालिकाको स्वमित्वमा रहेका भवन तथा औजारहरू

क.सं.	स्थान	सम्पति विवरण	हालको उपयोग	भाडा वा बहाल रकम (यदि भएमा)
१.	भवन			
२.	मेसीन औजार			

४. करमा आधारित सूचनाहरू

क. सम्पत्ति कर सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिका/नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता संख्या : ....

गत आ.व. मा कर तिर्ने करदाता संख्या : .... संकलित रकम : ....

ख. भवन सम्बन्धी विवरण

क.सं.	घरको बर्गीकरण	अनुमानित संख्या	बहालमा भएको संख्या	औषत बहाल दर
१.	व्यापारीक प्रयोजनका लागी निर्मित भवन/घरहरू (नोटः व्यापारीक कम्पलेक्स, पार्टी प्यालेस, अस्पताल, कोल्ड स्टोर, नीजि विद्यालय तथा क्यापस आदी)			
२	औद्योगिक प्रयोजनका भवन/घरहरू			
३	आवासिय भवन/घरहरू			
३.१	कच्ची घरहरू (कच्चीजोडाई तथा छाना)			
३.२	अर्ध कच्ची घरहरू (माटोको जोडाई र कंकिट वा स्टिलको छाना भएका)			
३.३	पिलर सिस्टम नभएको पक्कि घर (Without RCC Frame Structure)			
३.४	पिलर सिस्टम भएको पक्कि घर (With RCC Frame Structure)			

ग. मालपोत (भुमी कर) सम्बन्धी विवरण

.... गाउँपालिका/नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता संख्या : ....

गत आ.व. मा कर तिर्ने करदाता संख्या : .... संकलित रकम : ....

जग्गा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	जग्गाको किसिम	अनुमानित क्षेत्रफल	औषत मूल्याङ्कन दर (मालपोत कार्यालयको आधारमा)	कैफियत
१.	शहरी क्षेत्र			
२	आवासिय क्षेत्र			
३	कृषि क्षेत्र			
४.	वन तथा अन्य क्षेत्र			
जम्मा				

घ. सवारी साधन सम्बन्धी विवरण

.... गाउँपालिका/नगरपालिकामा दर्ता भएकाजम्मा करदाता संख्या : ....

गत आ.व. मा कर तिर्ने करदाता संख्या : .... संकलित रकम : ....

क्र.सं.	सवारी साधन	अनुमानित संख्या	कैफियत
१.	अटो रिक्सा, ई रिक्सा		
२	ठेलागाडा, टाँगा, रिक्सा		
जम्मा			

ङ. व्यापार व्यवसाय सम्बन्धी विवरण

.... गाउँपालिका/नगरपालिकामा दर्ता भएका जम्मा करदाता संख्या : ....

गत आ.व. मा कर तिर्ने करदाता संख्या : .... संकलित रकम : ....

क.सं.	संचालनमा रहेका व्यापार व्यवसायको विवरण	साना लगानी (संख्या)	मझौला लगानी (संख्या)	ठुला लगानी (संख्या)	कैफियत
१.	उद्योग				
२	वित्तीय संस्था (बैक, विकास बैक, सहकारी, विमा आदि)				
३	व्यापारिक भवन, मल, निजी अस्पताल, संस्थागत कलेज विद्यालय				
४.	डिलर तथा थोक विक्रेता				
५.	अन्य व्यवसायहरू				

च. प्राकृतिक स्रोतजन्य वस्तु विक्री

क.सं.	उत्पादन/उत्खनन स्थल	बस्तुहरू	कुल उत्खनन योग्य परिणाम	विक्री मुल्य	संभाव्य निकासी परिमाण
१.		ढुङ्गा			
		गिट्टी			
		स्लेट			
		बालुवा			
		दहत्तर वह्त्तर			
		अन्य			
२.		ढुङ्गा			
		गिट्टी			
		स्लेट			
		बालुवा			
		दहत्तर वह्त्तर			
		अन्य			

छ. जडिबुटी, कवाडी र जिवजन्तुको व्यवसायिक उपयोग

क.सं.	बस्तुहरू	इकाई	कुल सङ्कलन र व्यवसायिक उपयोग (परिमाण)	अनुमानित मुल्य
क.	जडिबुटी जन्य बस्तुहरू			
ख.	कवाडीजन्य बस्तुहरू			
ग.	जिवजन्तुको हाड, सिंग, खुर, प्वाँख			

ज. बहाल बिटौरी सम्बन्धी विबरण

क.सं.	सम्पतिहरू	इकाई	परिमाण	दर
क.	भवन तथा कोठाहरू			
ख.	सार्वजनिक जग्गा			

झ. .... गाउँपालिका/नगरपालिकाले निर्माण, संचालन तथा व्यवस्थापन गरेका सेवा

क्र.सं.	सेवाहरू	उपलब्ध गराईएको स्थान वा क्षेत्र	इकाई र परिमाण	सेवा शुल्कको संभावना (छ /छैन)	हालको अवस्था (आय)
१	फोहरमैला व्यवस्थापन				
२	स्थानीय खानेपानी				
३	बिजुली				
४	धारा				
५	अतिथि गृह				
६	धर्मशाला				
७	पुस्तकालय				
८	सभागृह				
९	ढल निकास				
१०	सडक बत्ति				
११	सार्वजनीक शौचालय				
१२	पार्क				
१३	पौडी पोखरी				
१४	व्यायमशाला				
१५	पर्यटकिय स्थल				
१६	हाट बजार				
१७	पशु बधशाला				
१८	शवदाह गृह				
१९	बसपार्क				
२०	अन्य पार्किङ्ग क्षेत्र				
२१	सिफारिश तथा प्रमाणित				
२२	दर्ता, अनुमाति, नवीकरण दस्तुर				
२३	मूल्यांकन सेवा शुल्क				
२४	नक्सापास				
	अन्य				
जम्मा					

कर तथा शुल्कको दरमा देखिएका कमी कमजोरी तथा सुधारको उपाय

दररेट निर्धारणमा कमी कमजोरी देखिएका आय शीर्षकहरू	कारण	सुधार गर्ने उपाय

अनुसूची ५: आय प्रक्षेपणको ढाँचा

(दफा ८.५ सँग सम्बन्धित)

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१००००	**राजस्व तथा अनुदान**								
११०००	**कर**								
११३००	**सम्पत्ती कर**								
११३१०	**अचल सम्पत्तीमा लाग्ने कर**								
११३११	व्यक्तिगत सम्पत्तीमा लाग्ने वार्षिक कर								
११३१२	संस्थागत सम्पत्तीमा लाग्ने वार्षिक कर								
११३१३	सम्पत्ति कर								
११३१४	भूमी कर (मालपोत)								
११३२०	**खुद सम्पत्तिमा लाग्ने चालु कर**								
११३२१	घर बहाल कर								
११३२२	बहाल बिटौरी शुल्क								
११३५०	**वित्तीय र पूँजीगत कारोबारमा लाग्ने कर**								
११३५१	व्यवसाय कर								
११४००	**वस्तु तथा सेवामा आधारित कर**								
११४१०	**मुल्य अभिबृद्धि कर**								
११४११	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने मु.अ.कर								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
११४२०	**अन्तःशुल्क**								
११४२१	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने अन्तःशुल्क								
११४४०	**विशेष सेवामा लाग्ने कर**								
११४४२	स्वास्थ्य सेवा कर								
११४४३	शिक्षा सेवा शुल्कः शैक्षिक संस्था								
११४४४	शिक्षा सेवा शुल्क : वैदेशिक अध्ययन								
११४५०	**पुर्वाधार सेवाको उपयोग तथा सवारी साधनमा लाग्ने कर**								
११४५१	सवारी साधनमा कर (सवारी दर्ता, वार्षिक सवारी कर)								
११४५२	पुर्वाधार सेवाको उपयोगमा लाग्ने कर								
११४७०	**मनोरंजन कर**								
११४७१	सिनेमा डकुमेन्ट्री								
११४७२	विज्ञापन कर								
११४७३	अन्य मनोरंजन कर								
११६००	**अन्य कर**								
११६१०	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने								
११६१३	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर								
११६१४	रेडियो, एफ.एम. संचालन दस्तुर								
११६२०	**व्यवसाय बाहेक अन्यले भुक्तानी गर्ने**								
११६२१	चालक अनुमती पत्र, सवारी दर्ता किताब सम्बन्धी दस्तुर								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
११६३०	**कृषि तथा पशुजन्य कारोवारमा लाग्ने कर**								
११६३१	कृषि तथा पशुजन्य वस्तुको व्यवसायिक कारोवारमा लाग्ने कर								
११६३२	ओखेटोपहारमा लाग्ने कर								
११६९०	**अन्य कर**								
११६९१	अन्य कर (कवाडी कर)								
१३०००	अनुदान								
१३१००	द्धिपक्षीय वैदेशिक अनुदान								
१३११०	द्धिपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान								
१३१११	द्धिपक्षीय वैदेशिक चालू अनुदान								
१३१२०	द्धिपक्षीय वैदेशिक पुंजीगत अनुदान								
१३१२१	द्धिपक्षीय वैदेशिक पुंजीगत अनुदान								
१३२००	**बहुपक्षीय वैदेशिक अनुदान**								
१३२१०	बहुपक्षीय वैदेशिक चालु अनुदान								
१३२११	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालु अनुदान								
१३२१२	गैह्र सरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त चालु अनुदान								
१३२२०	**बहुपक्षीय वैदेशिक पूँजीगत अनुदान**								
१३२२१	अन्तरसरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पूँजीगत अनुदान								
१३२२२	गैह्र सरकारी अन्तराष्ट्रिय संस्थाबाट प्राप्त पूँजीगत अनुदान								
१३३००	**अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण**								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१३३१०	**अन्तरसरकारी अनुदान**								
१३३११	समानिकरण अनुदान								
१३३१२	शसर्त अनुदान								
१३३१३	विषेश अनुदान								
१३३१४	समपुरक अनुदान								
१३३१५	अन्य अनुदान								
१३३२०	**अन्तरसरकारी पूँजीगत अनुदान**								
१३३२१	शसर्त पूँजीगत अनुदान								
१३३२२	विशेष पूँजीगत अनुदान								
१४०००	**अन्य राजस्व**								
१४१००	**सम्पत्तिबाट प्राप्त आय**								
१४११०	**व्याज**								
१४१११	वित्तीय निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४११२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४११३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४११४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४११९	अन्य निकायबाट प्राप्त व्याज								
१४१२०	**लाभांश**								
१४१२१	वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१२९	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश								
१४१५०	**भाडा तथा रोयल्टी**								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको बहालबाट प्राप्त आय								
१४१५२	क्यासिनोबाट प्राप्त रोयल्टी								
१४१५९	अन्य स्रोतबाट प्राप्त बाँडफाँड नहुने रोयल्टी								
१४१७०	**राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय**								
१४१७१	वन रोयल्टी								
१४१७२	खानी रोयल्टी								
१४१७३	जलस्रोत रोयल्टी								
१४१७४	पर्वतारोहण रोयल्टी								
१४१७५	पदयात्रा रोयल्टी								
१४१७६	पर्यटन सेवा शुल्क रोयल्टी								
१४१७७	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन रोयल्टी								
१४१७८	सवारी साधन कर								
१४१७९	अन्य बाँडफाँड हुने राजस्व								
१४२००	**बस्तु तथा सेवा बिक्रिबाट प्राप्त रकम**								
१४२१०	बस्तु तथा सेवा बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२११	कृषी उत्पादनको बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२१२	सरकारी सम्पत्ती बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२१३	अन्य बिक्रिबाट प्राप्त रकम								
१४२१६	निजी धारा वापतको शुल्क								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१४२१७	खानेपानी, नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क								
१४२१८	विद्युत्त सेवा शुल्क								
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क								
१४२२०	**प्रशासनिक सेवा शुल्क**								
१४२२१	न्यायिक दस्तुर								
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी								
१४२२४	परीक्षा शुल्क								
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी								
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क								
१४२४०	**दस्तुर**								
१४२४१	पार्किङ्ग शुल्क								
१४२४२	नक्सापास दस्तुर								
१४२४३	सिफारिश दस्तुर								
१४२४४	ब्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर								
१४२४५	नाता प्रमाणित दस्तुर								
१४२४६	मूल्यांकन दस्तुर								
१४२४९	अन्य दस्तुर								
१४३००	**दण्ड, जरिवाना र जफत**								
१४३१०	**दण्ड, जरिवाना र जफत**								
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत								
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत								
१४४००	**अनुदान बाहेकको हस्तान्तरण**								
१४४१०	**चालु हस्तान्तरण**								
१४४११	चालु हस्तान्तरण								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१४४२०	**पूँजीगत हस्तान्तरण**								
१४४२१	पूँजीगत हस्तान्तरण								
१४५००	**विविध राजस्व**								
१४५१०	चालु दावी तथा अन्य शुल्कहरू								
१४५११	बीमा दावी प्राप्ती								
१४५२०	**अन्य राजस्व**								
१४५२१	प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क								
१४५२२	साना सवारी कर								
१४५२३	लागत सहभागिता								
१४५२९	अन्य राजस्व (विविध आय)								
१४५३०	**पूँजीगत राजस्व**								
१४५३१	सरकारी घर, जग्गा, गुडविल बिक्रीबाट प्राप्त आय								
१५०००	**बेरुजु**								
१५१००	**बेरुजु**								
१५११०	**बेरुजु**								
१५१११	बेरुजु								
३३०००	**दायित्व**								
३३१००	**आन्तरिक दायित्व**								
३३१९०	**खुद आन्तरिक ऋृण**								
३३१९१	ऋृण पत्र मार्फत् प्राप्त ऋृण								
३३१९२	अन्य आन्तरिक सरकारबाट प्राप्त ऋृण								
३३१९३	अन्य सङ्घ संस्थाबाट प्राप्त ऋृण								
३३२००	**वाह्य वित्तीय दायित्व**								

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (विगत तीन आ.व.को)			औसत बृदी दर (प्रतिशत)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.को)		
		२०७५/०७६	२०७६/०७७	२०७७/०७८		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
३३२४०	**खुद वैदेशिक ऋण**								
३३२४१	वैदेशिक ऋणको प्राप्ति								
	जम्मा राजस्व, अनुदान तथा दायित्व								

.... गाउँपालिका/नगरपालिकाको आय संरचनाको सारांश

रु हजारमा

क्र. सं.	राजस्व शीर्षक	यथार्थ (अघिल्लो आ.व.को)	प्रस्तावित आय (चालु आ.व.को)	प्रक्षेपित आय (आगामी तीन आ.व.कों		
		२०७७/०७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	२०८१/०८२
१	आन्तरिक आय					
२	सङ्घीय राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय					
३	प्रदेश राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय					
४	अनुदान					
५	दायित्व					
६	जनसहभागिता					
	कुल आय					
कुल आयमा आन्तरिक आयको हिस्सा (प्रतिशतमा)						